

Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen Osaston seminaari

KAAMOKSEN VALOSSA

Pohjoinen Euroopan turvallisena voimavarana

Rovaniemi, Arktikum

2. marraskuuta 2001

Sisällysluettelo

EUROOPAN TURVALLINEN POHJOINEN ULOTTUVUUS

TERVEHDYSSANAT

Puheenjohtaja **Laura Kolbe**.....5

SEMINAARIN AVAUS

Maaherra **Hannele Pokka**..... 9

EUROOPAN POHJOINEN ULOTTUVUUS JA SUOMI

Rehtori **Esko Riepula**, Lapin yliopisto.....15

SÁPMI-LAPPI JA SAAMELAISET SAKSALAISTEN SILMIN

Professori **Ludger Müller-Wille**, McGill University.....23

Kommentti: Dosentti **Outi Tuomi-Nikula**.....39

UNELMA PAREMMASTA LAPISTA?

Professori (emeritus) **Jorma Ahvenainen**..... 45

MINUN LAPPINI

Toimitusjohtaja, kauppaneuvos **Tapio Kiiskinen**, HYY Yhtymä.....51

Päätoimittaja **Heikki Tuomi-Nikula**, Lapin Kansa.....53

Kulttuurivastaava **Katariina Angeria**, Lapin yliopiston ylioppilaskunta.....59

MATKAILU OSANA LAPIN KEHITTÄMISSTRATEGIAA

KULTTUURIOSAAMINEN, VERKOTTUMINEN

JA GLOBAALI TURVALLISUUS

Ministeri Jaakko Iloniemi	65
Kommentti: Toiminnanjohtaja Ulla Laine , Tunturin Taidepaja.....	73
Kommentti: Kunnanjohtaja Seppo Maula , Kittilän kunta.....	77

LUONTO- JA KULTTUURIMATKAILU STRATEGISENA VOIMAVARANA LAPISSA

Ylijohdaja Jaakko Lehtonen , Matkailun edistämiskeskus.....	81
Kommentti: Toimitusjohtaja Yrjö-Pekka Kurki , Lapin Matkailu Oy.....	87

PAIKALLISUUS JA ETNISYYS VOIMAVARANA

Tutkimusjohtaja, FT Jarkko Saarinen , Lapin yliopisto/Metla.....	93
Kommentti: Puheenjohtaja Tiina Sanila , Saamelaisnuorten yhdistys.....	105

KULTTUURIHISTORIA VOIMAVARANA

Dosentti Maria Lähteenmäki , Helsingin yliopisto.....	109
Kommentti: Tutkija, FM Anna-Kaisa Teurajärvi , Osuuskunta Pohjoiset projektiosaajat.....	117

MATKAILUN TUOTTEISTAMISEN TULEVAISUUDENNÄKYMÄT LAPISSA - JOULUPUKKI JA PORO MYYNTIVALTTTEINA

PANEELI:

Dosentti Seppo Aho , Lapin yliopisto.....	123
Erikoistutkija Timo Helle , Metsäntutkimuslaitos.....	133
Toimitusjohtaja Juhani Kangas , Lappset Group Oy.....	137
Johtaja Kaisa Sirén	141

LAURA KOLBE

Euroopan Kulttuurisäätiön

Suomen Osaston puheenjohtaja

TERVEHDYSSANAT

Joulukuussa 1967 Suomi juhli näyttävästi itsenäisyytensä 50-vuotisjuhlia. Ilta-Sanomat julkaisi kokosivun kuvan Tasavallan presidentin vastaanotolta. Tiivistunnelmaisessa kuvassa ”presidentti Kekkonen ja Neuvostoliiton presidentti Podgorny juttelevat suomalaisen lappalaisen Aslakin kanssa tasavallan presidentin itsenäisyyspäiväkutsuilla”. Kuva symboloi Suomea, kahden naapurin, pohjoisen ja etelän, vallankäyttäjän ja alamaisten liittoa. Vuonna 1967 Suomessa elettiin turvallisuuspolitiikan aikaa. Maa oli teollistunut ja kaupungistunut. Elintaso oli noussut ja koulutustaso tuntuvasti parantunut. Suomi siirtyi lyhyessä ajassa omavaraistaloudesta palveluyhteiskuntaan, huussiajasta voimalavaiheeseen. Helsinki oli keskus, johon muut kaupungit ja maakunnat olivat sidoksissa. Aluepolitiikka piti koko maan asuttuna. Radiot ja televisiot, valtatie, junat ja lentokoneet lyhensivät etäisyydet ja lähensivät elämäntapaa.

Jälleenrakennusajan Suomi näyttäytyy monille ihanteena, jonka aika on kullannut. Nyt elämme toisenlaista, globaalipolitiikan aikaa. Maailmallistumiseen kuuluu epävarmuus tulevaisuudesta ja arvaamattomuus, mutta myös uudet mahdollisuudet, liike ja liikkuminen, avoimuus. Paikallinen ja ylikansallinen ovat solmineet uudenlaisen liiton. Valtion merkitys kansakunnan selkärankana on vähentynyt. Tässä ajassa, 2000-luvun alussa tarvitaan uudenlainen tulevaisuus-strategia maan eri osille.

Eurooppalaiseen kulttuuriin kuuluvat ääripäät, hyvä ja paha, ruma ja kaunis, matala ja ylevä, tiheä ja väljä. Siksi pohjoinen ja etelä ovat vuosisatojen ajan kiehtoneet tutkijoiden, oppineiden, matkailijoiden, onnenonkijoiden ja utelioiden mieltä. Globaalipolitiikan ajan ratkaisevin muutos koskee suhdettamme keskustaan ja periferiaan. Etäisyyttä ei mitata maantieteellisesti vaan kulttuurisesti ja taloudellisesti. Kehitys ei enää liiku sykäyksittäin ylhäältä keskuksesta alaspäin periferiaan vaan epätasaisesti ja arvaamattomasti talouden lakeja myötäillen. Jo nyt on voitu nähdä, että parhaiten menestyvät ne alueet, joilla on vanha historia, monitahoinen menneisyys ja omintakeinen identiteetti. Näillä alueilla on mistä ammentaa.

Globaalipolitiikan aikana kansallinen ja paikallinen kertomus on arvioitava uudelleen. Suomi ei enää ole rajamaa, kaukaisen ja kummallisen kotiseutua kuten kylmän sodan aikana oli kulttuurisesti ja poliittisestikin tarkoituksenmukaista. Nyt olemme sivilisaation puolella, osana yhteistä eurooppalaista historiaa. Itä ja länsi, pohjoinen ja etelä kohtaavat Suomessa ja muodostavat yhteisen kertomuksen. Sen tulee kuvata ihmisen työtä, kulttuuria, rakentamista, luomista ja elinvoimaa poikkeuksellisissa, ainutkertaisissa oloissa.

Suomen maakunnista Lappi on kuulunut arvoituksellisimpiin ja kiehtovimpiin alueisiimme. Kansallisessa politiikassa ja taloudessa Lappi on nähty mahdollisuutensa ja uhkana. Mutta Lappi on myös sadoilletuhansille etelän ihmisille

tunteiden kohde, romantiikan, kaipuun, erilaisen elämisen maisemaa. Lapin historiallinen rooli avautuu tarkastelemalla sitä eurooppalaisesti, meren ja jokien avulla. Maantieteellinen periferia muuttuu pohjoisen keskukseksi, jonka vesitiet, kauppa, kulttuurinen vuorovaikutus ovat vuosisatojen ajan yhdistäneet muualle. Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen osaston seminaarin tarkoituksena on osoittaa, että Lapin pitkä, omintakeinen historia on osa yhteistä eurooppalaista kertomustamme. Tämä kertomus ja sen jalostaminen on tärkein kulttuurinen voimavara tulevaisuudessakin. Lappi-kuume on se kulkutauti, jonka toivomme tarttuvaan moneen eurooppalaiseen.

Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen Osastolla on aiemminkin ollut pohjoinen ulottuvuus ohjelmassaan. Tämä rakennus syntyi Suomen Osaston aloitteesta 1980-luvulla. Suomen Osasto toimitti myös kaksi perusteosta Lapin kulttuurimatkailusta kymmenen vuotta sitten. Ne ovat yhä alansa klassikoita. Euroopan Kulttuurisäätiö perustettiin Genevessä vuonna 1954. Eräs sen perustajista, filosofi Denise de Rougemont näki, että sodan jälkeen Eurooppa tarvitsi kansojen rauhanomaista yhteistyötä. Uuden säätiön kantavana ajatuksena oli hakea eurooppalaista yhtenäisyyttä, edistää humanistisia arvoja ja kulttuurista vuorovaikutusta. Suomen Osasto on viime vuosina ottanut aktiivisen kansalaisjärjestön roolin. Sen pääasiallisin toimintamuoto on viime aikoina ollut verkottuminen ja ajankohtais-seminaarien järjestäminen.

Ei ole sattumaa, että tämän seminaarin aiheeksi siilautui monen miettimisen jälkeen kulttuuri- ja luontomatkailu. Lappi tuvallisena ja rauhallisena kulttuurialueena on tulevaisuuden matkailun myyntivaltti. Globaalipolitiikan aikana luonto- ja elämys-Lappi kaipaa rinnalleen historia-Lapin. Nostamalla esiin ihmisen, lappilaisen, hänen elämänsä, arkensa, tapansa ja toimensa, voi kuvamme Euroopan pohjoisesta ulottuvuudesta elävöityä. Lapin matkaajana Matias Aleksanteri Castrenin sanoin täällä kohtaa kaksi tasoa, luonnollinen ja sivilisatorinen: ”Alinomainen katsominen

pilvenkorkuisiin tuntureihin ja pauhaaviin koskiin vaikuttaa mieleen huumaavasti ja synnyttää äänettömän hämmennyksen. Mutta kun tuo jylhä, valtava luonto muuttuu kauniiksi ja rauhalliseksi, silloin elpyvät ihmisen sydämessä iloiset, virkeät tunteet.”

Hyvät kuulijat,

Lappi on Euroopan Janus-kasvoinen pohjoinen, tuttu ja tuntematon, lähellä mutta kaukana. En malta olla siteeraamatta toista kulttuurimme kansainvälistä auktoriteettia, Oulussa vuonna 1772 syntynyttä Frans Mikael Franzénia, josta sittemmin tuli Turun akatemian professori, piispa ja Ruotsin Akatemian jäsen. Matkallaan Suomessa vuosina 1800-1801 Franzén saapui Kemin pappilaan ja kohtasi ”Ruotsin valtakunnan ylimmän papin”, joksi hän Utsjoen kirkkoherraa kuulee mainittavan. Franzénin pohjoisissa tuntemuksissa maistuu Eurooppa. Pohjoinen ja etelä kohtaavat: ”Tahtoisin olla runoilija laulaakseni tästä aivan uudesta Arkadiasta, jossa myrtillehtojen ja kukkanurmien asemasta näkyy jääkallioita ja lumikinoksia, karitsojen kanssa leikkivien paimenetarten asemasta poroilla ajavia lappalaistytöjä, huilua soittavien paimenten sijasta lappalaisukkoja noitarumpuineen jne. Tai tahtoisin olla uusi Aisopos: antaa porojen, majavain, valkeain karhujen, ahmain ja muiden Lapin eläinten, joiden kokemus ja viisaus on varmaankin toisenlaista kuin Aisopoksen eläimien, opettaa maailmaa.” Opettaa maailmaa - siinä Lapin tehtävä edelleen.

Näillä sanoilla toivotan teidät lämpimästi tervetulleiksi seminaariin.

HANNELE POKKA

Maaherra

AVAUSSANAT

Kuulun niihin lappilaisiin, joille matkailuesitteiden ja ulkomaalaisten ihastellen kertoma Lapin eksotiikka, kaamos ja valoisa vuodenaika, eivät ole mitään sen kummallisempaa. Tällaistaahan täällä aina on ollut.

Tunnustan, että hämmennyn, kun kysyn ranskalaiselta, joka neljänkymmenen asteen pakkasessa ajaa moottorikelkalla Peurasuvannon baarin pihalle ja tulee kahville, että miksi hän ajaa tulipalopakkasella Lapissa. - Ah, tämä on elämäni fantastisin kokemus, hän vakuuttaa silmät säteillen, silmäripset, tukka ja parta huurussa.

Luulen, että tämä lapinhulluus on saman sukuinen ilmiö kuin se tuhansien helsinkiläisten joukko, joka ajaa satoja kilometriä routivia sivuteitä pitkin Sisä-Suomea etsimässä ”mummon mökkiä” kesäpaikakseen. Helsinkiläinen elää vuodet ympäriinsä betonimuurien keskellä kaupunkiasunnossaan, jonottaa ruuhkassa

päästäkseen töihin ja töistä pois. Ja kuinka onnellinen onkaan tämä betonikorttelin asukas, kun pääsee Saariselän ladulle hiihtämään keväällä sanoakseen naapurilleen päivää, jonka hän tapaa samoilla laduilla ja jolle hänellä ei etelässä ole aikaa sanoa päivää. Unelma hohtavista hangista, yöttömästä yöstä ja pimeästä kaamoksesta kantaa vuoden yli. Sitä unelmaa me, jotka vuodet ympäriinsä asumme täällä, emme osaa arvostaa, mutta alamme vähitellen oppia, että Lapinlumolla on arvo, jota on vaikea rahassa määrätä.

Että mitä jää mieleen niille tuhansille etelän ihmisille, jotka kirkasvärisissä talvikampeissaan täyttävät Lapin hiihtokeskukset kevättalvisin, kun he palaavat samoihin autoruuhkiinsa, ylityötunnin mittaisiin kassanjonoihinsa, betonisiin kerrostaloasuntoihinsa? Ainakin Lapin luonnon koskematon hiljaisuus jää mieleen.

Mitä tekemistä sillä, miten muualta tulleet ihmiset kokevat ja näkevät Lapin ja Lapin luonnon, on tekemistä Lapin kulttuurin kanssa? Paljonkin.

Ajat ovat nimittäin muuttuneet. Vielä jokunen vuosi sitten päättäjät kuvittelivat ruokkivansa kulttuurielämää kuin sirkuksen norsua: kalliiksi tuli, kun se söikin niin paljon. Mutta oli sitä niin mukava katsella. Sitten tuli tämän vuosikymmenen lama. Lappi menetti 20 000 työpaikkaa ja koko maa 400 000. Silloin kunnissa ruvettiin miettimään, etteihän kulttuuri kuulu minkään peruspalvelun piiriin. Päättäjät eri puolilla Suomea olivat jo valmiita myymään vetonaulansa, kunnes kulttuurielämä ryhtyi todistelemaan, että norsuhan se vasta vetääkin yhteiskunnan rattaita.

Kulttuurista voidaan puhua sekä kovan rahan että elämysten valossa. Näitä molempia ainakin Lappi tarvitsee. Voi kysyä, niin kuin savukoskelainen porotilan emäntä, että mikä se sitä kulttuuria on? Onko se myös poronhoidosta elävän kylän verkkainen rauha, hoidettu maisema, jossa silmään eivät pistä pajukkoa työntävät pakettipellot? Eikö tässä maisemassa, luonnollisessa elämänrytmissä ole sellainen viehätys,

kulttuurielämys, jota osaa arvostaa myös sellainen, joka itse asuu aivan toisenlaisessa elinympäristössä?

Kun Lapista tuli Euroopan unionin pohjoisin maakunta ja lappilaiset ryhtyivät harjoittamaan EU:n ohjelmapolitiikkaa, ei Lapin ensimmäisessä aluekehitys-ohjelmassa juuri kulttuurista puhuttu. Ei puhuttu myöskään ensimmäisessä pari vuotta sitten julkistetussa Pohjois-Suomen strategiassa. Poliksia ja parkkeja ohjelmassa kyllä oli: oli medipolista, teknopolista ja astropolista, mutta kulttuurista ei ohjelman tekijöiden mukaan tuntuvan olevan pohjoisen rakennuspuuksi. Ainakin asia visusti sivuttiin.

Toisin on nyt. Kun pohjoisen maakuntaliitot ovat rustanneet uutta Pohjois-Suomen strategiaa, kulttuurikin on niissä saamassa oman sijansa. Itsestään siihen ei ole kypsytty. On tarvittu maakunnan kulttuuriväen ja muidenkin asiallisten myötävaikutusta. Nyt Pohjois-Suomen visioksi vuodelle 2010 on kirjoitettu, että ”korkean osaamisen ohella alue (ts. Pohjois-Suomi) tunnetaan laadukkaasta luonnonympäristöstään, kulttuuria arvostavasta ilmapiiristään ja nuoria kannustavasta toimintatavasta”.

Miksi kulttuuri on tärkeä ottaa vakavasti? Ja mitä me ymmärrämme kulttuurilla? Tänä päivänä – niin teatteri, kuvataide, kirjallisuus kuin musiikki – ovat edelleen keinoja löytää ja tunnistaa niitä henkisiä voimavaroja, joita Lapissa tarvitsemme käyttöömmme. Kulttuuri on kokonaisvaltainen asia. Kulttuuri on se pohja, jolla rakennamme tulevaisuuttamme. Upea, hieno ja omaperäinen kulttuurimme on Lapin menestystekijä.

Tänä päivänä Lappi vannoo tietotekniikan, elämysteollisuuden ja matkailun nimiin. Elämysteollisuus sanana on minua kovasti askarruttanut. Elämyksen toki tiedämme. Elämys syntyy meille itse kullekin omien korvien välissä. Kun kuulemme kaunista

musiikkia, sanomme, että sitä oli elämys kuunnella. Kun matkailusta puhutaan, meille on sanottu, että ulkomaan matkailijalle pelkkä paljon lumen näkeminen on elämys.

Mutta mihin Lappi pyrkii elämysteollisuudella? Täällä toimii nykyään Lapin elämysteollisuuden keskus, jolla on omat internet-sivut niin kuin nykyään pruukaa olla.

Internet-sivuilta saatoin lukea, että Lapista ollaan tekemässä Suomen elämysteollisuuden ykkösmaakunta, jolla on runsaasti kansainvälistä veto-voimakykyä. Kansainvälinen ja ykkösmaakunta kuulostivat tutulta. Siihenhän tässä on pyritty.

Lukiessani Lapin elämysteollisuutta koskevia internet-sivuja, tulin vakuuttuneeksi, että ne taitavatkin olla niitä papereita, joita kirjoitetaan Euroopan unionia varten, jotta sieltä saadaan rahaa, koska tavalliselle lappilaiselle sen enempää elämys kuin teollisuuskään ei oikein avaudu.

Kun ajatuksena on, että yliopistomme nuoret maisterit halutaan enemmän mukaan Lapin matkailun kehittämiseen, voi vain todeta suunnitelman olevan varmasti hyvän. Onhan porukasta, nimittäin taiteiden tiedekunnalta komeaa näyttöä maailmaltakin. Viimeksi Hannoverin maailmannäyttelyssä sadat tuhannet messuvieraat tungeksivat Suomen osastolle, jonka interaktiivisen luontopolun on suunnitellut oman yliopistomme osaava väki. Tuntui tosi hienolta.

Tavoite tehdä uuden median ja tekniikan keinoin lappilaista perinnemaailmaa ja tarinoita tuotteiksi, toisin sanoen tarjota elämyksinä ja kokemuksina niille, jotka tulevat Lappiin, on vähintäänkin haastava.

Tällä hetkellä tuntuu kuitenkin siltä, että omat juuret ja perinteet Lapin kulttuurin tunnetuksi tekemisessä ovat vielä haussa. Niistä ei ole osattu ottaa tarpeeksikaan ainespuita Lapin matkailun kehittämiseen. Lappi on toki Joulumaa, ja täällä asuu Joulupukki. On hienoa, että näin on. Mutta näistä Lappi ei kuitenkaan ole vanhastaan ollut tunnettu.

Lappi on ollut ja on suomalaisten ja saamelaisten maa.

Lappi on tuntureiden, jänkien ja aapojen maa. Täällä ovat jokilaaksot ja kairat.

Tämä on ollut metsäherrojen ja jätkien maa vailla vertaa.

Tämä on ollut uittomiesten maa.

Tämä on ollut lohimiesten maakunta.

Tämä on maa, jossa luonto on jo kartanolla vastassa.

Tässä maakunnassa oli runsas viisikymmentä vuotta sitten enemmän saksalaisia kuin lappilaisia. Sekään aika ei ole mennyt jälkiään jättämättä.

Lappiin on aina tultu ja täältä on myös lähdetty. Siksikö mieluummin Lapissa puhutaan siitä, mikä on tässä ja nyt? Mitä tapahtuu tänään tai huomenna tai jää tapahtumatta? Kuitenkin juuret, perinne, historia on se, mikä tekee Lapista ainutlaatuisen. Eikä se kyllä ole teollisuutta. Se on jotain ihan muuta.

Puhuttakoon elämysteollisuudesta kuinka hienoja tahansa, kunhan käytännössä pyrittäisiin tuomaan esille meille tämän päivän lappilaisille ja muillekin suomalaisille, ulkomaalaisista puhumattakaan, niitä juuria ja perinteitä, joista Lappi ja lappilaiset ovat ponnistaneet. Lapilla on upea ja mielenkiintoinen historia, joka on täynnä tarinoita, joista todella toivoisi, että ne saataisiin uudestaan elämään, puetuiksi nykyajan keinoin tuotteiksi viihdyttämään ja antamaan elämyksiä.

Meidän Lappimme ulottuu itse asiassa neljään valtakuntaan ja täällä puhutaan seitsemää eri kieltä, kolme saamenkieltä mukaan luettuna. Lapilla on aina ovet olleet

auki muualle Kalotille ja maailmalle. Lappi on paitsi kansainvälinen maakunta, myös kansainvälisesti tunnetuin alue Suomessa. Lapille löytyy vastine lähes jokaisesta sivistyskielestä alkaen latinan Lapponia-sanasta.

Tässä mielessä viime vuosina syntynyt ”uuden Pohjois-Euroopan konsepti” pohjoinen ulottuvuus, avaa uuden lähestymistavan – sarjan ajatuksia, joissa pohjoisuus ja pohjoiset alueet ovat, jos eivät itsenäisiä niin itsellisiä toimijoita kansainvälisissä yhteyksissä. Tällä seikalla, jos se oikeasti realisoituu, on oma merkityksensä Lapin identiteetin kannalta.

Pohjoisten ja arktisten alueiden kannalta viime vuosien kehityksessä on huomattava, että ideat ovat säännönmukaisesti menneet pidemmälle kuin itse todellisuus. Ideat ovat pääsääntöisesti syntyneet myös muualla kuin kyseisellä alueella.

Kuitenkin kannattaa pitää mielessä, että silloin, kun luodaan uutta Pohjoista Eurooppaa, Lappi ei ole periferiaa, vaan uuden pohjoisen keskiössä.

Uskonkin siihen, että kasvava kansainvälistyminen on jo tuonut ja tuo Lapin perinteiseen elinkeinorakenteeseen kulttuurilisän. Kulttuuriin liittyvien työ-paikkojen lisääntyminen vahvistaa Lapin omaleimaisuutta, Lapin lumoa, luo vetovoimaa, joka rohkaisee koulutettujen ihmisten paluumuuttoa ja tuo investointeja elinkeinoelämään.

ESKO RIEPULA

Rehtori

Lapin yliopisto

EUROOPAN POHJOINEN ULOTTUVUUS JA SUOMI

Otsikon mukaisesti lähden siitä, miten pohjoisen ulottuvuuden toimintaohjelma ja politiikka Euroopan unionin piiriin lanseerattiin. Siinä juuri tämä paikka, jossa nyt olemme, sai näytellä omaa historiallista rooliaan.

Kaiken lähtökohtana oli Ruotsin ja Suomen EU-jäsenyys vuonna 1995. Jo siinä vaiheessa alkoi Euroopan unionin silloisten jäsenmaiden piirissä katse tähyillä tänne pohjoiseen, niin myös täällä pohjoisessa katse sinne Euroopan ytimeen. Millä tavalla tätä ydintä ja kokonaisuutta voidaan pohjoisen alueiden kannalta hyödyntää?

Näihin asioihin liittyvänä järjestimme yhdessä Lapin lääninhallituksen kanssa kokouksen syyskuussa 1997 Arktikum-talossa tässä tilassa. Kutsuimme siihen kaikki vuonna 1993 Barents-sopimuksen allekirjoittaneet ulkoministerit eli Norjan Steltenbergin, Suomen Paavo Väyrysen, Venäjän Kosyrevin ja Ruotsin Margareta af

Ugglasin. He tulivatkin kaikki ja tilaisuudessa oli tarkoitus suorittaa Barentsin yhteistyötä koskevan prosessin tietynlainen evaluointi. Saimme kuitenkin pääministeri Paavo Lipposen siihen avauspuheenvuoron pitäjäksi. Tässä sitten kävi sillä tavalla, että se mikä oli tarkoitettu ”täydennykseksi”, siitä tulikin pääasia.

Puheessaan, joka oli valmisteltu hyvin huolellisesti ulkoasiainhallinnon ja eri toimijoiden kanssa, pääministeri Lipponen toi esille pohjoiseen ulottuvuuteen liittyen nimenomaan sen näkökulman, että kun Välimeren maat tulivat aikanaan Euroopan unionin jäseniksi, niin ne saivat jo liittymissopimuksessa MEDA-ohjelman ja tietyn vakuutuksen siitä, että heihin satsataan unionin jäsenyyden kaudella. Nyt vastaava näkökulma voidaan ulottaa pohjoiseen ihan samalla tavalla Euroopan unionin keskuspaikoilta kuin aikanaan etelään.

Lipposen puheen perusidea oli, että pohjoisen ulottuvuuden politiikaksi on määriteltävä unionin intressit alueella. EU-politiikan perimmäisenä tavoitteena on rauha ja vakaus, kaikkia koskeva vauraus ja turvallisuus. Tämän saavuttamiseksi tarvitsemme kattavan strategian, institutionaaliset puitteet ja riittävät rahoitusjärjestelyt suunnitelmien toteuttamiseksi eli tietynlaisen toimintasuunnitelman sille, miten EU:n piirissä juuri pohjoinen huomioidaan.

Tämä Suomen hallituksen aloite lähti liikkeelle hyvin reippaasti. Jo Luxemburgin huippukokouksessa se noteerattiin sillä tavalla, että se hyväksyttiin EU-politiikaksi. Ensimmäisen kerran tuolloin otettiin huippukokoustasolla kantaa siihen, että tällainen on mahdollista. Mitä sitten tapahtui eri vaiheissa oli hyvin pitkä valmisteluprosessi, joka johti Feiran huippukokouksessa vuonna 2000 toimintasuunnitelman hyväksymiseen.

Tästä alkaen Euroopan unionilla on ollut oma toimintasuunnitelma pohjoisen ulottuvuuden kohteista ja toimenpiteistä. Kun Suomi oli aloitteellinen ja itse asiassa

ajoi tämän politiikan EU-politiikaksi, on ollut seurauksena tavallaan kansallinen velvollisuus huolehtia siitä, että oma toimintamme tukee tätä ja kansallisella tasolla pystymme myös toimintaohjelman toteutusta edistämään.

Pääministeri Lipponen teki elokuussa 2000 aloitteen tähän liittyvän kansallisen foorumin perustamisesta. Hän pyysi allekirjoittaneen puheenjohtajaksi työ-ryhmään, joka valmistelee tällaisia foorumeita, joiden tarkoitus on edistää toimintaohjelman toteutumista sekä kansallisesti että kansainvälisesti.

Pohjoisen ulottuvuuden foorumin tavoitteena on realisoida EU:n toimintaohjelma Suomessa ja muissa EU-maissa ja partnerimaissa, joita ovat Baltian maat, Norja ja Islanti; edistää siihen liittyvien hankkeiden valmistelua ja toteutumista kansallisesti ja kansainvälisesti ja tehdä tunnetuksi tämän toimintaohjelman tavoitteet ja toimenpiteet.

Syksyllä 2000 tämä työryhmä siis aloitti työnsä ja ensimmäinen kansallinen foorumi järjestettiin Oulussa vuoden 2001 tammikuussa. Voi nyt jälkeenpäin todeta, että se oli siinä mielessä menestys, että siinä saatiin ensimmäisen kerran läpi tiettyjä sellaisia isomman luokan asioita, joissa rahoituslaitokset eli kansainväliset finanssi-instituutiot saatiin mukaan ohjelman toteutukseen ja kyllä voi sanoa, että Pietarin lounaisen jätevesipuhdistamon rahoitusjärjestely on tuon foorumin tiettyjen toimenpiteiden ja ideoiden tulosta.

Tuolloin päästiin siihen, että nimenomaan kansainväliset rahoituslaitokset alkoivat myös kiinnostua toimintaohjelman toteutuksesta.

Toinen foorumi järjestettiin Lappeenrannassa lokakuussa 2001. Se oli varsin laaja ja pääosiltaan kansainvälinen. Siellä olivat edustettuina Tanskaa lukuun ottamatta kaikki pohjoisen ulottuvuuden peruskonseptiin kuuluvat alueet Baltian ja Luoteis-

Venäjän suuntaan. Ja ehkä näyttävin edustus oli Venäjältä, josta paikalla oli varapääministeri Hristenko.

Nyt tämä kansallisen foorumin toiminta suuntautuu jatkotoimenpiteisiin emmekä enää tule järjestämään näin laajoja Oulun ja Lappeenrannan tapaisia usean sadan ihmisen yleisiä foorumeita, vaan keskitymme enemmän tiettyihin aihealueisiin. Kajaanissa tullaan järjestämään keväällä arktisen teknologian foorumi, koska nyt nimenomaan EU:n piirissä ollaan tekemässä tutkimus- ja toimintaohjelmaa, ja Porissa tulee olemaan esillä ICT-ala. Pohjoinen ulottuvuus on poikinut myös erillisen e-Dimension-ohjelman, joka on itse asiassa lähtenyt Baltian maista liikkeelle, mutta on nyt EU:n hyväksymä ja kohdistuu koko pohjoisen ulottuvuuden alueeseen Luoteis-Venäjä mukaan luettuna. Siitä on ensi viikon alussa Tampereella kick-off -tilaisuus, jonka komissaari Liikasen kabinetti valmistelee. Näiden lisäksi Joensuuhun tullaan vielä järjestämään syksyllä 2002 sosiaali- ja terveysalaa koskeva foorumi.

Pohjoisen ulottuvuuden toimintaohjelma sinällään on unionin ulkosuhteita koskeva. Tässä on ehkä suurin yleinen julkinen väärinkäsitys, kun ajatellaan että pohjoisen ulottuvuuden toimintaohjelman pitäisi nimenomaan tuoda lisäarvoa välittömästi ja vain EU-alueen sisällä. EU-alueen sisällä näitä alueellisia kysymyksiä käsittelevät erilaiset rakenneohjelmat, kun taas tämä toiminta-suunnitelma on ulkosuhteita koskeva eli lähtökohtana tässä on välillinen EU-alueen hyötyminen. Kun siis voimme edistää unionin lähialueiden kehitystä ja niiden integroitumista unionin alueeseen, niin tätä kautta me tulemme myös itse tästä kehityksestä hyötyneeksi. Haluan erityisesti korostaa tätä, että kysymys on ulkosuhteista ja rajat ylittävästä politiikasta eli ei EU-alueiden sisäisestä rakennepolitiikasta. Ja sitä, että se on koko unionin politiikkaa ja että kaikki unionin maat ovat siihen sitoutuneet.

Tässä on tietenkin sen voima, mutta toisaalta heikkous siinä mielessä, että aina täytyy huolehtia siitä, että kaikkina puheenjohtajuuden vaihtumiskausina päästään siihen,

että asia on esillä myös niiden maiden puheenjohtajuuskaudella, jotka eivät välittömästi ole tästä ehkä niin kiinnostuneita, mutta sitoutuneita ne joka tapauksessa ovat ohjelmaan EU:n huippukokouspäätöksiin.

Toimintaohjelman tavoitteena on EU:n intressien esille nostaminen pohjoisessa. Tämäkin tuo esille sen, että hyöty on välillistä ja että tapahtuu olemassa olevien instituutioiden välityksellä. Juuri tässä on suurin ero MEDA-ohjelmaan verrattuna eli ei ole erillisiä välineitä, vaan ohjelman toteuttaminen tapahtuu olemassa olevien välineiden kautta. Lähestymistapa on horisontaalinen ja sektorit ylittävä. Ohjelman alue on kattava eli Islannista Luoteis-Venäjälle ulottuvalta alueelta Norjan-, Barentsin- ja Karameren kautta Itämeren etelärannalle. Se käsittää kaikki EU-maat ja partnerimaat (Venäjä, Islanti, Norja, Puola, Viro, Latvia ja Liettua), mutta myös EU:n ja Yhdysvaltojen sekä EU:n ja Kanadan keskinäisten sitoumusten kautta transatlanttisen ulottuvuuden. Eli myös näillä mailla, Yhdysvalloilla ja Kanadalla on oma pohjoisen ulottuvuuden konseptinsa, ja tämä transatlanttinen näkökulma on EU-ohjelmassa mukana. Toimintasuunnitelman rakenne on toisaalta horisontaalinen ja toisaalta operationaalinen. Horisontaalinen nostaa esille ne haasteet, jotka tälle alueelle liittyvät, ja operationaalinen tuo esille prioriteetteja, miten näihin haasteisiin tulee vastata.

Ohjelmassa kiinnitetään huomiota eniten lisäarvoa Euroopan unionin alueelle tuottaviin kohteisiin. Tällaisia ovat nimenomaan energia-, liikenne- ja tietoyhteiskunta-asiat. Ympäristöasiat ovat olleet myös voimakkaasti esillä, kansanterveys- ja sosiaalipoliittiset kysymykset ja kaupan ja liike-elämän cross-border asiat eli millä tavalla edistetään yli rajan ulottuvaa kauppaa ja investointeja. Tieteellisten ja inhimillisten voimavarojen kasvattaminen on oma alueensa, joihin osittain e-Dimension-ohjelma liittyy eli siinä pyritään saamaan kokonaan tämä alue mahdollisimman hyvän informaatioteknologisen pohjan omaavaksi, jotta sitä voitaisiin kaikkialla täysimääräisesti hyödyntää.

Niin kuin sanottu, ohjelman toteuttamiseen ei ole erillisiä rahoitusinstrumentteja samalla tavalla kuin MEDA-ohjelmassa on, vaan olemassa olevat yhteistyö-ohjelma Tacikset, Interregit jne. ovat sen voimavaroja. Samoin EU:n omien jäsenmaiden omat ohjelmat, meillä esimerkiksi lähialueohjelmat, ovat tässä mukana. Merkittävää on, että isot rahoituslaitokset ovat nyt lähteneet ohjelman toteuttamiseen mukaan, ja niinpä Lappeenrannan seminaarissa oli edustus sekä EBRD:stä että NIP:stä. Heidän pääjohtajansa olivat paikalla ja heidän sitoutumisensa ja myös konkreettiset projektit, joihin he ovat lähdössä mukaan, tulivat siellä hyvin esille. Alueelliset järjestöt, kuten Barentsin euroarktinen alue ja Baltian maiden vastaava alueorganisaatio, ovat tietysti tässä myös mukana.

Miksi pohjoinen ulottuvuus?

Pääministerin puheessa lähtökohtana oli vakaus ja kestävä kehitys alueella, ja senhän me tiedämme nimenomaan ympäristöasioissa ja turvallisuusasioissa ylipäätään, että tätä tänne tarvitaan, jotta koko alue olisi houkutteleva esimerkiksi investointien kohteena. Se antaa myös tukea EU:n laajentumiselle, joka suuntautuu Baltiaan, Itämeren alueelle. Mutta Lapin alue on kokonaisuudessaan myös merkittävä ajateltaessa Venäjän integroitumista Euroopan unionin toiminta-järjestelmiin. Luoteis-Venäjä on tärkeä juuri EU:n kannalta, koska sinne sijoittuvat keskeiset energiavarat, joiden suuntaan Euroopan unioni omaa intressejä turvatakseen oman energiahuoltonsa.

Toteaisin tässä lopuksi, että pohjoisen ulottuvuuden toimintasuunnitelman toteuttaminen ei ole mikään pikamatka vaan maratonjuoksu ja että se on enemmän prosessi kuin projekti. Kun vielä otetaan huomioon, että toimintaohjelman aikaansaamiseen meni noin neljä vuotta siitä, kun ajatus esitettiin ja nyt on kulunut reilu vuosi siitä, kun toimintaohjelma on hyväksytty, niin voin hyvin selvästi nähdä,

että vasta nyt isot rattaat ovat lähteneet pyörimään ja esimerkiksi ympäristökysymyksissä isoja hankkeita on tämän toimintaohjelman avulla saatu liikkeelle.

LUDGER MÜLLER-WILLE

Professori

Department of Geography

McGill University

Montréal (Québec), Canada

SÁPMI/LAPPI JA SAAMELAISET SAKSALAISTEN SILMIN

Tarkoitukseni on nostaa esiin joitakin avainteemoja ja näkökulmia, jotka ovat mielestäni muovanneet ja määränneet sekä ennen että nykyisin saksalaisten ja saamelaisten kulttuurisuhteita, näiden kansojen, jotka ovat eläneet 1500-2000 kilometrin päässä toisistaan. Tällöin erotan näissä saksalais-saamelaisissa suhteissa ja saksalaisten näkökulmasta katsoen toisistaan epäsuorat ja suorat kosketuskohdat ja yritän esittää, miten mielikuvat ja yhteydet ovat tiettyjen ajanjaksojen kuluessa ilmenneet ja muuttuneet. Vaikka tämä voi tapahtua rajallisissa puitteissa vain esimerkinomaisesti, yritän saada näkyville saksalaisten Lapin-kuvan tärkeimmät kehitysvaiheet ja ainekset.

Tiedonvälitys välikäsien kautta: saksalaisten kuva saamelaisista

Saamelaisia koskevia käsityksiä, mielikuvia ja käsitteitä on muotoutunut saksalaisella kielialueella 1600-luvulta alkaen muunkielisen kirjallisuuden välityksellä. Se esitti saamelaiset yleensä yhteydessä alkuperäiseen, koskemattomaan luontoon (joka oli nähtävä jyrkän vastakkaisena *kulttuuri* tai *sivilisaatiokäsitteille*), perimmän pohjolan villeihin erämaihin, poroihin ja villieläimiin sekä shamanismiin, vain muutamia seikkoja mainitakseni. Ratkaisevan vaikutuksen lukevaan saksalaiseen yleisöön teki Strassburgista kotoisin olevan Joannis Schefferuksen maan- ja kansatieteellinen kuvaus *Lapponia*, joka ilmestyi ensin latinaksi Frankfurtissa 1673 mutta oli jo vuoteen 1682 mennessä käännetty useille Euroopan kielille kuten ruotsiksi, ranskaksi, englanniksi ja hollanniksi. Vuonna 1675 se ilmestyi saksaksi kattavalla nimellä *Lappland / Das ist: Neue und wahrhafftige Beschreibung von Lappland und dessen Einwohnern*. Tästä teoksesta tuli silloisten kirjakauppojen myyntimenestys, ja siihen perustui ei vain saksalaisten vaan myös muiden eurooppalaisten etnografinen tietämys saamelaisista näihin päiviin asti.

Vaikka Schefferus heti monografiansa alussa korosti (1673: 6), että saamelaiset omalla kielellään kutsuvat itseään nimellä *sabmi* ja viittaavat maahansa sanalla *sameednam*, nämä omakieliset termit löivät läpi naapurikansojen ja ympärillä olevien kulttuurien ja niiden kielten piirissä vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Enemmän painoivat niin Saksassa kuin muissakin maissa ulkopuolelta tulleet nimitykset kuten *Lappland*, *Lappmark*, *Lappen*, *Lappländer*, jotka menivät saksan kielessä ja sen murteissa tavallaan päällekkäin (”überlappten”) kotimaisten sanakenttien kanssa ja johtivat käsitesekaannuksiin (vrt. Grimm 1885: 193-202). Näinhän jo Schefferuksen aikalainen Hans Grimmelshausen pani päähahmonsa Simplicissimuksen sanomaan, ”dasz es in dem Mondreich viel Lappländer gibt, sind aber nicht von denen, die den wind verkaufen und mit rehen und schlitten fahren, sondern man nennet sie bald Lappen,

Lappländer, bald Lappenhäuser und Lappenmäuler.” (1684: 3, 804 Grimmin mukaan 1885: 194).

Vasta 1980-luvulla näiden nimitysten aiheuttama kulttuurinen etäisyys ja rajaaminen saksalaisten ja saamelaisten välillä saatiin jotenkuten silloitetuksi saamelaisten omakielisen nimen avulla, jonka saksankielinen asu vaihteli, kuten ”Samen, Saamen, Sabmen” ja lyheni lopulta muotoon ”Sámi”. Näidenkin nimimuotojen pohjalta saksassa voi syntyä kaksoismerkityksiä ja väärinkäsityksiä. Tässä ei ole kuitenkaan tarkoitus pohtia, mikä vaihtoehto on oikea, vaan pikemminkin todeta, että prosessi viittaa saksalaisten parissa tapahtuneen viime aikoina kulttuurista lähentymistä ja eriytymistä saamelaisiin nähden. Tämä on selvästi luettavissa tämän tilaisuuden nimestä ja ohjelmasta – eli vastakkainasettelusta *Sápmi/ Lappland*.

1600-luvulta lähtien kiinnostus ”...luontoa lähellä olevia, poroja hoitavia, nomadisoivia ja savuisissa laavuissa tai risumajoissa Euroopan reunoilla napaseudun tuntumassa eläviä lappalaisia” kohtaan ja heitä koskeva kirjallisuus lisääntyi ja saavutti huomattavan levikin saksalaisella kielialueella. Ei siis pelkästään Schefferus vaan myös Tacituksen vuonna 98 jKr. laatima *Germaania* oli 1800-luvulta asti pitkän aikaa saksalaisten klassillisten lyseoiden latinanopetuksen pakkolukemista. Siinähän kerrottiin Keski-Euroopan germaanisten heimojen lisäksi tarunomaisista fenneistä, ei suomalaisista vaan saamelaisista, kuten nykyisin oletetaan. Tacitus itse kuvasi heidän omaavan germaaneista ja sveebeistä poiketen ”ei mitään aseita, ei hevosia eikä taloja, ravinnoksi yrtejä, vaatteiksi taljoja ja vuoteeksi maapohjan” ja selviävän ”aivan ilman toivomuksia” (Tacitus 1986: 18; vrt. Vorren ja Manker 1967: 13). Luonnehdinta lujitti saamelaisista syntyneitä käsityksiä useiden saksalaisten sukupolvien mittaan 1900-luvulle asti.

Samaten vaikuttivat 1700-luvulta lähtien Carl von Linnén teokset, jotka koskivat Saamenmaan ympäristöä ja ihmisiä, lähinnä kuitenkin latinaksi ja vain saksalaisiin

tieteellisiin ja ennen muuta luonnontieteellisiin teoksiin (Müller-Wille, S., 1999). Linnén päiväkirja *Iter Lapponicum* (1732) ilmestyi saksaksi vasta 1964, mutta saksalaiset etnologit ja myös saamelais tietoutta levittävät popularistit lainailivat sitä surutta 1930-luvulle asti. Näitä lainauksia mainostettiin osuviksi ja niitä viljeltiin pitkään kirjallisuudessa (vrt. Bernatzik 1935), esimerkiksi: ”Lappalaiset, jotka ovat syntyneet raatamaan, lensivät kuin linnut, vaikeroivat, ettei koskaan ole ollut niin huonosti, minun kävi heitä sääli” tai ”Naiset polttivat tupakkaa kuin miehet, ja heillä oli enimmäkseen housuasu”. (Linné 1975: 71, 131).

Tässä vain kursorisesti mainitussa kirjallisuudessa esitetään usein kielteisiä kuvia; saamelaiset eivät tule suoraan puheeksi; kulttuuritieto tulee välikäsien kautta ja se on käännetty muista kielistä kuten latinasta tai ruotsista saksaksi. Kuitenkin Johann Herder oli jo 1700-luvulla löytänyt saamelaisten eepiset laulut, ja sitä kautta ne tulivat maailmankirjallisuuteen (Lehtola 1985: 25). 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa esiintyy käännöksiä ”lappalaisista taruista, saduista, myyteistä ja kertomuksista”. Ne ovat tosin vielä skandinaavisista kielistä saksaksi käännettyjä mutta välittävät jo autenttista kuvaa saamelaisten kulttuurista ja kielestä saksalaiselle yleisölle.

Tähän kuuluu ennen muuta Johan Turin *Muittalus samid birra*, jonka tanskalainen taiteilija ja etnologi Emilie Demant Hatt julkaisi kaksikielisenä saamelais-tanskalaisena laitoksena 1910. Hän oli tehnyt Johan Turin kanssa yhteistyötä vuosina 1907-1908. Jo vuonna 1912 ilmestyi Frankfurtissa saksaksi *Das Buch des Lappen Johan Turi. Erzählungen von dem Leben der Lappen* (Johan Turin kirja. Kertomuksia lappalaisten elämästä; Turi 1912, 1982). Tämä saamelaiskirjallisuuden klassikko sisältää erään saamelaisen poromiehen henkilökohtaisia muistoja ja piirustuksia kulttuurista, kielestä ja ympäristöstä, siis perinnetietoa. Se vaikutti huomattavasti muiden kulttuureiden, myös saksalaisten kuvaan saamelaisista (Kelletat 1978b; Gaski 1996: 43ff.).

Ensimmäiset suorat kosketukset saamelaisten ja saksalaisten välillä: luonnon, kulttuurin, romantiikan ja eksotiikan välillä

Yhtäjakaa kirjallisten välitysprosessien kanssa saksalaiset ja muut eurooppalaiset löytöretkeilijät, maailmanmatkaajat ja etnologit alkoivat panna toimeen 1800-luvun alusta lähtien Euroopan ja Pohjois-Amerikan museoissa ja myöhemmin jopa eläintarhoissa eksoottisten, kaukaisissa maailmankolkissa asuvien kansojen näytteillepanoja – aikansa ”etnografista sirkusta”. Saamelaiset eivät päässeet näiden julkisten huvitusten otteesta läntisen maailman valistusihanteen hyväksymänä Euroopan ainoana ”luonnon-kansanakaan”, kuten aikakauden saksalainen etnologi Adolf Bastian asian ilmaisi, vaan olivat sivistyneille eurooppalaisille tarjolla ja siten muka lähestyttävissä ”primitiivisten ja villien kulttuurien” tirkistelykohteina. Juuri saamelaisethan hampurilainen Karl Hagenbeck vuonna 1874 tällä tavalla ryhminä ja perheinä toi ensi kertaa Saksaan, ja juuri he saivat kokea ensimmäiset suorat yhteydet saksalaisiin pestattuina museokohteina. Näin siitäkin huolimatta, että saksalaisia matkailijoita ja tutkijoita oli jo tuohon aikaan yksittäin kulkenut Lapissa ja saamelaisten luona ja julkaissut heistä tietoja.

Saksassa järjestettiin 1920-luvun loppupuolelle asti saamelaisten ja muiden kansojen etnografis-kulttuuriseksi luonnehdittuja museo- ja eläintarhamatkoja. Saamelaisten nähtiin jopa keskikesällä ajelevan talvivaatteissa poroilla ja ahkioilla Hagenbeckin eläintarhassa Hampurissa tai kuljeksivan raitiovaunulla Hallen/Saalen läpi. Nils-Aslak Valkeapää, joka kuoli marraskuussa 2001, on kuvannut ja tarkastellut tätä saamelaisten kohteistettua näytteillepanoa vaikuttavasti ja mieleenpainuvasti saamelaisten näkökulmasta teoksensa *Beaivi, Áhčážan* (Aurinko, isäni) runoissa ja dokumenteissa vuonna 1988.

Saksalaisten henkilökohtaisia havaintoja ja kokemuksia saamelaisista alkoi kertyä yhä enemmän ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kun saksalainen nuoriso- ja vaellusliike

ja vähitellen kehittyvä automatkailu ulotti vaikutuspiirinsä Pohjolaan ja siihen liittyvään erämaan myyttiin. Pohjoisin Eurooppa ja sen Nordkap, korkeat puuttomat tunturit, tundra ja luontoa lähellä olevat saamelaiset tulivat symboliksi, joka mahdollisti paon Keski-Euroopan kaupunkien katukuiluista ja tarjosi hetkeksi tilaisuuden sukeltaa Pohjoisen puhtaaseen luontoon ja maisemaan. Niinpä monille saksalaisnuorille, mainitakseni yhden näistä symboleista, tuli mustakankaisesta kenttäteltasta nimeltään *Kote* (saamen *goahti* 'kota'), jossa on tulisija ja savuaukko keskellä, asumus rituaaliksi muuttuneiden Pohjolan tai Lapin matkojen aikana (vrt. Hagemann 1976: 11). Nämä esittivät saamelaisilta poromiesesikuvilta omaksuttuina ja tyylliteltyinä muka tundran alkuperäiselämää ja mahdollistivat siis kokemuksen luonnonläheisyydestä, ”aitojen luonnonlasten tapaan” elämisestä ja hitaasta lappalaistumisesta (*Verlappung*; Wustmann 1971: 51, 123).

Tämä romantisoitu ja idealisoitu ”pako Pohjolan luontoon”, kiihkeä halu saavuttaa samanaikaisesti tien tai maailman päätepiste ja samalla nuoruudenhaaveiden täyttymys äärettömässä erämaassa, on käsitetty ja ilmaistu aivan toisin Klaus Mannin 1934 maanpaossa Amsterdamissa julkaisemassa ja vasta 1977 Saksassa ilmestyneessä rakkaus- ja dialogiromaanissa *Flucht in den Norden* (Kelletat 1978a). Hänelle matka Pohjolaan, ”tämän maan kaikkein etäisimpään kolkkaan” (Mann 1981: 222), jonka hän itse koki kesällä 1932 sisarensa Erika Mannin kanssa automatkalla halki Suomen Helsingistä Petsamoon pitkin juuri avattua Jäämeren-tietä, edusti mahdollisuutta paeta senaikaisen Saksan totalitarismia ja diktatuuria ja muitakin rajoituksia, jotka ahdistivat sosiaalisesti mm. homoseksuaalisuutta. Pohjolassa Klaus Manniin tekivät vaikutuksen pohjoisen maiseman ”suuret panoraamat” (Kelletat 1978a: 64) ja modernit suomalaiset asutukset, kuten Rovaniemi, ”autiomaan keitaina, keskellä erämaata” (Mann 1981: 204). Hän yritti irrottautua kaikesta sosiaalisesta ja poliittisesta painolastista tässä ihannoidussa Lapissaan, jonka maantiedettä ja ihmisiä hän ei tuntenut eikä oikein osannut eritellä. Hänelle se oli taiteellisessa vapaudessaan *Eskimomaa* (s. 210): ”...ovien edessä oli naisia eskimokasvoineen” (s. 206), asukkaat olivat ”näitä pohjoismaalaisia

tiibetiläisine kasvoineen...” (s. 91). Moderni majapaikka, ilmeisesti Ivalossa, taas edusti ”...eurooppalaisen sisustusarkkitehtuurin sekoitusta hienoine tyyli-vaikutteineen eskimo- ja lappalaissfääreistä” (1981: 212).

Toisaalta Klaus Mann kääntyy ”tiettyjä saksalaisia ja heidän tarkoituksellista Pohjolanhaaveiluun” vastaan (Kelletat 1978a: 66). Vaikka tämä ja muut hänen romaaninsa tulivat saksalaisten tietoisuuteen vasta 1970-luvun lopulla, oli Klaus Mannilla saksalaisissa pakolaispiireissä ja vieläpä varhaisen käännöksen johdosta anglosaksisella kielialueella vaikutusta saksalaisen Lapin-kuvan muodostumiseen 1930-luvulta alkaen.

Saamenmaan militarisointi 1940-1945 ja sen seuraukset: saksalaiset ja saamelaiset lähimmillään

Saksalaisten (ja itävaltalaiden) nykyisiä suhteita saamelaisiin erityisesti Suomessa, Norjassa ja Venäjällä (Kuolan alueella) on vielä yli 60 vuoden jälkeen monin tavoin ja syvästi leimannut ja rasittanut sotilasmiehitys, ts. Norjassa II maailmansodan aika (toukok. 1940 – toukok. 1945) ja Suomessa Lapin sota (syysk. 1944 – huhtik. 1945), sekä Saksan sotaväen ja SS-joukkojen jatkosodan aikainen (kesäk. 1941 – syysk. 1944) sijoittaminen Suomen Lappiin (Junila 2000). Satojentuhansien saksalaisten ja itävaltalaiden sotilaiden läsnäolo paljon puhutun ”kansallis-sosialistisen ideologian [vallitseman] Germaanivaltakunnan pohjoissivustassa” kosketti muiden kotimaisten kansallisuuksien lisäksi jokaista saamelaista, jokaista perhettä ja taloutta Saamenmaassa. Saksalainen sotaväki asettui harvaan asuttuun ja yhä harvan tieverkon omaavaan pohjoiseen Fennoskandiaan nopeasti kyhättyihin leireihin ja parakkeihin, mutta ylevästi myös takavarikoituihin kouluihin, julkisiin laitoksiin ja ennen kaikkea yksityistaloihin.

Sotavuosien aikana saksalaista sotaväkeä oli Suomen Lapin läänissä määrällisesti enemmän kuin paikallisia asukkaita (Lähteenmäki 1999). Monissa saamelais-

keskuksissa ja haja-asutusalueillakin, kuten Suomen pohjoisimmassa pitäjässä Utsjoella, saamelaisten ja toisaalta saksalaisten tai itävaltalaisien sotilaiden lukumäärät olivat kolmisen vuotta samalla tasolla. Sotilaista, nuorista 18-40-vuotiaista miehistä, tuli sosiaalinen tekijä, jota ei voida sivuuttaa tämän ajan historiallisessa analyysissä. Suomen Lapissa, kuten muuallakin Pohjois-Suomessa, näiden lähtökohdiltaan erilaisten kansojen välille syntyi lähes neljä vuotta kestäneen sijoituskauden aikana läheisiä kielellisiä (jotkut saamelaiset oppivat saksaa), sosiaalisia ja taloudellisia suhteita, jotka vaikuttivat vuosikausia heidän kuvaansa toisistaan.

Ankaran sotilashallinnon lisäksi saksalaiset toivat eri maista, varsinkin Venäjältä, tuhansia sotavankeja ja pakkotyöläisiä Norjaan ja Suomeen, siis myös Saamenmaahan, pitivät heitä ihmisarvoa alentavissa leireissä ja pakottivat heidät rakentamaan ja ylläpitämään sotilaallisia kohteita, teitä, siltoja ja muita rakennuksia. Tästä uudesta infrastruktuurista koitui sittemmin koettelemus mutta myös sodan jälkeisen kehityksen perusta.

Suomen Lapissa paikallinen väestö sai Saksan sotajoukoilta taloudellisia etuja luonnontuotteiden ja raaka-aineiden tilauksina, joista maksettiin hyvin – kuten saamelaiset sanoivat. Tältä kannalta saamelaiset saivat siis myönteisen kuvan saksalaisista (Junila 2000). Aina Muurmannin rintamaan asti idässä Saamenmaassa ei ollut suurempia sotatapahtumia ennen vuoden 1944 syyskuuta. Niinpä saamelaiset kuvittelivat, että saksalaisjoukkojen sijoitus tulisi päättymään sutjakasti. Se oli harhaluulo, joka ei pitänyt paikkaansa (Lähteenmäki 1999).

Ajan oloon saksalaiset ja itävaltalaiset soturit omaksuivat Lapissa samoin kuin kotimaassakin harhaanjohtavan käsityksen ”rauhallisesta Lapin rintamasta” napapiirillä ja sen pohjoispuolella. Sotaa edeltävän ajan romanttiset kuvitelmat Lapista olivat Saksan silloisessa hallintovaltaisessa sota- ja propaganda-kirjallisuudessa edelleen vallalla. Ratkaisevaa osaa siinä näyttelivät ”...lasinkirkkaat napapiirin yöt, revontulet,

paukkuva pakkanen, pureva kylmyys, syvä lumi, erämaakokemukset, ystävyysuhteet ja lopulta yksinäinen vartiopaikka napa-alueen reunoilla...”. Se oli värikäs mutta samalla tuiki väritetty kuva, se salasi todellisuuden mutta tuli silti leimaamaan saksalais-saamelaisia kosketuskenttiä pitkäksi aikaa sodan jälkeenkin.

Käännekohta tuli syyskuussa 1944, kun Suomi solmi aselevon Neuvostoliiton kanssa ja oli siten velvoitettu ajamaan pois saksalaiset joukot Pohjois-Suomesta. Vaikka Lapin läänin koko siviiliväestö evakuoitiin lähes kitkattomasti ja joustavasti saksalaisten huomattavalla avustuksella (Lehtola 1994; Aikio 2000), sitä seurasi melkein kaikkien asumusten, talojen, laitosten ja eläinkantojenkin (täällä porojen) täydellinen hävitys kuten myös Pohjois-Suomen ja -Norjan maantiekäytävien miinoitus vetäytyvien saksalaisten joukkojen toimesta. Armeijan vakinaiset joukot ja erityisesti SS-divisioonat veivät loppuun tämän Hitlerin mielettömästä ”poltetun maan” käskystä johtuvan ja koston perustuvan hävityssodan. Jotkut sotilaat tosin jättivät käskyn omaan arvoonsa paikan päällä ja säästivät yksittäisiä rakennuksia ja taloja tuholta saamelaisväestön vaatimuksesta (Aikio 2000: 28).

Moinen mieletön, täydellinen tuho riisti paikalliselta väestöltä olemassaolon perusteet heidän omilla asuinalueillaan (Paltto 1997). Saamenmaassa niin kuin muuallakin se merkitsi, että jokainen saamelainen talo, joka ei ollut kyllin kaukana teistä, ryöstettiin ja poltettiin. Kansan aineellinen kulttuuri paloi tuhkaksi, eikä se ollut korvattavissa. Saksalaisten aikanaan em. museomatkoilla tutkailema ja varmaan myös ihailema saamelais-kulttuuri jäi katselijoiden isien ja poikien hävittämäksi.

Väestön paluu, niin saamelaisten, suomalaisten kuin norjalaisten, ja näiden hävitettyjen alueiden jälleenrakentaminen tapahtui sodan jälkeen suurin kansallisin ponnistuksin, mukaan lukien miinoitusten pitkäaikainen raivaaminen, joka vaati vuosien ajan lukuisia uhreja. Sodan jälkeinen poliittinen kehitys ei ole kuitenkaan vielä johtanut siihen, että Saksan vastuu näistä tihutöistä olisi virallisesti korvattu. Se on yhä loppuun saattamaton

luku saksalais-saamelaisissa (ja saksalais-pohjoismaisissa) suhteissa, vaikka Saksan presidentti Johannes Rau mainitsi asian julkisesti käydessään Suomessa syyskuussa 2001 (Rau 2001).

Siihen kuuluu molemmilla puolilla myös sen tabun voittaminen, joka liittyy saksalais-saamelaisista (tai -suomalaisista ja -norjalaisista) suhteista syntyneiden jälkeläisten tunnustamiseen ja pitkään jatkuneeseen vaikeuteen tehdä tilinpäätös näistä likeisistä suhteista. Viime vuosina tällä alalla on tehty paljonkin henkilökohtaisella tasolla, mikä on tullut myös julkisesti tietoon ennen kaikkea Suomessa. Tämä arka sosiaalisten suhteiden puoli voittaa mielestäni tulevaisuudessa alaa saksalaisten ja saamelaisten välisessä kanssakäymisessä. Sopii toivoa, että se johtaa myönteisiin ratkaisuihin (vrt. Junila 2000).

Nykyinen Lapin-kuva Saksassa: Romantiikan, kulttuurimyönteisyyden ja ihmisoikeuksien välissä

Toisen maailmansodan tapahtumat ovat värittäneet Saksassa Lapin-kuvaa monin eri tavoin. Niiden jälkiä ja kaikuja on todettavissa 2000-luvun populääri- ja kaunokirjallisuudessa, taiteiden ja tieteiden alalla, Venäjän saamelaisille vuodesta 1990 lähtien suunnatun humanitäärisen avun ja viimeisten 50 vuoden aikana nopeasti laajentuneen luonnon- ja kulttuurimatkailun piirissä. Nämä ovat kaikki kytkeytyneet toisiinsa ja johtaneet siten Saksassa eriytyneeseen kuvaan saamelaisista Euroopan alkuperäiskansana.

Sodan jälkeisenä aikana saksalaisissa perheissä eli pitkään pohjoisrintamalla kaatuneitten tuhansien sotilaiden muisto. Pohjoisessa olevat sotilaiden hautausmaat ovat siitä jatkuvana tunnuksena ja muistutuksena. Toisaalta sodasta palanneet saksalaiset sotilaat välittivät perhepiirissä kokemuksiaan lapsilleen, kasvavalle sodanjälkeiselle sukupolvelle, varsinkin pojilleen, ja vahvistivat siten vallitsevaa Lapin kuvaa. Tämä

taas johti saksalaisten nuorten matkojen suuntautumiseen Pohjoiseen – siitä tuli Keski-Euroopan massaturismin alku, joka oli valtaava saamelaisalueen seuraavina vuosikymmeninä.

Saksalaisten yksilöllisiä ja henkilökohtaisia kosketuksia Saamenmaahan ja saamelaisiin edisti nopeasti kasvava kirjallisuus ”Lapista ja lappalaisista”. Toisaalta oli sotilaskirjallisuus, jossa jatkettiin saksalaisten sotilaiden napapiirin rintamalla (*Polarfront*) suorittamien tekojen ihannointia (Erfurth 1977; Knabe 1978), toisaalta romantisoiva matka- ja elämäskirjallisuus, jossa olivat päällimmäisinä saksalaisten matkailijoiden ja seikkailijoiden henkilökohtaiset suhteet Saamenmaahan ja saamelaisiin. Kertomuksin, päiväkirjamerkinnöin, valokuvin ja piirustuksin, jotka olivat usein vailla lähdemerkintää, saamelaiset kuvattiin melkein pelkästään tundralla vaeltavaksi porokansaksi (vrt. Wustmann 1971). Viittaus joihinkin Robert Crottet’n vuoden 1950 jälkeisiin ja Hans Ueli Schwaarin 1980-luvulta lähtien julkaisemiin teoksiin riittänee tämän kirjallisuudenlajin esittelyksi (Crottet 1955, 1963, 1966 [1980];; Crottet/Mendez 1968; Schwaar 1991, 1994, 1996, 1999, 2000).

Nämä kirjailijat tunnistavat itsessään asennoitumisen, jota Crottet nimittää suorastaan ”lappomaniaksi” (1996 [1980]: 32) eli romantisoivaksi ja mystiseksi suhtautumiseksi Lappiin ja saamelaisiin. He ovat tavoittaneet kirjoillaan saksankielisessä Keski-Euroopassa laajoja kansankerroksia ja luoneet siten saksalaisväestön keskuudessa tietämyksen tason, joka edistää massaturismia Pohjolassa, lukuisten matkaoppaiden ja Pohjolan asiantuntijoiden diaesitelmien täydentämänä ja tukemana.

Tieteiden piirissä on todettavissa 1960-luvun vaiheilta lähtien saksalaisten opiskelijoiden ja tutkijoiden mielenkiinnon nousu Saamenmaata ja saamelaisia kohtaan etenkin maantieteen, kansatieteen ja kielitieteen aloilla (Müller-Wille 1989). Napapiirin takaista aluetta ja sen luonnon ja kulttuuriympäristön muutosprosessia käsittelevien saksalaisten väitöskirjojen luku on viime vuosikymmeninä lisääntynyt. Ne ovat

aiheuttaneet hämmästyksiä varsinkin saamelaisten parissa: miksi juuri he ovat joutuneet niin usein tällaisten tieteellisten tarkastelujen kohteiksi, jotka tulevat ulkopuolelta eivätkä suo sijaa juuri minkäänlaiselle tietojen, analyysien tai tulosten palautumiselle, koska työt ilmestyvät lähes yksinomaan saksaksi (etnologian alalta mm. Müller-Wille 1974 [1996], Kasten 1983, Guting 1991 sekä suomalaiset kirjoittajat Pimenoff 1973, Toivanen 2000). Onneksi löytyy poikkeuksiakin, kuten Klaus Peter Nickel, joka eli ja työskenteli vuosikymmeniä Pohjois-Norjan saamelaisalueella, laati saamen kielen kieliopin (1990) ja valmisteleo paraikaa yhdessä Pekka Sammallahten kanssa ensimmäisen saamelais-saksalaisen sanakirjan julkaisemista – mikä on merkki saksalaisten ja saamelaisten lähentyvistä kulttuuri- ja kielisuhteista.

Saamelaiskirjallisuuden ja -taiteiden välityksessä Saksaan on tapahtunut parin kolmen viime vuosikymmenen aikana paljon, mikä viittaa siihen, että saamelaisten arvojen ja kulttuurielementtien vastaanotto Saksassa on muuttunut aiempaa eriytyneemmäksi. Monet saksalaiset ja saamelaiset kirjailijat ovatkin ansioituneet saamelaisen kirjallisuuden ja muiden taidemuotojen välittämisessä saksalaisyleisölle käännosten, näyttelyiden ja tilaisuuksien avulla (erit. Manfred Peter Hein ja Andreas Kellertat *Trajekt*-julkaisuissa; englanniksi Gaski 1996).

Suomen saamelaisalueelta tulevat kyseeseen mm. Samuli Aikio, Veli-Pekka Lehtola, Kirsti Paltto ja Nils-Aslak Valkeapää, vain joitakin kirjailijoita mainitakseni, joiden teoksia on käännetty saksaksi kolmannen kielen, suomen, kautta. Jo 1985 ilmestyi H.U. Schwaarin julkaisemana Nils-Aslak Valkeapään runokokoelma (1985) nimellä *Ich bin des windigen Berges Kind*, jonka näköjään suora käänno ei valitettavasti näytä olevan peräisin saamelaisesta alkuperäislaitoksesta vaan on otettava vastaan varauksin. Suorat käännoiset saamesta saksaksi ovat vielä poikkeuksia mutta sitäkin toivottavampia, etenkin kun saamen kielen taitajien joukko on lisääntynyt ja siten mahdollistanut suorat käännoiset.

Saksalaisissa kansatieteen museoissa on olemassa laajoja saamelaisten vanhempaa ja uudempaa aineellista kulttuuria esitteleviä kokoelmia, joista on tullut myös pysyväisnäyttelyjen osia ja jotka siten ovat jatkuvasti kiinnostuneen yleisön nähtävissä (esim. Gottorpin linnassa Schleswigissä, Tuomi-Nikula 1993, 2001). Mm. Gustav Hagemann (1976) on koonnut 1920- ja 1930-luvulla keräämiensä Mikkel Magnussen Saran, Anders N. Valkeapään ja muiden saamelaisten piirustuksista ja kaiverruksista taidearten, joka sijaitsee Saksassa ja on aika ajoin myös näytteillä. Hänen omissa piirustuksissaan näkyy vahvoja vaikutteita saamelaisilta ja Saamenmaasta, kuten on laita monien muidenkin saksalaisten taiteilijoiden kohdalla.

Uusimmassa vaiheessa Sünne Burmeister (1997) on avannut näyttelyllään *Zwischen den Zeiten* uusia tarkastelutapoja saamelaisten elintapoihin. Hän esitti valokuvien ja saamen-, suomen- ja englanninkielisin runoin ja muistiinpanoin ihmisen, luonnon ja sen rikkauksien välistä vuorovaikutusta yhden henkilön kautta ja yritti siten tuoda saamelaisten parissa saamansa kulttuurikokemukset likemmäksi niin saamelaisia kuin ulkopuolisiakin. Syksyllä 2000 Berliinissä pidetyt näyttelyt, valokuvaaja Tim Hagemeisterin *Renntierhirten* (poromiehet) Finnland-Instituutissa sekä Elisabeth Tietmeyerin kokoama *Menneisyys tulevaisuutta varten: saamelaisten käsityö-perinteet Pohjois-Euroopassa* Euroopan Kulttuurien Museossa, johtivat osaltaan samaan suuntaan tiedollisesti ja interaktiivisesti.

Loppukatsaus

Saksalaisten ja saamelaisten läheisemmiksi ja tiiviimmiksi kehittyvistä suhteista voisi mainita lisääkin esimerkkejä. Ne perustuvat nyt kasvavaan keskinäiseen kulttuuritietouteen, saamelaisten korostuneempaan ja tunnustetumpaan oikeuteen Euroopan alkuperäis- ja vähemmistökansana sekä yleisten ihmisoikeuksien kunnioittamiseen, jotka tiivistyvät paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla,

kuten ympäristökysymyksissä, massaturismissa sekä taloudellisissa ja sosiaalisissa muutoksissa.

Huolimatta kaikesta kehityksestä saamelaisten ja saksalaisten välinen yhteys ja siten myös saksalaisten kuva Lapista syntyy pikemminkin yksilötasolla, jolla ei ole kovin suurta vaikutusta yhteiskuntaan. Yksilöt määrittelevät yhä vieläkin nämä henkilökohtaiset kokemukset kulttuurienvälisillä kosketuspinoilla.

- Esimerkkinä Luftwaffen lentäjä, joka säilyy hengissä Messerschmittinsä 109 pakkolaskussa sodan aikana Utsjoen Gálddoavuin tunturistossa ja etsiytyy lähes 20 vuotta myöhemmin saamelaisten avustuksella putoamispaikalle, vain noutaakseen ohjaussauvansa nupin matkamunistoksi kotiin.
- Tai sitten nuorten saksalaisten turistien ryhmä, joka 1970-luvun lopulla väärin suunnattua uteliaisuuttaan ja tiedonhaluaan harhautuu luvatta tunkeutumaan saamelaisen poromiesperheen talja-aittaaan vain kuullakseen nuoren saamelaisen toteavan englanniksi, etteivät he nyt ole museossa.
- Toisaalta saksalainen aviopari, joka on avustanut Venäjän kuolansaamelaisia lahjoituksin ja rahalähetyksin läheisessä yhteistyössä saamelaisjärjestöjen kanssa kohta kymmenen vuotta ja siten edistänyt heidän hyvinvointiaan.
- Niin myös norjansaamelainen perhe, joka viiden vuoden Monacon-kokemusten päätteeksi pystyttää laavun saksalaisen Münsterin kaupungin joulumarkkinoille voidakseen tarjota saksalaiselle markkinaväelle Lapista tuomiaan käsitöitä.
- Ja lopuksi saksalainen tutkija, joka yhdessä saamelaisten tutkijoiden kanssa selvittää Saamenmaan tunturikoivikoiden käyttöä tietoisena siitä historian ivasta,

että Saksan sodanaikaisen Lapin vetäytymisen ja tuhoamisen koodinimi oli *Unternehmen Birke* (Operaatio Koivu).

Saamenmaan ja saamelaisten tuntemus Saksassa on siis tuntuvasti syventynyt ja eriytynyt, ja voidaan todeta, että saksalaisten Lapin-kuva on kokenut melkoisia muutoksia, jotka viittaavat saamelaisten ja saksalaisten välisten kulttuuri-kosketusten lähentymiseen. Tulevaisuudessa se tietää hyvää!

Huomautus

Ludger Müller-Wille on toiminut vuodesta 1977 lähtien McGill'n yliopiston maantieteen laitoksen professorina Montrealissa Kanadassa. Kirjoitus on tekijän luvalla tehty suomenkielinen käännös saksankielisestä alkuperäistekstistä; siitä kiitokset kääntäjälle Tuija Kärkkäiselle sekä tohtori Samuli Aikiolle oikoluvusta ja kielentarkastuksesta. Tekijä kiittää myös Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen Osastoa siitä, että on saanut tilaisuuden pitää esitelmän Arktikumissa Rovaniemellä 2.11.2001 järjestetyssä seminaarissa *Kaamoksen valossa - Pohjoinen Euroopan turvallisenä voimavarana*. Saksaksi esitelmä on pidetty Berliinin Finnland-instituutin järjestämässä symposiossa *Sápmi Lappland. Kultur und Situation der Sámi im finnischen Lappland* 19.10.2000.

OUTI TUOMI-NIKULA

Dosentti

Kommenttipuheenvuoro Ludger Müller-Willen esitelmään

Sápmi - Lappi ja saamelaiset saksalaisten silmin

MILLAINEN KUVA? KENEN KUVA?

Kiitokset professori Müller-Willelle kuulemastamme esitelmästä, mikä oli erinomainen kooste niistä taustatekijöistä, jotka Saksassa ovat olleet osaltaan vaikuttamassa käsityksiin ja kuvaan Lapista ja saamelaisista. Suuri osa kuvaan vaikuttavista tekijöistä on kirjallisia. Tällöin nousevat esiin sellaiset lähdekriittiset kysymykset, kuten minä aate- tai maailmanhistoriallisena aikana kirja on kirjoitettu, kuka sen on kirjoittanut, ts. millaiset edellytykset kirjoittajalla on yleensäkin kuvata Lappia ja saamelaisia sekä ennen kaikkea se, mitä tarkoitusta varten kirja on kirjoitettu? Sen mukaan, onko taustalla kirkollinen vai poliittinen motiivi, ideologia tai propaganda – kaikki ne vaikuttavat omalla tavallaan Lapista ja saamelaisista annettuihin kuviin.

Esitelmässä korostuivat toisen maailmansodan tapahtumat, saksalaisten oleskelu Pohjois-Suomessa ja ns. Lapin sota.

Vaikka kuulija saikin paljon tietoa niistä yhteyksistä, jotka ovat olleet vaikuttamassa kuvien syntyyn, jäi jäljelle myös kysymyksiä. Avoimeksi jäi vastaus siihen, MILLAINEN on se kuva, mikä saksalaisilla on ollut ja on Lapista ja saamelaista ja se, MITÄ SAKSALAISILLA tarkoitetaan: onko kysymyksessä keskiverto-saksalainen, tiedemies vai kuka?

Etnologian opiskelijani Hampurissa ja Freiburgissa kysyivät vuosina 1989 ja 1997 satunnaisotannan perusteella yhteensä noin 120 saksalaiselta käsityksiään Lapista ja saamelaisista, jolloin pidin kyseisissä yliopistoissa saamelaisia käsitteleviä luentoja ja seminaareja. Vaikka otanta ei tietenkään täytä edustavuuden vaatimuksia, antavat sisällöltään monet samankaltaiset vastaukset ainakin viitteitä saksalaisten Lappi-tietoudesta ja käsityksistä saamelaisista. Tyypillisiä hampurilaisten vastauksia kyselyssä olivat sellaiset kuten: ”Lappi on Pohjois-Skandinavissa, siellä on paljon luontoa ja vähän ihmisiä, aina kylmä, poroja ja hyttysiä”, ”Lappalaiset ovat poronhoitajia, jotka asuvat eri paikoissa vuoden aikana”, ”Poroja siellä nyt ainakin on, mutta ei niiden lihaa voi syödä, koska Tshernobyl saastutti koko alueen”, ”Lapissa on ikimetsiä, joita on hakattu paljaaksi. Robin Wood-järjestö on tarttunut asiaan” ja ”Olen nähnyt kuvia värikkäistä puvuista ja poroista – onko siellä koskaan kesää?”

Jos jo Pohjois-Saksan hampurilaisten tieto Skandinavian alkuperäisasukkaista ja heidän asuttamastaan alueesta oli lähinnä pintapuolista turisti-informaation toistamista, väheni tiedon määrä entisestäänkin kysyttäessä Lapista ja saamelaisista eteläsaksalaisessa Freiburgin kaupungissa. Siellä toistuivat vastaukset, kuten:

”Saamelaiset? Keitä he ovat? En ole koskaan kuullutkaan.”

”Olen kuullut, että siellä pohjoisessa on vielä shamanismia.”

”Lappi on jossakin pohjoisessa, ja siellä on aina kylmä.”

Kysyttäessä Lapin sodasta oli vastauksena ällistynyt pään puistatus, joka ilmoitti, ettei henkilö ollut moisesta koskaan kuulutkaan. Pientä välikohtausta suuressa maailmansodassa ei ole kirjattu edes saksalaisen koululaitoksen historian oppikirjoihin. Sen sijaan aseveljeys on jäänyt vanhemmalla ikäpolvella positivistisesti kollektiiviseen muistiin, ja jos jollakulla tietoa Lapin sodasta olisikin, on se poistettu tietoisuudesta aktiivisella unohtamisella.

Haastattelujen perusteella saksalaisen kuva Lapista ja saamelaisista on heterostereotyyppi, kuva toisesta, jostakin meille itselle vieraasta. Heterostereotyypille ominaista on sisällön jäykkyys, karkea yleistäminen, subjektiivisuus, emotionaalisuus, osatodellisuuden kuvaaminen, epäkriittisyys, ilmaisen varmuus ilman riittävää tietopohjaa ja kollektiivisesti haluttujen positiivisten ominaisuuksien korostaminen ja samalla negatiivisten ominaisuuksien kieltäminen, kuten Lapin sotaa koskevassa asiassa ilmeni. Lisäksi heterostereotyyppiä kuvaa se, että kerran menneisyydessä syntynyt kuva vain hyvin hitaasti pystyy muuttumaan huolimatta yhteiskunnallisista, taloudellisista tai sosiaalisista muutoksista. Niinpä suomalainenkin on eurooppalaisessa vertailussa ja pilapiirroksissa edelleen se Topeliuksen ajan puhumaton, rehti, sisukas ja isänmaallinen metsien mies, mutta myös mies, joka juo yli oman mittansa ja heiluttaa puukkoaan oman egonsa pönkittämiseksi.

Esimerkkivastauksista käy ilmi, että tämän hetken saksalaisten Lappi-kuvaan ovat vaikuttaneet ennen kaikkea varhaiset kirkonmiesten kuvaukset pakanallisista lappalaisista (shamaaneja?), Saksassa vuosina 1941-1943 ilmestyneet lukuisat romanttis-idealistiset kuvaukset pohjoisen Suomen ystävällisestä kansasta, Lapin erämaan koskemattomasta luonnosta ja aseveljistä sekä nykyiset lapinmatkailua käsittelevät esitteet, joissa vahvistetaan ja tuetaan vanhojen matkakuvausten

käsityksiä lapinpukuisista ihmisistä, poroista, pororaidoista, valkoisesta talvesta ja avarasta villistä luonnosta. Informanttien mielestä kuviin vaikuttivat myös Lappia ja saamelaisia käsittelevät romanttis-idealistiset dokumenttielokuvat. Erityisen mieleenpainuvia ovat olleet mm. shamanismista kertova elokuva ”Pfadfinder” (Tiennäyttävä), joka on tullut useaan otteeseen uusintana saksalaisilla televisiokanavilla sekä ”Uhka – Bedrohung”, mikä käsitteli vaikuttavalla tavalla Tshernobylin katastrofaalisia seurauksia Ruotsin saamelaisten poronhoitoalueella.

Professori Müller-Willen esitelmästä sain käsityksen, että Saksassa saamelaiset alkuperäiskansana olisivat nykyisin laajoissa piireissä yleistynyt käsite.

Tähän näkemykseen en voi yhtyä.

Ilmaisu ”saamelainen” on kokemukseni perusteella vain hyvin kapean intressiryhmän omaksuma käsite, sillä vallalla on edelleen ilmaisu ”lappalaiset” jopa niin, että kun Berliinin Völkerkunde-museolla ilmestyi vuonna 1989 julkaisu ”Euroopan kansoista”, valittiin siihen – kiivaasta vastustuksestani ja perusteluistani huolimatta – ”saamelais” -nimityksen sijaan ”lappalaiset” sillä perusteella, että se alan asiantuntijoiden mukaan oli etnologinen ja vakiintunut ilmaisu. Vaikka tiedot alkuperäiskansoista sinänsä ovatkin lisääntyneet Saksassa etenkin Pohjois-Amerikan intiaanien aktiivisen toiminnan ansiosta, vain aniharva näyttää liittävän saamelaiset alkuperäiskansoihin. Tieto saamelaisista Saksassa rajoittuukin siten vain hyvin kapean väestönosan omaisuudeksi, joihin lukeutuu henkilöitä tieteen saralla, saksalaisia ”lapinhulluja” ja niitä, jotka henkilökohtaisesti ovat kiinnostuneita ihmisoikeudellisista kysymyksistä tai ympäristöpoliittisista asioista. Kysyä sopiikin, missä ja millaisissa tilanteissa saksalaisella on yleensä mahdollisuus kohdata muu kuin ehkä turismin palveluksessa toimiva saamelainen, kun se mahdollisuus on poikkeuksellinen ja harvinainen jo suomalaisille etelän miehillekin? Väittäisinkin – aivan kuten professori Müller-Wille esitelmänsä lopussa viittasikin, että tieto Lapista

ja ennen kaikkea saamelaisista on Saksassa aina yksilöllinen asia, eikä sitä voi yhdistää kollektiivisesti saksalaisia yhdistäväksi tietoudeksi.

JORMA AHVENAINEN

Professori (emeritus)

UNELMA PAREMMASTA LAPISTA

Jokaisella aikakaudella ja ajankohdalla on tulevaisuuteen sijoittuvia toiveita ja unelmia. Italialaisen Machiavellin mukaan ”ihmiset odottavat kiihkeästi tulevaisuutta vaikkei ole mitään näyttöä siitä, että se olisi parempi kuin nykyisyys”. Mutta silti on hyvä, että on toiveita ja unelmia. Pessimismi ei ainakaan johda mihinkään ei yksilön eikä yhteiskunnan kannalta. Se unelma, joka Lapista on ollut, perustuu psykologisesti optimismiin tulevaisuudesta.

Eräänlainen taite Lappiin kohdistuneessa optimismissa oli 1960-luvun loppupuoli, runsas neljännesvuosisata toisen maailmansodan päättymisestä. Silloin monet indikaattorit alkoivat kääntyä alaspäin. Ensiksi Lapin läänin väestön määrä toisen maailmansodan jälkeen kääntyi yhtämittaisen nousun jälkeen laskuun 1967. Toinen seikka oli Lapin läänin alueella tapahtuneen asutustoiminnan lähes täydellinen päättyminen. Kolmas tekijä oli se, että uusrakentaminen alkoi Lapissa olla aika valmista ja vielä se, että Lapin luonnonvarojen käyttö näytti löytäneen pohjaluvut.

Nämä olivat yhteiskunnallisia ja taloudellisia tekijöitä. Toisaalta oli juuri 1960-luvun alussa sellaistaakin, joka viittasi eteenpäin. Sitä oli ennen muuta henkisen kulttuurin alalla.

Voimakas optimismi Lappiin lähti toisen maailmansodan jälkeisestä tilanteesta. Lapin jälleenrakennus sodan jälkeen tapahtui kutakuinkin ripeästi. Jälleenrakennukseen ei kuitenkaan pysähtytty, vaan Lapille asetettiin uusia tehtäviä. Lappi ei ollut vain sen asujain maa, vaan sodassa menetetyt resurssit samoin kuin eräät sodan luomat uudet tehtävät oli saatava oman maan sisältä. Lapin osuus tässä tehtävässä oli suuri. Ajatuskulku oli suunnilleen se, että hyvin harvaan asuttu maanääri tarjosi, tilaa ja sen luonnonvaroja voitaisiin hyödyntää paljon silloista enemmän.

Optimismi näkyi useilla aloilla. Lapin koko tähänastisen historian voimakkain asutuskausi oli 1950- ja 1960-luvulla. Vuonna 1941 Lapin läänin peltopinta-ala oli 37 000 hehtaaria, 1959 se oli jo kaksinkertainen eli 74 000 hehtaaria ja 1960-luvun puolivälissä määrä oli hiukan yli 80 000 hehtaaria. Suurin osa kolonisaatiosta oli Muonion-Sodankylän-Kemijärven pohjoispuolella. Asutustoiminta tapahtui valtion suurisuuntaisella tuella ja tarkoituksella sitoa tilatonta väestöä maahan. Suomi oli toisen maailmansodan jälkeen vielä varsin agraarinen maa, ja ajatustyöllä oli voimakas yhteiskuntaa säilyttävä tarkoitus. Lapin asutustoimintaan vaikuttivat maaperältään viljavilta vaikuttavat alueet ja hyvin lämpimät 1930-luvun kesät, jolloin vehnän viljelyn pohjoisraja nousi Sodankylään saakka. Erityisen optimistisia oltiin karjatalouden mahdollisuuksiin. Lapista oli kehitettävä valtakunnan tärkeimpiä maitotalousalueita. Tässä ei petyttykään. Lapin läänin maidontuotanto nousi sotaa edeltäneestä 10 miljoonasta litrasta noin 85 miljoonaan litraan 1965. Arveluttavaa asutustoiminnassa vain oli se, että tilan sai melkein vain ilmoittamalla. Ammattitaitoa ei juuri kysytty ja otaksuttiin työn neuvovan tekijää.

Asutustoiminnassa oltiin sotaa edeltäneessä ajattelussa myös siinä, että metsätöistä laskettiin saatavan sesonkiluontoista lisäansiota. Tähän oli sitäkin enemmän aihetta, sillä samanaikaisesti Lapin metsiä oli tarkoitus käyttää aikaisempaa suuremmassa määrässä.

Ennen toista maailmansotaa Lapin hakkuut olivat tukkipuiden poimintaa sekä pääasiassa uittoväylien läheisyydessä tapahtunutta paperipuun hakkuuta. Tällainen hakkuutoiminta vähensi kuljetusmahdollisuuksien piirissä metsien puustoa ja heikensi sen keskimääräistä laatua, mutta samalla käyttökeltvotonta puustoa jäi metsiin niin paljon, että uudistuminen vaikeutui. Syrjäiset seudut säästyivät hakkuilta ja säilyttivät erämaan luonteen.

Lapin puuvarojen totaalinen mobilisointi alkoi 1950-luvun puolivälissä. Vuonna 1954 Rovaniemen metsäpäivillä annettiin julkilausuma, jossa vaaditiin uuden metsäteollisuuden perustamista Lappiin ja Lapin metsien hyödyntämistä maakunnan sisällä. Samalla vaadittiin vajaatuotteisten metsien kunnon parantamista.

Nämä vaatimukset jotenkin toteutuivat. Ensinnä hakkuumäärät muuttuivat siten, että kun vuosina 1950-1954 keskimääräinen hakkuu oli noin 3 miljoonaa kuutiometriä, oli se vuosikymmen myöhemmin 1960-1964 noin 5 miljoonaa kuutiometriä. Puun hinnan niin sanottu nollaraja katosi. Tavoitteet toteutuivat myös vanhojen metsien uudistamiseen pyrkivinä laajoina aukkohakkuina, joista saatu puu osittain selittikin luovutetun puumäärän suuren nousun.

Myös metsäteollisuutta tuli Lappiin. Kemijärven tehdas perustettiin 1965 ajatuksella, että se käyttäisi nimenomaan Lapin pienpuuta. Kirkkoniemen tehdashanke ei toteutunut, mutta Kemin tehtaiden kapasiteetin laajentaminen oli hyvin merkittävä. Metsäteollisuudessa optimismi oli aivan selvä 1950-luvulla, mutta sitten jo 1960-

luvun alussa alkoi ilmaantua optimismiin riitasointuja, kun nimenomaan metsätieteilijät alkoivat varoitella Lapin metsien kestävydestä.

Metsäteollisuuden lisäksi Lapin luonnonvaroihin perustuvana teollisuutena esitettiin 1950-luvulta lähtien kaivannaisteollisuutta ja vesivoimaan perustuvaa voimateollisuutta. Suomen keskeiset kaivosyhtiöt ja geologinen tutkimuslaitos perustivat oman tutkimusyksikkönsä Rovaniemelle. Se osoitti, että niiden mielestä Lapissa oli potentiaalisia mahdollisuuksia löytää hyödyllisiä mineraaleja. Lapin koskivoiman valjastaminen energiatarpeisiin sai alkunsa toisen maailmansodan aikoihin, ja tämän teki vielä tärkeämmäksi parin Kaakkois-Suomen suuren voimalaitoksen joutuminen rajan toiselle puolelle Pariisin rauhassa. Voimalaitosten rakentamien Kemijokivarteen toi Lappiin suuria pääomia ja paljon työtä. Vuosina 1955-1965 olivat Kemijoen voimalaitokset suurin Kauppa- ja teollisuusministeriön ja sen alaisten laitosten sijoituskohde. Tämän lisäksi yksityinen valtakunnallinen teollisuus sijoitti Lapin voimalaitoksiin energia-huoltonsa turvan. Lapin teollisuudessa oli vuonna 1950 keskimäärin 4200 työpaikkaa, kun taas 1965 luku oli 9700. Teollisuuspaikkojen luku oli siten kaksinkertaistunut.

Optimismi Lapin mahdollisuuksiin heijastui väestön määrässä. Vuonna 1939 oli Lapin läänin väestö 130 000 henkeä. Vuoden 1967 alussa se oli 219 000 henkeä, minkä jälkeen luku kääntyi lievään laskuun (192 000 vuonna 2001). Väkimäärän kasvu toisen maailmansodan jälkeen oli todella suuri, 70% neljännesvuosisadan aikana huolimatta siitä, että tärkeät Petsamo ja Kuolajärvi (Salla) menetettiin. Koko valtakunnan väestönlisäys vastaavana aikana oli 30%.

Väestönkasvun suurin tekijä oli muuttoliike. Myös Lapin läänin perinteisesti korkea syntyvyys johtui siitä, ettei uuden elinkeinoelämän rakentamiseen löytynyt omasta maakunnasta tarvittavaa ammattitaitoa riittävästi tai lainkaan. Muualta tulleiden ”junantuomien” suhteellinen määrä kasvoi. Tämä koski myös virkamiehiä, sillä

kasvavaan hallintoonkin oli saatava voimia läänin ulkopuolelta. Lappiin tulleet olivat enemmälti nuorta väkeä, he viihtyivät hyvin ja alkoivat pitää sitä kotiseutunaan ajattelemattakaan muuttoa etelään.

Lapin väkiluku kääntyi kuitenkin laskuun 1960-luvun puolivälin jälkeen, mutta jo sitä ennen olivat työttömyysluvut alkaneet huolestuttavasti nousta. Kaksi mittaria osoitti, ettei investointien tuotto riittänytkään turvaamaan kasvaneen väestön toimeentuloa. Muuttuneissa oloissa houkutus lähteä tuli suureksi, ja Ruotsi oli monen muuttajan uusi alue.

Mitä sitten on tapahtunut, mikä oli mennyt toisin kuin ajateltiin? Maataloudessa päättyi melkein kokonaan uudistilojen raivaus. Tässä asiassa tapahtui 1960-luvun puolivälissä muutos koko maan talouspolitiikassa kun elintarvikkeiden ylituotannon takia uudisraivauksesta luovuttiin. Uudisraivausta ei enää voinut tehdä valtion tuella ja useimmat uudistilat olivat jääneet pinta-alaltaan liian pieniksi. Sivuvansioita metsätöistäkään ei ajan oloon oikein tullut, kun suurimittaiset savotat ja puun muutenkin suhteellisen korkeat hankinta-kustannukset suosivat koneiden käyttöä. Ilmasto tuli Lapin maatalouden suureksi vaikeudeksi. Se muuttui kylmemmäksi kuin mitä otaksuttiin. Kuvaavaa on, että Perä-Pohjolan maanviljelysseuran alueella vuosina 1950-1960 rukiin hehtaarisato aleni neljännekseen. Vehnän viljelystä ei ollut enää puhettakaan. Useina vuosina halla aiheutti lähes täydellisen kadon. Ilmaston muutos suorastaan pakotti siirtymään karjatalouteen. Varhaisimmat niin sanotut kylmät tilat alkoivat muodostua Lappiin juuri 1960-luvulla ihmisten muuttaessa niitä. Myöskään metsätaloudesta ei tullut sellaista varakkuuden lähdeä kuin toivottiin. Lapissa oli kyllä puuta, mutta ajatellen kestäväää tuottoa hakkuita ei voitu nostaa viidestä miljoonasta kuutiometrillä. Metsien uudistaminen ilmaston kylmenemisen seurauksena osoittautui myös varsin vaikeaksi ja aikaa vieväksi työksi. Muussa teollisuudessa voitiin saavutetut työpaikat pitää, mutta uutta teollisuutta ei juuri syntynyt. Pahiten pettivät toiveet kaivosteollisuuden syntymisestä. Ehkä Kemin

kromia lukuun ottamatta Lapista ei löytynyt arvokkaita malmioita vaikka kuinka yritettiin. Pienteollisuusmaa Lappi ei koskaan ole ollut, mutta optimismi ei ollut perusteetonta matkailussa, jonka merkitys koko ajan kasvoi.

Lapin henkisessä ilmastossa tapahtui 1960-luvulla kuitenkin muutos, joka toteutti unelman paremmasta Lapista. Koulutustaso parani ratkaisevasti. Syntyi uusia ammattikouluja ja lukio tuli lähes kaikkiin pitäjiin. Rovaniemen kesäyliopisto aloitti toimintansa 1963 ja kehittyi sittemmin Lapin kesäyliopistoksi. Se oli henkinen vaikutin myöhemmälle Lapin yliopistolle. Vuonna 1959 perustettu Lapin Tutkimusseura toiminnallaan osoitti kriittistä Lappiin suuntautuvaa optimismia. Uusia kirjastoja ja taideoppilaitoksia syntyi usealle paikkakunnalle. Teatteritoiminta kasvoi uusiin mittoihin, esimerkkinä Kemin teatteri, joka 1960- ja 1970-luvulla oli maan parhaimmista. Henkisten virikkeiden antajana Pohjoiskalottitoiminta on maininnan arvoinen.

Oliko unelma paremmasta Lapista sitten kuitenkin 1950- ja 1960-luvun pilvilinna? Mielestäni ei ollut. Tämän unelman realisoinniseksi tehtiin paljon työtä ja kartoitettiin niitä tekijöitä, joiden varassa edistystä haettiin. Moni asia osoittautui liian vaikeaksi ihmisistä riippumattomista syistä: ja Lapin elinkeinoelämä joutui sopeutumaan realiteetteihin 1970- ja 1980-luvulla. Sitä paitsi, on vielä yksi näkökohta. Kun katsoo tänä päivänä tätä Rovaniemen kaupunkia tai useata muutakin Lapin keskustassa, toteaa ne hyvin rakennetuiksi ja hoidetuiksi. Useimpien Lapin kuntien tulotaso on valtakunnallista keskiarvoa ja ihmiset näyttävät voivan hyvin. Toivottavasti tänä päivänäkin on olemassa Lappiin kohdistuva unelma.

TAPIO KIISKINEN

Kauppaneuvos

Toimitusjohtaja

HYY Yhtymä

I POLEEMISIA VÄITTEITÄ MINUN LAPISTANI

1. OPTISIA HARHOJA ETELÄSTÄ KATSOTTUNA

- Saamelaiset/lappalaiset ja muut lappilaiset
- Sosiaaliset, taloudelliset, syntyperään liittyvät ym. luokkaerot
- Porotalous luontaiselinkeino

2. HELSINGIN HERRAT JA WHITE MAN'S BURDEN

- Herrojen höynäyttäminen edelleen pääelinkeino?
- Etelän huonoa omaatuntoa hoidettu perinteisesti kohdistamalla toimenpiteet saamelaisiin/lappalaisiin
- Vastustamiskulttuurin itseruokkiva mekanismi
- Helpon rahan demoralisoiva vaikutus, myös kulttuuriin

II MINUN LAPPINI TULEVAISUUS

- Kun väki vähenee, pidot paranee (infra EU-yhteisvastuulla)
- Muuttoliikkeen rekyyli: kokeneita (eläke)veronmaksajia takaisin
- Lapin yliopisto: vahva alueellinen henkinen tase
- Säädyllinen kestävä (konsensus)ratkaisu elinkeinokonfliktiin
- Lappilaisten selvän enemmistön tosiasiallinen hyväksyminen alueen matkailustrategian peruslähdekohdalle: mikä on kaupan ja mikä ei
- Jatketaan rituaaliriitelyä kaamosajan ja luppoaikojen viihteeksi, kuuluu parhaaseen lappilaiseen perinteeseen ja siten turvalliseen pohjoiseen ulottuvuuteen

HEIKKI TUOMI-NIKULA

Päätoimittaja

Lapin Kansa

MINUN LAPPINI

Tulin Lappiin 17 vuotta sitten Turusta Lapin Kansan päätoimittajaksi. Turussa tein lehteä modernissa sanomalehtitalossa, Turun Sanomissa. Lappiin tulin, koska olen mieleltäni maailmanparantaja. Ajattelin idealistisesti, että täällä voisin tehdä sanan voimalla jotain Lapin hyväksi. Ehkä ajatus oli myös, että tuon tänne lehdentekoon nykyajan tuulahduksen. Kävi niin, että täällä olevat lehdentekijät – ja ylipäätään alojensa ammattilaiset – ovat opettaneet minua paljon enemmän kuin minä heitä. Opin, että osaamisen raja ei ole maantieteellinen vaan korvienvälinen. Sen sijaan maailmanparannukseen Lappi on antanut loistavan mahdollisuuden. Jos joku haluaa elämälleen tehtävän. Täällä se ainakin on mahdollista. Tämä on monella tavalla erilainen maa kuin Suomi. On kuin asuisi ulkomailla, mutta voi tehdä työnsä omalla äidinkielellään.

Kymmenkunta vuotta sitten haimme perheeni kanssa itsellemme vapaa-ajan paikkaa. Löytyikin soma pieni tila 70 km:n päässä Rovaniemeltä pohjoiseen: korkeiden

vaarojen syleilyssä järvi, sen viettävällä rantatörmällä vanha jyrkäv peräpohjalainen talo. Maita ympärillä 50 hehtaaria. Se oli unelma.

Naapurissa asuva maanviljelijä olisi voinut etuoikeuttaan käyttäen lunastaa tilan itselleen lisämaaksi hyvin edullisella hinnalla. Hän ei tehnyt sitä. Kun kysyin syytä siihen, vastasi naapuri: - Kyllä meillä täällä maata on, mutta eipä juuri naapureita. Tervetuloa Törmänkiin!

* * * * *

Käsivarressa poromiehet saivat tehtäväkseen pyydystää ahmoja elävinä. Tarkoituksena oli siirtää ne Keski-Pohjanmaan metsiin hirvijahtiin, pois porotokkia tuhoamasta. Aslak Juuso oli yksi pyyntimiehistä. Hän pääsi moottorikelkalla ahman jäljille ja kohta näkyi pakoon loikkiva peto. Aslak irrotti hartioiltaan suopungin, ajoi ahman kiinni, heitti ja ahma oli köydessä. Aslak hypähti kelkan päältä hankeen tajuten samassa, että se ei kestänytkään miestä. Hän vajosi lumeen korviaan myöten, köysi kiskoi ahman aivan hänen kasvojensa eteen. Aslak tunsikin nenässään ahman mädänhajuisen hengityksen. Tilanne oli vaarallinen. Lumen kipsaama mies, joka ei voinut edes käsiään liikuttaa, edessä keltasilmäinen kaulastaan naruun ja mieheen kytketty ahma. Kaksi erämaan vapaata otusta, vankina kumpikin. Vapauttava ääni kuului, kun Jouni ajoi omalla kelkallaan viereen, sujautti ahman verkkoon ja vapautti Aslakin ansasta. Kaksi yötä myöhemmin olin samoilla palkisilla. Juhlittiin, kuten tapana on, metsähallituksen kämpällä aamuneljään, kun Ailu muisti, että hänen kelkkansa oli jäänyt 10 kilometrin päähän poromiesten kämpälle.

- Lähemmä hakemaan Lynxin, se sanoi.

Lähdimme. Ailu ajoi, minä pitelin kiinni. Se ajoi kuin susi hirveällä vauhdilla läpi vaarallisten kivikoiden yli nitisevän jään, yli tunturin erehtymättä oikeaan paikkaan – ja joikasi koko matkan. Unohtumaton joiku.

* * * * *

Palasimme Porojärven kämpältä kohti Kilpisjärveä. Matkaa on alle 100 km, suksi luisti mainiosti komeana kevätaamuna. En malttanut pysyä muiden mukana vaan annoin suksien lentää. Tunturin laelta lähti kaksi latua ja valitsin niistä käytetyimmän. Laskua riitti kolme, neljä kilometriä. Otin paidan pois päältä, sillä aurinko porotti 30 asteessa. Samalla huomasin, että olin valinnut väärän ladun. Olin eksyksissä ilman varusteita, karttaa, kompassia.

Vastapäisen tunturin kupeessa näin tummia pilkkuja, poroja tuomasin. Ei. Ne liikkuvat. Nehän olivat ihmisiä ja tulivat kohti. Huokasin helpotuksesta. Pian suksi paikalle parikymmentä hiihtäjää, nuoria naisia. He kaikki olivat pukeutuneet kuin minä itsekin: yläosa paljaana auringosta nauttien. Uskomaton ja tietysti ihana ja tietysti hämillinenkin näky. Kysyivät mihin Aslakki on menossa, luulivat paikalliseksi. Kotia sanoin hiihteleväni. No heippa sitten, sanoivat, ja suksivat tiehensä. En kehdannut sanoa, että olin eksyksissä, sillä eihän kukaan paikallinen eksy.

* * * * *

Ystäväni vaimonsa kanssa on innokas lohenpyytäjä. Kesän kruunuksi he tekivät matkan Näätämöjoelle. Viikko kului nopeasti. Kulkivat pitkin joen rantaa ja aina sopivassa paikassa kokeilivat milloin perhoilla, milloin uistimella. Ei tärpin tärppiä. Viimeisenä päivänä he näkevät pienen kyltin polun varressa. Tuoretta lohta myytävänä.

- Tuosta ostamme tuliaisat kotiin, päättää vaimo. Nousevat törmälle ja löytävät miehen nukkumasta laavusta.
- Kalaa tulimme ostamaan.
- No millainen sen pitäisi olla, kysyy silmiään hieroskeleva kolttu.
- Millaisia teillä on, vastaa vaimo ja katsoo epäluuloisesti ympärilleen. Pakastinta ei näkynyt missään.

Kolttu nousee pystyyn ja kävelee rantaan. Ottaa pusikosta perhovavan, tuijottaa vähän aikaa virtaan ja heittää.

Tärppi! Rannalle nousee nelikiloinen hopeakylki.

- Kelpaisiko tämmöinen, kysyi mies.

Olin kalassa Vainosjärvellä, Sevettijärveltä itään Sanilan Raunon kanssa ja kerroin hänelle tämän jutun, jota kuvittelin urbaanitarinaksi.

Rauno räjähti raikuvaaan nauruun.

- Minä olen se kolttu.

* * * * *

Minun Lappini on moderni, kansainvälinen maa Ruotsia, Norjaa, Venäjää, Suomea ja Saamenmaata, läänin etelärajalta Atlantille ja Jäämerelle.

Viime tiistaina, kun almanakassani ei ollut yhtään tapaamista eikä kokousta, lähdin aamulla koiran kanssa metsälle. Jäljitimme kolmea hirveä, nousimme korkeaan vaaraan, josta on huimaava näkymä järvien pilkkoman vaaramaiseman yli Ylläkselle saakka.

Tein tulet tervaskantoon, keitin kahvit, paistoin ryynimakkaraa ja annoin koiran herkutella donitsilla. Jälkiruuaksi söin jäätyneitä puolukoita. Erämaassa ei ollut silloin ketään muita. Hiljaisuuden rikkoi vain tulen suhina, tikka, yli lentävä korppi ja uteliaat mutta vaiteliaat kuukkelit. En osannut surra sillä hetkellä Lapin kylien autioitumista, en hallituksen kelvotonta aluepolitiikkaa.

Olin niin korkealla ja näin niin kauas, että ymmärsin tämän maan olevan sen, jonne vielä muutetaan suurin joukoin takaisin.

KATARIINA ANGERIA

Kulttuurivastaava

Lapin yliopiston ylioppilaskunta

DIALOGI ETELÄ-POHJONEN

Mie olin kaheksantoista ko menin ensimmäistä kertaa yksin Helsinkiin. Olin mie käynny tätiä kattomassa joskus aivan pienenä ja siinä neljän-viiientoista vanhana serkkutyttären perheen kansa oikein lentokonheela. Täti asu kahen kläpin ja miehesä kans itte rakennetussa puutalossa Kontulan perillä. Niilä oli takapihala omenapuu ja pieni leikkimökki. Naapurin pojala oli jo silloin puujalka, seko posotti yheksänvuotihaana mopola ojhaan ja puuhun. Kaasuissa se taisi olla jo silloin.

Kaheksantoista vuotihaana mie sitte seisoskelin siinä Foorumin näyteikkunoitten eessä Ajattaren kohala ja ihmettelin äähneen vieressä seisovale vaimoihmisele yhen takin ihanuutta. Soli tyyris ko mahoton, mutta soliki aivan toista luokkaa ko net kauhtuhneet ränskotit tai toisenpolven nahkarotsit, joissa mie itte kuljeskelin. Se vaimo vilkasi minua ja lähti painehleen. Mithään sei sanonu, mutta selvästi ittesä

ilmasi ilmanki. Mie olin varma, että piiriläisenä se minua piti ja vannoin, etten kyllä koskhaan muuta Helsinkiin asuhmaan.

Tuli vuosi yheksänkymmentäviisi ja molin asunu reilun vuen Helsingissä. Parempien mettästysmaitten perhään sinne olthiin lähetty, ja kyllähän sielä kulttuurille markkinarakoa riittiki enempi ko Lapissa. Asumismuóossa, ihmissuhtheissa ja töissä tapahtu suuria muutoksia, mutta pois lähtemistä mie en ees harkinu. Olin jo oppinu siirtyhmään viis kilometriä linjavaunula ja raticala ja sopihmaan kalenterin kansa kahvile menoista tai kaveritten näkemisestä. Jonku ulkomaanmatkan jälkheen tuntuki, niinko kotia olisin oikeasti tullu, ko Munkkiniemeä kohti tassuttelin.

Yks komea kevät mie olin sitte pallaamassa Pääsiäishangilta hiihtämästä Ylläkseltä. Lontustelin siinä Pasilan asemasiltaa Ruskeasuota kohti ja kattelin kulkheissani alas ratapihale ja raitheile. Ja mie muistan kirkhaasti, mitenkä minun päätä viisti kysymys, että mitäs helkattia mie täälä tehen. Ja minkäs pirun takia minun häätyy nuin rummaa maisemaa tuijottaa. Mie tunsin ensimmäistä kertaa vuosikymmehneen semmosta koti-ikävää, että soli riu´uttaa minut siihen paikkaan. Mie tajusin ja muistin, mitenkä pohjosessa voipi puhua tuntemattomillekki, miten ihmisillä on vielä aikaa toisihleen ja mitenkä tuthuin saattaa törmätä vaikka pankkireisula ko paikat on pienet. Siittä päivästä alko minun henkinen muutto ja molin viimiset vuet Helsingissä ko käypäläinen. Lomat pohjosheen olit pitkät ja tiheät.

Nyt olen jo tovin seuranu Kemijoen virthauksia ikkunoistani. Ja vaikka mie tunnistan ja tunnustan, etten paratiishiin olekhaan astunu, niin lähemäksi kuitekki. Nykyhään ko Helsingissä käväsen, muutaman tunnin jälkheen olo on ko alaspäin suuntautuhneela lakanala, joka oottaa poies pääsyä korviavihlovasta mankelimosta. Täälä hiljasuuen ympäröimänä ja maailman äärelä, niinko yks israelilainen koki, ko linjavaunusta kotikylälä astuima, täälä mie jotenki kuulen maailman menonki

paremin. Mie pystyn selkeämmin arvioihmaan, missä haluan olla matkassa ja mistä en niin perusta.

Lappi on mulle niinko vanha kuusi, joka on ulottanu juuresa polkujen yli ja kivien ali. Son niinko riippa, josta yrittää rimpuila poies, mutta jota ilman ei ossaa ellää. Ko tämän ristiriian hyväksyy ja sovittaa mieleshään, täältä löytää tilan, jota pienempää ei ennää suostuis ittesä ympärille ottahmaan.

MATKAILU OSANA LAPIN

KEHITTÄMISSTRATEGIAA

JAAKKO ILONIEMI

Ministeri

Euroopan Kulttuurisäätiön

Suomen Osasto

**KULTTUURIOSAAMINEN, VERKOTTUMINEN JA
GLOBAALI TURVALLISUUS**

Suomalaiset ovat ehkä eräs Euroopan kaikkein homogeenisimmistä kansoista niin geneeiltään kuin kulttuuriltaan, sanotaan usein. Kaikkihan me tämän väittämän tunnemme. Ehkä siinä on jonkin verran perääkin. Se on tarkoittanut myös sitä, että paine ja tarve toisenlaisten kulttuurien tuntemiseen on koettu vähäisemmäksi kuin niissä maissa, joissa tällaista suurta yhtenäisyyttä ei ole. Pohjoismaiset kontaktit ovat tietysti olleet meillä hyvin kauan arkipäivää, ja varsin moni suomalainen osaa toimia luontevasti pohjoismaisissa yhteyksissä. Samanlaisuudet ovat riittävän tärkeitä, vaikka erojakin tietysti on. Toisin on asianlaita ainakin tällä hetkellä suhteessa Venäjään. Venäjän vallankumoukseen saakka Suomessa oli hyvin paljon osaamista, joka liittyi Venäjään, venäläiseen elämänmenoon ja kulttuuriin. Sitä oli kaikissa kansankerroksissa, niin hyvin oppineiden kuin rahvaankin keskuudessa. Mutta

Venäjän vallankumouksen yhteydessä se perinne katkesi, eikä se ole tainnut oikein koskaan sen jälkeen elpyä.

Toisen maailmansodan jälkeen, jolloin Yhdysvalloista oli tullut sekä taloudellisesti että kulttuurivaikutuksiltaan johtava suurvalta, hyvin monet suomalaiset opiskelivat vuoden tai pitempääkin Yhdysvalloissa. Senaattori William Fulbright'in mukaan nimen saanut eräs ohjelma, joka meillä tunnetaan ASLA-ohjelmalla, tarjosi tuhansille suomalaisille mahdollisuuden yliopisto-opintoihin Yhdysvalloissa. Suomi oli tämän ohjelman suurin hyödyn saaja Euroopassa Saksan jälkeen. Vain saksalaisia kävi Yhdysvalloissa enemmän näin rahoitetuilla ohjelmilla. Ei ole siis mikään ihme, että esimerkiksi 1960-70-luvun, vielä 1980-luvunkin yliopistojen opettajapiireistä varsinkin yhteiskunnallisissa aineissa ja lääketieteessä oli melkoinen määrä sellaisia, jotka olivat erään keskeisen osan omasta koulutuksestaan hakeneet Amerikasta. Sen jälkeen tämä virta on heikentynyt, mutta nyt sitä täydentää jossain määrin melko runsas koululaisvaihto, nimenomaan oppikouluikäisten vaihto.

Suomessa on siis paljon ihmisiä, joilla on sisältäpäin amerikkalaisen elämänmenon tuntua ja osaamistakin. Kun vielä englannin kieli on ylivoimaisesti eniten opiskeltu kieli, ja motivaatio sen oppimiseen on korkea, niin tämäntyyppistä kulttuuriosaamista meillä alkaa jo olla aika tavalla.

Suomi on ollut kuusi vuotta Euroopan unionin jäsen. Tehokas toiminta unionissa on edellyttänyt uudenlaista osaamista. Se alkaa kielitaidosta, mutta se liittyy aina myös hallintokulttuurien ymmärtämiseen ja syvempäänkin kulttuurien ymmärtämiseen saakka. Meillä on ollut melko pieni ryhmä sellaisia suomalaisia, joilla on ollut tarpeellisia toimintavalmiuksia tällaisissa ympäristöissä, mutta viime aikoina se on nopeasti kasvanut. Erääksi ongelmaksi on muodostunut suomalaisten aivan liian yksipuolinen orientoituminen kohti anglosaksista maailmaa ja pelkkää englannin kieltä. Se koskee muutenkin avarammin koko kulttuurin kenttää. On ollut hyvä

nähdä, että Euroopan unionin eri instituutioiden tarjoamat uranäkymät ovat piristäneet eri harrastusta myös suuria jäsenmaita ja niiden kieliä ja kulttuureja kohtaan, että emme ole yksinomaan anglosaksisen harrastuksen varassa, niin tärkeää kuin se onkin. Mutta vaikka näin on ja vaikka soveliasta työvoimaa lienee saatavissa riittävästi niihin tehtäviin, niin ulkopuolelle jää kuitenkin hyvin suuri osa myös opiskelevasta nuorisosta, jolla tällaisia kontakteja ei ole. Vaikka erilaiset vaihto-ohjelmat ovatkin olleet avuksi, ne eivät kuitenkaan ole osoittautuneet riittäviksi. Muutama vuosi sitten opetusministeriö esitti, että ainakin kolmanneksen jokaisesta opiskelijapolvesta tulisi vähintään lukukauden tai parin opiskella ulkomailla. Ei näytä näin tapahtuneen ja pitäisin tätäkin tavoitetta liian vaatimattomana kuin korkeana. Sellaista kulttuuritaitoa, osaamista syntyy vain asumalla, opiskelemalla tai työskentelemällä ulkomailla. Muutoin se ei tule onnistumaan.

Mitä sitten on tämä mystinen kulttuuriosaaminen? En ole nähnyt sille mitään hyvää määritelmää, mutta sitä voin yrittää hiukan kuvailla. Aidoimmillaan kulttuuri-osaaminen toteutuu silloin, kun joku on kotonaan kahdessa erilaisessa kulttuurissa tai ehkä useammassakin. Se tarkoittaa sitä, että molemmat kulttuurit osataan suurin piirtein yhtä lailla, että ne ovat osa omaa henkistä olemusta. Tällainen osaaminen alkaa lastenloruista ja ulottuu kirjallisuuteen ja musiikkiin, ihmisten välisen käyttäytymiskoodin ymmärtämiseen, historiallisten perinteiden tuntemiseen saakka. Tällaisia kahden kulttuurin kansalaisia on melkoinen määrä maissa, joilla on pitkään ollut voimakasta taloudellista vuorovaikutusta toisten kanssa. Ruotsin talouselämä alkoi kansainvälistyä oikein mittavasti jo sata vuotta sitten. Ruotsissa onkin melkoinen määrä sellaisia, jotka ovat samanaikaisesti sekä hyviä ruotsalaisia että ”hör och häpna” hyviä brasilialaisia. Selityksenä on se, että Ruotsin teollisuus nousi maihin Brasiliassa varsin varhain ja sillä on esimerkiksi Sao Paolossa satamäärin yrityksiä, joiden palveluksessa on ruotsalaisia.

Briteille taas on hyvin ominaista se, että Britanniassa on melkoinen määrä eri aasialaisten kulttuurien ymmärtäjiä, johonka tietysti siirtomaasiteet ovat vaikuttaneet. Sama pätee Ranskaan ja suureen osaan Afrikkaa. Meillä oli kuten alussa sanoin tuontyyppistä osaamista Venäjään. Sehän kuvastui mm. siinä, että sadat suomalaiset saavuttivat korkeita asemia keisarikunnan sotavoimissa ja tuhannet toimivat eri tehtävissä keisarikunnan pääkaupungissa Pietarissa. Olla kotonaan kahdessa tai useammassa kulttuurissa onnistuu vain, jos kontaktit ovat syntyneet molempiin jo lapsuudessa, jos niitä on vaalittu opiskeluvuosina ja työelämässä ja on oltu mukana molemmissa maissa elämän eri vaiheissa. Sellaiseen syväosaamiseen on ja tulee olemaankin vain harvalla mahdollisuus. Useimpien meistä on tyydyttävä vähempään ja silloin systemaattinen perehtyminen, toisen kulttuurin järjestelmällinen opiskelu on välttämätöntä.

Toinen aikamme avainsana on verkottuminen. Sille voi antaa toisistaan poikkeavia merkityksiä ja sitä voidaan soveltaa niin ihmisiin kuin instituutioihinkin. Ilmiönä verkottuminen ei ole mikään aivan uusi asia. Jollakin tasolla sitä on ollut lähes kautta aikain. Usein on todettu, että ennen ensimmäistä maailmansotaa Eurooppa oli eräissä suhteissa lähes yhtä avoin, ehkä avoimempikin kuin mitä se on nyt. Pässejä ei monenkaan maan välillä tarvittu, kultakanta loi lähes yhteisen valuutan, yrittäjäksi sopi ryhtyä toisessakin maassa – niin kuin Suomenkin taloushistoria osoittaa. Näin syntyi verkostoja, jotka saattoivat olla kiinteitäkin. Omat verkostonsa syntyivät yhteiskuntien ylimmillä tasoilla, kun hallitsevat huoneet olivat ristiin rastiin toistensa sukulaisia. Osin samaa kuvastui elinkeinoelämänkin piirissä. Nyt puhumme kuitenkin olennaisesti erilaisista verkostoista. Ne ovat hyvin usein ammattiin liittyviä. Niitä syntyy liikekontakteissa, tieteellisissä konferensseissa, politiikan piirissä, harrastustoiminnassa, uskonnollisissa liikkeissä ja monella muullakin tavalla. Urheilun taisin unohtaa. Uusimmat teknologian luomat mahdollisuudet ylläpitää ja vaalia kerran solmittuja ihmissuhteita ovat nyt kokonaan eri tasolla kuin vain kaksikymmentä vuotta sitten.

Kyse ei ole vain työssä tarpeellisesta tietojen vaihdosta, vaikka sekin on tärkeää. On myös paljon persoonallisempia kontakteja. Ne voivat olla hyvinkin tärkeitä, niin hyvin työn kannalta kuin muunkin hyvän asian kuten harrastuksen kannalta. Suomalaisessa kanssakäymisessä on usein sellaisia epäpersoonallisia piirteitä, joita toisenlaisen tradition keskellä eläneet eivät oikein ymmärrä. Emmekä me aina heitä. Amerikkalainen haluaa yleensä aina tietää yhtä jos toista myös yhteistyökumppaninsa perheestä, hänen aviopuolisostaan ja lapsistaan. Venäläinen antaa paljon arvoa sille, jos tavatessa perheenjäseniä muistetaan vaikkapa varsin vaatimattomalla symbolisella lahjalla. Suomalaiset saattavat olla toistensa työtovereita vuosikausia tietämättä juuri mitään toisen yksityiselämästä. Monasti halutaan yksityiselämä pitääkin tiukasti työstä erillään. Mutta tämä on menettelytapa, joka ei lähestulkoonkaan kaikissa kulttuureissa sovi. Verkostot saattavat olla sellaisia, että ne käsittävät ei vain yksilöitä ja instituutioita, vaan myös perheitä ja kokonaisia sukujakin. Mitä intiimimpiä ne ovat, sitä todennäköisempää on, että ne toimivat myös silloin, kun niitä tarvitaan työasioiden hyvään hoitoon. Tietojen vaihto, kuulumisten vaihto, tervehdykset ja toivotukset ovat monessa kulttuurissa kokonaisuus, josta mitään ei pitäisi tinkiä tai laiminlyödä, jotta ei tahtomattaan lähettäisi vääriä viestejä. Tämän kaiken oppiminen ja omaksuminen vaatii vastaanottavaista mielenlaatua ja myönteistä suhtautumista erilaisuuteen. Loppujen lopuksi maailmassa on monta hyvää tapaa tehdä jokin asia oikein tai väärin, muunkinlaisia kuin meidän tapamme.

Globalisaatio on asia, joka näyttää tällä hetkellä jakavan kansoja ja yksilöitä. Globalisaation katsovat eräät avaavan portit entistä rationaalisemmalle työnjaolle, entistä tehokkaammalle pääomien ja tietotekniikan hyväksikäytölle ja entistä korkeammalle vapauden asteelle. On niitäkin, jotka kiroavat globalisaatiota ja näkevät siinä suvereniteetin menetystä, suuryhtiöiden saalistamista ja oman kulttuuri-identiteetin vaarantumisen. Eräät globalisaation kiihkeät vastustajat ovat ilmeisesti

perustaneet antiglobalisaation internationaalia. He käyttävät tekniikan viimeisiä keinoja vastustaakseen teknologiaa, jonka pelkäävät vaarantavan identiteettinsä.

Tänä päivänä on vaikeata puhua globaalista turvallisuudesta, kun turvallisuuden uudet uhkakuvat alkavat kasvavassa määrin itse olla globaaleja. Kun kysytään, onko globaaleihin uhkakuviin globaaleja vastauksia, aletaan olla jo oikeilla jäljillä. Globaaleja uhkakuvia on tahattomista ympäristöuhkista alkaen aina ihmisen itse ja tarkoituksellisesti aiheuttamiin uhkiin saakka. Itämeren saastuminen on yhtä todellinen, joskin erilainen uhkakuva kuin heroinin dumpkaus Länsi-Euroopan moraalin murtamiseksi. Globaalin turvallisuuden rakentaminen lähtee uhkakuvien syvempien syiden analyysistä. Aina sille ei mahdeta mitään tai hyvin vähän ja joskus hyvin hitaasti. Jotkut globaalit ympäristöriskit kuten ilmasto-ongelmat johtuvat sellaisesta ihmisen toiminnasta, jonka ankara rajoittaminen on poliittisesti yksinkertaisesti mahdotonta.

Hiiltä tullaan polttamaan vielä sangen kauan ja reaalisesti asetettu pääkysymys on siitä aiheutuvien haittojen vähentyminen, ei hiilen käytön lopettaminen. Turvallisuutta uhkaa terrorismi ja siihen usein liittyvä huumekauppa ja rahanpesu. Terrorismin juuret ovat usein tilanteissa, joiden purkaminen on osoittautunut vuosikymmenestä toiseen ylivoimaiseksi, minkä tiedämme hyvin Lähi-idästä. Silloin tärkein tavoite on osoittaa terrorismin hyödyttömyys, jopa sen vahingollisuus juuri niiden asioiden saavuttamiseksi, joita terroristit sanovat itse tavoittelevansa.

Toimiva suhtautuminen ihmisten itse aiheuttamiin uhkiin vaatii paljon kulttuuriosaamista. Tuloksellinen toiminta edellyttää tehokkaita verkostoja ja myös kykyä toimia toisten verkostoissa. Eräs yhteinen tekijä terroristeille ja heidän toimintansa kohteille näyttääkin olevan se, että kumpikaan ei ymmärrä tai halua ymmärtää toistensa lähtökohtia. Sama koskee muunkinlaisia kulttuurien konflikteja. Euroopan unionin suuriin saavutuksiin kuuluu se, että se on onnistunut varsin hyvin

kitkemään vihan juuret jäsentensä välisistä suhteista, vaikka joku epäluulo joskus saattaa esille noustakin. Vastakkainasettelu on päättynyt silloin, kun edut ovat enemmän yhteisiä kuin erisuuntaisia. Siksi myös muillakin konfliktialueilla olisi tärkeätä löytää yhteisiä etuja ja paljastaa yhteiset riskit. Kaikki tämä edellyttää syvällistä perehtymistä toisen osapuolen kulttuuriin, sen arvomaailmaan ja sen tavoitteisiin. Se edellyttää myös olemassa olevien verkostojen tuntemusta ja ymmärtämistä, jotta niiden kautta voidaan vaikuttaa konfliktien hallittua rauhanomaista ratkaisua. Aidon globaalisuuden nopea eteneminen on tullut mahdolliseksi teknologian kehityksen ja sen käytön edullisuuden kautta. Se on saattanut sadat miljoonat ihmiset kohtaamaan kovin monessa tapauksessa sellaisia kulttuuri-ilmiöitä, joita ei lainkaan ymmärretä tai joita helposti tulkitaan väärin. Kontaktipinta kasvaa vyörynomaisesti, mutta kyky ymmärtää uusien kontaktien syvempi merkitys kasvaa vain hitaasti. On kuin suojarahustukset luhistuisivat nopeasti, mutta kyky rakentaa siltoja yli vallihautojen vielä puuttuu. Tämä on suuri haaste kasvattajille, kansalaisjärjestöille, oppilaitoksille ja kaikille niille lukemattomille verkostoille, joihin kuuluu hyvää tavoittelevia ihmisiä. Joskus kuulee sanottavan, että mukautuminen monikulttuurisuuteen tai ylipäätään kulttuuri-osaamisen taito on jotain sellaista, jota vain johtava eliitti tarvitsee. Ehkäpä näin on joskus ollut, mutta ei ole enää. Kulttuuriosaamisen alkeet ovat tarpeen monestakin erisyystä.

Ensimmäinen on se, että Suomi ei ole enää eikä vastaisuudessa lainkaan niin yhtenäisen kulttuurin maa kuin mitä se oli esimerkiksi silloin, kun minun sukupolveni varttui. Maahanmuuttoa tulee olemaan paljon, ja se on tarpeen jo oman heikon väestökehityksemme takia. Siksi kulttuuriosaamiseen on kiinnitettävä kasvavassa määrin huomiota. Toinen tarve tulee siitä, että maissa joissa päätöksenteko perustuu kansalaisten hyväksymiseen, ei voida toimia rationaalisesti olosuhteissa, joita äänestäjät eivät voi ymmärtää. Äänestäjien on vaikeata ymmärtää, jos heillä ei ole mahdollisuutta arvioida toista osapuolta. Yhden hyvän esimerkin tarjoaa meneillään

oleva kampanja Afganistanissa. Kun terroristeja sanotaan islamisteiksi, syntyy helposti mielikuva, jonka mukaan konfliktin lähtökohtana olisi islamin ja kristinuskon välinen jännite. Tietenkään siitä ei ole kysymys. Mutta ne, jotka eivät islamista mitään tiedä, voivat helposti erehtyä, näin uskon. Kulttuuriosaaminen on kansainvälisten verkostojen rakentamisen edellytys, ja verkostot ovat kaiken yhteistoiminnan, myös turvallisuusyhteistoiminnan välttämättömiä aineksia. Ne muodostavat yhdessä kokonaisuuden, jonka varassa lähivuosisikymmeninä menestyksellinen toiminta tulee varmasti lepäämään.

ULLA LAINE

Toiminnanjohtaja

Tunturin Taidepaja

Kommenttipuheenvuoro ministeri Jaakko Iloniemen puheenvuoroon

Kulttuuriosaaminen, verkottuminen ja globaali turvallisuus**Tausta**

Vuonna 1997 perustettu Tunturin Taidepaja on työttömille monimuotoisesta ympäristö- ja yhteisötaiteesta kiinnostuneille nuorille suunnattu koulutus- ja harjoituspaikka. Tunturin Taidepaja on toiminut ESR-rahoitteisena vuoden 2000 heinäkuusta lähtien. Vuosittain työvoimapoliittisessa aikuiskoulutuksessa on tunturin kainalossa 20-30 nuorta opiskelijaa. Lisäksi ensimmäisen toimintavuoden aikana Tunturin Taidepajan järjestämille kursseille ja leireille osallistui yli 400 nuorta ja aikuista. Tunturin Taidepajan antamat opetukselliset sisällöt rakentuvat ensisijaisesti luonnonvoimaisen, ympäristö- ja yhteisötaiteen projekteihin ja produktioihin. Näissä projekteissa toteutetaan aina kohtaamisia ammattilaisten ja nuorten välillä, jolloin motivaatio tekemiseen on suuri.

Kulttuuriosaaminen

Meidän kulttuuriosaaminen rakentuu Pyhätunturin alueen omaan historiaan ja tarinaperinteeseen. Tunturin Taidepajassa tuotetaan yhteisöllisiä taideprojekteja, joissa alueen omat tietäjät ja tarinankertoajat toimivat yhdessä harrastajien ja taiteen kulttuuriammattilaisten kanssa. Kulttuuriosaaminen on yhteisöllistä toimintaa, ja hyvä kulttuuriosaaminen pohjautuu laajaan alueella tehtävään kulttuurikasvatukseen. Tunturin Taidepajan toiminta perustuu nuorten ja harrastajien voimaan ja energiaan. Meidän tehtävänämmä on antaa välineet ja mahdollisuus sekä ohjaus nuorille. Laadullinen taso on aina kuitenkin osaajien ja ammattilaisten vastuulla. Kulttuuriosaaminen tästä näkökulmasta katsottuna on siis puhdasta ja täydestä sydäimestä tehtyä lappilaista osaamista. Pyhätunturin Kuruteattereissa on riideltä ja rakastettu vuosien aikana, siinä kaunis kiitos niille sadoille nuorille, jotka ovat antaneet itsensä Kuruteatterin tapahtumissa! Kun teemme työtä nuorten kanssa, meille kulttuuriosaaminen on elämisen taitoa.

Kulttuuriosaaminen perustuu alueen omaan kulttuuriperinteeseen. Lappi ei ole yksi, vaan monen erilaisen alueen ja historiallisten tarinoiden kehto. Kun matkailijalle tuotteistetaan esim. tapahtumaa, tulee sen juurien olla paikallisessa historiassa – ei yleislappilaisissa teemoissa.

Tunturin Taidepajan kulttuuriosaamisen perusteet

Kulttuuriosaaminen = oma kulttuuriperinne

Kulttuuriosaaminen = elämisen taitoa

Kulttuuriosaaminen = nuorten ja harrastajien energia

Kulttuuriosaaminen = yhteisöllisyyteen perustuvat (taide)projektit

Kulttuuriosaaminen = laaja verkosto ja sen hyödyntäminen

Kulttuuriosaaminen = ajan antaminen ja sen kunnioittaminen

Kulttuuriosaaminen = suvaitsevaisuus

Kulttuuriosaaminen = taiteilijan näkemyksellinen vapaus yhdistettynä
taidekasvatukseen

Jos haluamme kiteyttää Tunturin Taidepajassa tehtävien tapahtumien sisältöihin liittyvien esim. Noitarummun osaamisen teemat neljään sanaan, ne ovat:

- myytti
- tarina
- mielentila
- aika

Verkostot

Ilman laajaa verkostoa ei Tunturin Taidepajan toiminta olisi mahdollista. Tällä hetkellä teemme tiivistä yhteistyötä mm. Lapin yliopiston Taiteiden tiedekunnan taidekasvatuksen yksikön, Sibelius-Akatemian, Itä-Lapin kuntien, alueen koulujen, harrastajien, alueen yrittäjien, Lapin Nuorison liitto ry:n, eurooppalaisten yhteistyökumppaneiden sekä laajan yksityisten henkilöiden joukon kanssa – puhumattakaan niistä nuorista, jotka ovat toimintamme piirissä olleet. Ilman kuruhulluuden tartuttamia ihmisiä ja Lapin rakastajia ei toimintamme olisi mahdollista. Verkosto on meille myös yhteisöllisen tilanteen jakamien ihmisten joukko, jotka tietävät miltä täysikuu on näyttänyt syyskuisena yönä viimeisen Noitarumpu -esityksen jälkeen. **Verkosto on myös mielentila.** Paras verkosto toimii esimerkiksi siten, että ne nuoret, jotka tietävät Noitarummun mielentilan, eivät tarvitse sähköpostitse jaettua kutsua. He tulevat tunturiin yhteisöllisen mielentilan ajamina.

Turvallisuus

Turvallisuuden mielikuvaa voimme myydä

Matkailumarkkinointi on mielikuvan myymistä. Jos luomme mielikuvaa puhtaasta ja turvallisesta Lapista, se edellyttää meiltä myös sitoutumista toimia sen mielikuvan puolesta. Liikenteeseen liittyvä turvallisuus, luontoon, ruokaan, veteen liittyvät kysymykset. Turvallisuus matkailijalle on myös sitä, että tarjotaan mitä on luvattu ja mitä mielikuvaa on markkinoitu. Lappi on taivas, meidän kaikkien on tehtävä sen eteen töitä. Turvallisuuden mielikuva ei ole vain pintatasoa, se on matkailijan koettava.

Turvallisuuden tunne on koettava

Turvallisuus on tunne, joka syntyy toisesta ihmisestä välittämisestä ja vaatii kokemuksen. Mielikuvan voimme myydä, mutta turvallisuuden tunne perustuu kokemukseen. Turvallisuus rakentuu yhteisistä jaetuista sosiaalisista kokemuksista ja tilanteista. Tapahtumissamme rakennamme turvallisuuden tunteen niin, että katsojan kuljettavat tarinoiden maailmaan sellaiset oppaat, jotka tietävät tarinan ja ympäröivän luonnon tilan, ajan ja paikan. Turvallisuus rakentuu myös siitä, että katsoja tuodaan takaisin turvallisesti tähän kiireen silmään, sähköpostien valloittamaan maailmaan.

SEPPO MAULA

Kunnanjohtaja

Kittilän kunta

Kommenttipuheenvuoro ministeri Jaakko Iloniemen puheenvuoroon

Kulttuuriosaaminen, verkottuminen ja globaali turvallisuus

Matkailun merkitys on Kittilässä suuri. Koko kunnan BKT:sta matkailun osuus on lähes kaksi kolmasosaa. Matkailijat jättävät vuosittain Kittilään rahaa 550 milj. markkaa, ja sesonkiaikana matkailu työllistää lähes puolet koko kunnan työvoimasta. Levi ja Kittilä ovatkin matkailun menestystarina maassamme, etenkin kun Kittilän matkailu on vasta reilun kahdenkymmenen vuoden ikäinen.

Itävallassa ja Keski-Euroopassa matkailu on yli 100 vuotta vanha elinkeino. Meillä on ollut se etu, ettei ole tarvinnut tehdä samoja virheitä kuin on muualla tehty.

Olemme järjestäneet yhdessä Lapin yliopiston kanssa Levillä kaksi kyselyä, joissa olemme tiedustelleet matkailijoilta syytä, miksi he ovat tulleet Lappiin ja Leville. Erityisesti olemme kohdentaneet kyselyn ulkomaisille matkailijoille. 94% heistä on vastannut ensisijaiseksi syyksi luonnon, 42% laskettelun, hiihtämisen, moottori-kelkkailun ym. Ymmärrän, että luonto on aarteemme ja tulee vastedeskin olemaan.

Meille ei tulla ainoastaan Levin naistentansseihin tai kuuntelemaan Poroareenan populaarimusiikkia. Keinotekoisia houkutusia emme saa aikaan. Kaikki toimenpiteet, mitkä rakennamme luonnon ja sen antimien ja mahdollisuuksien varaan onnistuvat yleensä yli odotusten. Me lappilaisethan olemme tottuneet elämään luonnon kanssa sopusoinnussa, käyttämään sitä kohtuullisesti hyväksemme ja meidän ei tarvitse näytellä, kun olemme luonnon kanssa tekemisissä. Luonto luo myös joka aamu uudenlaisen reseptin, meillä on joka aamu uudenlainen maisema edessämme.

Olen usein seurannut, kun englantilainen charter-lentokone laskeutuu joulun aikana Kittilän lentokentälle ja matkailijat astuvat lumisen luonnon keskelle. Heitä on vastassa 73-vuotias poromies Matti Siitonen viiden poron kanssa. Kun englantilainen matkailija usein näkee ensimmäisen kerran lunta ja poron sekä lapintakkiin pukeutuneen poromiehen on kokemus mieleenjäävä. Kun matkailija vielä istuu poron rekeen ja matkaa siinä muutaman kilometrin täydellisessä hiljaisuudessa lumisen luonnon keskellä, muistaa matkailija kokemuksen kuolemaansa saakka ja on siitä tyytyväinen, vaikka onkin joutunut maksamaan matkasta muutaman satasen.

Edellä kertamani on sitä kulttuuria, minkä me paikalliset ihmiset osaamme.

Erittäin tärkeää on myös ensikontaktin luominen matkailijan kanssa. Tämän kontaktin luomme lentoasemalla, taksissa, hotellin vastaanotossa tai oppaan toimesta. Kontaktin täytyy kertoa siitä, että otamme mielellämme matkailijan vastaan ja pyrimme siihen, että häntä palvellaan ja että hän viihtyy täällä. Palvelun tulee vastata siitä perittävää hintaa.

Meillä Lapissa on tarjolla ainutkertaista Lapin eksotiikkaa: revontulet, puhdas koskematon luonto, lumi, neljä vuodenaikaa, rakotulet jne. Lisäksi meillä on oma erikoisuutemme saamelaiset ja heidän kulttuurinsa ja elintapansa ja -keinonsa. Myös Lapin ruokakulttuuri on ainutkertaista poroineen, riekkoineen, lohineen ja hilloineen.

Lapissa ei ole vain yhdenlaista kulttuuria. Kittilässä ja Pyhätunturilla kulttuuri on erilainen. Lapin tuleekin rakentaa matkailuelinkeino kunkin alueen ja pitäjän kulttuuriperinteisiin perustuen oman identiteetin esiintuomiseksi. Tässä suhteessa Lapin matkailupalveluyritysten henkilökunta on avainasemassa. Toivoa sopii, että jokaisessa lappilaisessa yrityksessä olisi joko lappilaisia tai Lapin hyvin tuntevia työntekijöitä palvelemissa matkailijoita. Heidän tulee tuntea myös asioiden taustat ja Lapin historiaa, ettei käy niin, että asiakkaalle vastataan, että en tunne Lappia, koska olen täällä vain kolmen viikon työkeikalla.

Levi on mielestäni maamme paras esimerkki eri toimintojen hyvästä yhteistyöstä. Paikallisen väestön, hyvien yrittäjien, kunnan, kulttuuriväen ja muiden yhteistyötahojen hyvä yhteistyö johtaa Levin kaltaisiin menestystarinoihin.

Meillä lappilaisilla on hyvä tapa kusta samaan hiileen. Lapissa onkin tässä suhteessa onnistuttu kohtuullisen hyvin. Olemme Levillä yrittäneet pikkuisen puhalttaa samaan hiileen ja yllättävää kyllä, liekki syttyy huomattavasti helpommin. Intressejä on toki Levilläkin erilaisia, mutta ne voidaan ainakin osittain sovittaa yhteen.

Joulunajan charter-matkailijoille tulisi erityisesti esitellä lappilaista kulttuuria, koska he ovat käyntikortteja maailmalla. He luovat meistä mielikuvan, miten hoidamme asiamme. Jos istutamme matkailijan pororekeen tai moottorikelkan kyytiin, tapahtuman tulee kestoltaan olla sen verran pitkä, että siitä pystyy myös nauttimaan. Mielestäni yhden päivän charter-matkat Englannista eivät ole hintansa arvoisia, koska kokemukset eri tapahtumista jäävät vain muutaman minuutin mittaisiksi ja tapahtumat ovat liukuhihnatapahtumia. Mieluummin matkan tulee kestää vähintään viikon.

Lapin yliopistolla ja varsinkin sen taiteiden tiedekunnalla on edessään hyvin haastava tehtävä kytkeä yhteen lappilaisen kulttuurin ja matkailun tarpeet ja toiveet.

Ministeri Itoniemi mainitsi erittäin tärkeän asian terrorismin uhan. Samassa yhteydessä hän totesi uhkaksi myös huumekaupan ja rahanpesun. Meidän lappilaisten ei tule olla niin sinisilmäisiä, että olettaisimme ettei näitä asioita Lapissa ole. Huumekauppa ja rahanpesu ovat tulleet Lappiin ja todennäköisesti pysyvätkin täällä, mutta meidän tulee pitää ne hallinnassa ja kaikin keinoin pyrkiä ne kitkemään pois. Pahinta matkailulle on, että jokin matkailukeskus osoittautuu esim. huumekaupan keskuksiksi. Rikollisuuden estäminen edellyttää kaikkien viranomaisten, yrittäjien ja kuntien välistä tiivistä yhteistyötä. Mitä enemmän raha kiertää sen todennäköisemmin on mukana myös ns. black money.

Turvallisuus ei ole yksinomaan lappilaisten huoli. Se, että Suomi on turvallinen maa on osoitus siitä, että Suomeen luotetaan. Myös Lapin turvallisuuteen luotetaan. Siitä kertoo mm. jouluchartereiden suosion kasvu Kittilässä edellisestä vuodesta lähes 60 prosentilla.

Uskon kuten Tapio Kiiskinen, että meidän matkailutiemme on vasta alussa.

JAAKKO LEHTONEN

Ylijohtaja

Matkailun edistämiskeskus

LUONTO- JA KULTTUURIMATKAILU STRATEGISENA VOIMAVARANA LAPISSA

Strategiasta ei voitane osoittaa yhtenäistä, kaikkien hyväksymää määrittelyä. Mielipiteet strategiasta jakautuvat eri tutkijoiden ja eri tieteenalojen välillä. Myös eri aikoina on esitetty kovinkin erilaisia käsityksiä siitä, mikä strategia on.

Joitakin yhteisiä elementtejä strategialle kuitenkin on nähtävissä. Strategia on suunnitelma, jossa asetetaan pitkähkön aikavälin peruspäämäärät ja -tavoitteet toiminnalle, päätetään keskeisistä toimenpiteistä ja resursseista ja määritetään myös tapa toimia sidosryhmien suuntaan.

Strategiaa on sanottu myös jatkuvaksi prosessiksi, ajatusten tilaksi, jonka on oltava riittävän joustava, jotta se sopeutuu ympäristön muutoksiin, ja strategian puitteissa voidaan reagoida esimerkiksi onnettomuuksiin, terrorismiin ja matkailualalla jopa

pitkään jatkuvaan huonoon säähän. Strategialla voidaan myös yrittää muuttaa toimintaympäristöä.

Olen kuullut keskiaikaisesta sotajoukosta, jolla oli strategia – strategia-ajattelunhan uskotaan lähteneen sodankäynnistä. Tämä sotajoukko vaihtoi johtajaa joka päivä. Näin varmistettiin, että nimenomaan strategiaa noudatetaan, ei johtajan omia mieltymyksiä.

Strategia on monien elementtien summa. Sillä on yksi tai useampi painopiste ja siinä on usein visio tulevasta kehityksestä. Strategiassa on vahva luovuuselementti. Strategiaa laadittaessa voidaan joutua myös ristiriitaan tavoitteiden välillä, vaikkapa taloudellisen tuloksen maksimoinnin ja ympäristönsuojelun välillä.

Strategiassa on kuitenkin yleensä ainakin seuraavat neljä perusosaa:

1. kattavuus, eli missä liiketoiminnassa olemme ja mihin pyrimme
2. resurssit ja niiden käyttö – jos nämä ovat huonot, tilanne on hankala
3. kilpailuetumme, ylivoimatekijämme, joko nykyiset tai tavoitellut
4. synergiamahdollisuudet

Matkailu on Lapille strategisesti erittäin tärkeää alueen elinvoiman, talouden ja tunnettuuden kannalta, ja lisäksi jossain määrin myös työllisyyden kannalta. Kausityöntekijöistä tosin merkittävä osa tulee Lapin ulkopuolelta eikä lappilainen nuorempi väki välttämättä tunne kiinnostusta jäädä pysyvästi kotiseuduilleen.

Ennen kuin siirrymme arvioimaan Lapin matkailullisia vetovoimatekijöitä, on paikallaan tarkastella lyhyesti, miten Matkailun edistämiskeskuksen strategia tukee lappilaista matkailua.

Matkailun edistämiskeskuksen tehtävä on houkutella ulkomaisia matkailijoita Suomeen. Sen sijaan suomalaisten matkailun edistäminen Suomessa ei enää kuulu Matkailun edistämiskeskuksen tehtäviin.

Matkailun edistämiskeskus on omassa toimintastrategiassaan valinnut viisi keskeistä tuoteryhmää, joihin merkittävä osa resursseista panostetaan. Ne ovat:

1. talvituotteet
2. perhematkailu
3. kierto- ja kulttuurimatkailu
4. lyhytlomat
5. kannustematkailu (ja kokoukset)

Näistä kaikki muut paitsi lyhytlomat ovat täsmäosumia Lapille.

Lapin matkailun kehittämisen lähtökohtia ovat luonto, perinne ja ihmiset. Lappi on hieno näyttämö erilaisille elämyksille, Lappi on eksoottinen, omaperäinen ja vaihteleva. Vuodenajat, luonnonilmiöt ja maisemat luovat näyttämökokonaisuuden, johon sopivat niin musiikki, käsityöt, ruokakulttuuri kuin ulkoilu ja erilaiset luontoelämyksetkin.

Kansainvälisesti tiedostetaan, että Suomessa on talvi ja lunta. Tämä on aivan erinomainen lähtökohta mielikuvamarkkinoinnille. Strategisena tavoitteena on pidetty Lapin sielun löytämistä, kehittämistä ja vaalimista, ja tällä saralla onkin menty mukavasti eteenpäin, on löydetty Lapin alkuvoimaisuus ja omaleimaisuus.

Lapin luonto tarjoaa lähes pohjattomasti mahdollisuuksia viettää ulkoilevaa vapaa-aikaa eksoottisessa, epätavallisessa paikassa. Lapista on löydettävissä niin jännitystä

kuin rauhaakin, voi osallistua huimiin seikkailuihin taikka edetä täydellisessä rauhassa, tilassa, jota useimmista maista ei enää löydä.

Tulevaisuuden yhteiskunnan uskotaan olevan tarinayhteiskunta. Lapissa on suuri määrä kansantarustoa ja -perinnettä, joka on lähes ehtymätön lähde matkailutuotteiden rakentamiselle. Saamelaiskulttuurin monipuolisuus on aarreaitta, muun Lapin omaleimaisuutta mitenkään väheksymättä. Shamaanitarusto, seidat, noidat ja monet muut tarinat on syytä ottaa entistäkin aktiivisempaan käyttöön matkailutuotteiden pohjaksi. Joulupukki näyttää tietä.

Lapilla on siis selvästi kasvavia mahdollisuuksia myös kulttuurimatkailussa. Suomalainen kulttuuri, sanan kapeassa merkityksessä, on kansainvälisesti aika nuorta. Siihen on sekoittunut ruotsalaisia ja venäläisiä piirteitä. On jopa sanottu, että toisen maailmansodan jälkeen suomalaisuuden perustaksi tuli enemmän talvisodan henki ja itsenäisyys kuin kulttuuriperintö.

Kulttuurimatkailun tarkoitus on mm. lisätä matkailijan arvostusta isäntäaluetta kohtaan. Kulttuurimatkailu voidaan karkeasti jakaa korkea- ja paikalliskulttuuriin. Korkeakulttuuri soveltuu hyvin ainakin pakettimatkoihin jonkin teeman ympärillä, kun taas paikalliskulttuurin luonteva pohja on kiertomatkailutuotteisto, mutta miksikäs ei kannustematkailuunkin voisi kuulua korkeaakin kulttuuria. Ja nuorisokulttuuri on vahva vetovoimatekijä, jota ei pidä sivuuttaa.

Kaupallinen kulttuuri pyrkii globalisoitumaan, kehitystä avittavat mm. monikansalliset yhtiöt. Siksi on tärkeää, että pidetään vankasti kiinni Lapin omaleimaisuudesta. Lapin tarustosta voisi jopa olla kehitettävissä Lapille aivan erityinen brändi.

Lappi on trendikäs mutta ei kovin trendiherkkä, ja Lapin talvi on jo varsin hyvällä mallilla matkailullisesti. Sen sijaan kesä on toistaiseksi ongelmallinen. Kukaties tarustosta voisi rakentaa menestyksellisen kesäsadun?

Kaiken kehittämisen lähtökohtana on hyvä pitää ympäröivää todellisuutta. Kun taustavoimina ovat hyvä infrastruktuuri ja hyvät palvelut, niin siihen päälle voidaan rakentaa menestyksellistä matkailua niin sporttisille, juhlijoille kuin hiljaisuutta tai kulttuuria hakeville.

Lapilla on mielestäni erinomaiset mahdollisuudet kehittyä edelleen yhä vetovoimaisemmaksi luonto- ja kulttuurimatkailukohteeksi.

YRJÖ-PEKKA KURKI

Toimitusjohtaja

Lapin Matkailu Oy

Lapin Markkinointi Oy

Kommenttipuheenvuoro ylijohtaja Jaakko Lehtosen esitelmään

Luonto ja kulttuurimatkailu strategisena voimavarana Lapissa

Lappi, luonto ja kulttuuri ovat kaikilla kielillä jo 1700-luvulta olleet Lapin ja Lapin matkailun kulmakiviä. Tuote on periaatteessa edelleenkin sama. Jos katsotaan 1930-luvulla tehtyjä Suomi-filmejä, elementit ovat täsmälleen samat kuin tänään avatuilla Ski Expo -messuilla Helsingissä: siellä on lunta, siellä on poroja ja siellä on ammattitaitoinen lappilainen yrittäjä, joka vie matkailijat turvallisesti luontoon ja tuo sieltä pois. Tuote on edelleen sama. Talvesta Lapissa on tehty business, ja kesä on uskomaton mahdollisuus sekä kotimaassa että vientimarkkinoilla.

Lapin paras anti kesämatkailijan kannalta Taloustutkimus Oy:n tutkimusten mukaan oli ainutlaatuinen, puhdas luonto, rauha ja hiljaisuus. Muita merkittävimpiä Lapin vetovoimatekijöitä ovat aitous ja yksinkertaisuus, alkuperäinen erämaa,

elämyksellisyys, Lapin kulttuuri, monipuoliset harrastusmahdollisuudet. Samansuuntaiset tulokset ovat myös ulkomailla tehdyissä tutkimuksissa. Suomessa lomailleet ihmiset sanovat, että kulttuuri tulee mukaan matkapäätöksiä tehdessä tai Suomessa ollessa.

Kun pyritään kehittämään matkailua ja ennen kaikkea kesämatkailua, niin emme uskoneet pelkästään Taloustutkimuksen tietoihin, mutta niistä lähtökohdistaan aloitettiin kesämatkailun kehittäminen. Yhteistyökumppaniksi valittiin mainostoimisto Sek&Grey, jolla on pitkäaikainen kokemus brändien kehittämisestä. Jo olemassa olevan materiaalin lisäksi tehtiin tutkimus, jossa selvitettiin, mitä eri kohderyhmät nykyisellään ajattelevat kesä-Lapista ja toiseksi, mihin suuntaan Lappia voitaisiin uskottavasti sekä kiinnostavasti viedä tulevaisuudessa. Kuin amerikkalaisissa elokuvissa olimme ”seinän takana” katsomassa, mitä matkailijat eri kohderyhmissä keskustelivat loma-tottumuksistaan. Siellä oli vuorollaan ”bailaajat”, lapselliset perheet, parisuhteessa elävät lapsettomat sekä vanhemmat ja vauraat.

Kaikissa kohderyhmissä samat elementit nousivat jälleen esiin. Kuvassa on Lapin matkailun sielu lyhyesti esitettynä. Siellä on keskellä ainutlaatuinen Lapin luonto, rauha ja hiljaisuus, puhtaus ja raikkaus, korkea taivas ja keskiyön aurinko, jykevät kosket ja karut maisemat, tunturit ja luonnonantimet ja -ilmiöt. Saattaa nähdä joskus poron ja kotkan. Ovat siellä hyttysetkin.

Tämä rakentuu lappilaisuudelle, mystiikalle ja eksotiikalle. Tässä on kiteytettynä se, mitä tarkoitetaan lappilaisuudella. Lappi on jotain, mitä ei oikein sanoin osaa kuvailla. Ainutlaatuista erilaista kulttuuria, jota muualla ei ole, ja kuitenkin ollaan lähellä, omassa maassa. Ihmisen mielikuvissa Lappi on aina pääsääntöisesti positiivinen asia.

Selvää on, että ne hyttysset ovat yksi merkittävimmistä esteistä, jonka takia Lappiin ei tulla. Mutta jos kerran saa asiakkaan tulemaan Lappiin, 90% kesän matkailijoista ilmoitti olevansa halukkaita tulemaan takaisin. Tämän lisäksi yksin Suomessa on Taloustutkimuksen tutkimuksen mukaan 638.000 ihmistä, jotka eivät ole vierailleet kesällä Lapissa, mutta ovat kiinnostuneita siitä hyttysistä huolimatta. Vetovoimaa on.

Kesä-Lapin potentiaalisimman kohderyhmän muodostavat henkilöt, jotka arvostavat Lapin ainutlaatuista luontoa sekä erämaan tarjoamaa rauhaa ja hiljaisuutta, joita erilaiset Lapin tarjoamat elämykset kiinnostavat ja joille Lapin kulttuuri merkitsee vielä mahdollisesti omaa viehättävää lisämaustettaan. Ainutlaatuinen erämaaluonto, rauha sekä hiljaisuus ovat Lapin todellisia, kiinnostavia ja myös kohderyhmästä riippumatta relevantteja vahvuuksia. Ne myös erilaistavat Lappia sen mahdollisista muista kilpailijoista.

Lappiin liittyy voimakkaasti elämyksellisyys. Elämyksellisyys yhdistyy joko luontoon, ainutlaatuisen luonnon kokemiseen. Tai luonto tarjoaa puitteet erilaisten elämysten saavuttamiseen (rauhottuminen ja itsensä löytäminen; omien rajojen kokeilu; yhteishengen rakentaminen/vahvistaminen). Elämyksiä on mahdollista saavuttaa mitä erilaisemman tekemisen kautta: patikoiden, kalastellen, koskea laskien tai osallistumalla kulttuuritapahtumaan. Olennaista Lapin kohdalla tuntuu kuitenkin olevan se, ettei tekeminen sinällään ole välttämättä ”pointti” vaan relevantimpaa ovat sen tuottamat elämykset.

Lappi-brändin eri ulottuvuuksiksi määriteltiin seuraavat tekijät: aitous, henkilökohtaisuus, kokemus, täynnä elämää, outo houkutus. Kaikki perustuu lappilaisuuteen ja ainutlaatuiseen luontoon. Ydinsanomaksi kiteytyi yksinkertaisesti: elämänvoimaa.

Lapin valittu bränditunnus kattaa koko elämän kirjon. Se lähtee lappilaisuudesta. Siinä on maisema ja värit sekä ihminen. Se muuntuu ajan ja tarpeen mukaan, rajapinnat liikkuvat. Se on avoin, uusiutuva. Siinä on elämänvoimaa.

Elämänvoimaa saa liikkumalla luonnossa, nauttimalla Pyhätunturin kurussa ainutlaatuisesta esityksestä tai Ylläs-Jazzissa tai liikkumalla lappilaisessa luonnossa tai kävelemällä Rovaniemen keskustassa.

Aamulla puhuttiin verkottumisesta. Kun Ympäristökeskuksen kanssa katsoimme kalvoja, niin hyvin nopeasti näimme, että kalvoilla esitetyt asiat olivat yhteiset, ja niiden kanssa lähdetään liikenteeseen ja voimme toinen toistemme kanssa täydentää tekemisiämme ja saada parempia tuloksia aikaan. On tultu siihen tilanteeseen, että tähän täytyy kytkeä yhä enemmän kulttuuri. Matkailu, ympäristö ja kulttuuri; tekijät täytyy saada yhteen, koska kulttuuri on erittäin pitkälle ollut matkailun edistäjä ja viestinviejä. Matkailu voi myös toisinpäinkin viedä kulttuuria ihan eri tavalla, mutta tekijät ovat liian kaukana toisistaan. Täällä Lapissa on erittäin paljon osajia kuten Pyhätunturin kuru-tapahtumat, jazzia, bluesia, erittäin paljon hyviä tapahtumia, mutta väittäisin, että nämä kulttuurituotteet ovat kyllä vielä erittäin pitkälle yksittäisten yrittäjien tuotteita. Emme ole vielä pystyneet tai osanneet viedä tätä kulttuuria, niin kuin Jaakko Lehtonen sanoi, laajemmalla rintamalla markkinoille, niin että siitä tulisi selkeästi enemmän leipää.

Vuosia sitten tapasin Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen Osaston silloisen puheenjohtajan, Pirkko Vahervuoren, joka on tehnyt Lapista julkaisut *Lapin Kierros 1 ja 2*. Voin sanoa, että Euroopan Kulttuurisäätiö on ollut tässä erittäin paljon edellä aikaansa, koska tälle linjalle tulemme varmaan menemään kesämatkailun kehittämisessä. Täytyy antaa syitä tulla Lappiin, kulkea tiettyä reittiä, ja mennä sitä kautta eteenpäin ja löytää ne kulttuurimaisemat ja sisältö sille matkalle. Me emme

pärjää kilpailussa, jos myymme Lappia vain kesälomakohteena. Silloin olemme säästä riippuvaisessa busineksessä.

Lappi-sarjassa ei ole kilpailijoita. Jos joku lähtee vaeltamaan, niin hän vaeltaa säästä riippumatta. Kalastaja kalastaa säästä riippumatta. Tästä me tulemme ottamaan teiltä oppia. Jos päästään nopeasti eteenpäin neuvotteluissa Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen Osaston kanssa, niin meillä on olemassa nettiosoite www.laplandfinland.com, johon Lapin Kierros -julkaisun tiedot voitaisiin laittaa, jolloin kulttuuria voidaan yhdessä viedä eteenpäin ja käyttää tekijöiden osaamista hyväksi.

Vuoden 1967 Lapin Matkailu Oy:n esite on edessäni. Antero Ikäheimo istuu yleisössä ja sen takia halusin ottaa tämän esille. Esitteen kannessa lukee ”Lapland - *to gather health and energy*”. Antero oli jo silloin edellä aikaansa. *To gather Health and Energy*. Elämänvoimaa. Sama asia, kiitos Antero. Meni vähän pitkä aika harjoittellessa, mutta perästä me tulemme. Tällä tavalla pyrimme viemään tätä asiaa eteenpäin ja pienenä näytteenä siitä eteisessä on Lapin Matkailu Oy:n esite, jossa siinäkin meni turhan pitkään aikaa, kun myytiin lumilomaa, rinnettä ylös ja alas, seitsemästä seitsemään ja jatkot päälle. Esitteestä löytyy nyt kulttuuriosio, jossa on vain pieni näyte mahdollisuuksista nauttia Lapin ainutlaatuisista kulttuurielämyksistä. Tämä on vasta alku.

Matkailun toimijat tarvitsevat kulttuuriosaamista. Keskustelin teatterinjohtaja Ahosen kanssa eilen siitä, että matkailutuotteet tulisi tuotteistaa enemmän niin, että niillä on entistä selkeämpi tarina, tarinaan perustuva ohjaus ja ”näyttämöllepano”. Haastaisinkin kulttuuri- ja matkailuväen laajempaan yhteistyöhön. Matkailun ja kulttuurin tekijöiden on kohdattava useammin kuin juhlapuheissa. Tekemällä yhdessä työtä hyödyntäen molempien osaamista on mahdollista saavuttaa huomattavasti parempia tuloksia. Matkailu voi edistää Lapin kulttuurin vientiä ja kulttuuri Lapin matkailua.

JARKKO SAARINEN

Tutkimusjohtaja, FT

Lapin yliopisto/

Metsäntutkimuslaitos

PAIKALLISUUS JA ETNISYYS MATKAILUN VOIMAVARANA**Johdanto**

Paikallisuus ja etnisyys matkailun voimavarana on ajankohtainen ja keskeinen teema matkailun kehittämisessä ja myös Lapin aluekehityksen kannalta. Matkailu on nykyisin Lapissa voimakkaasti laajeneva talouden muoto, jota käytetään kasvavassa määrin välineenä erilaisten aluetaloudellisten päämäärien saavuttamiseksi. Monissa kunnissa matkailu voi muodostaa tällä hetkellä lähes ainoan talouden muodon, jonka kehitysnäkymät ovat valoisat.

Suuri ja kasvava taloudellinen merkitys on tehnyt matkailusta myös poliittisesti ja kulttuurisesti tärkeän kysymyksen; matkailu vaikuttaa maankäyttöön, maankäytön ristiriitoihin, luonnonympäristöön, elinkeinojen ja elämäntapojen suhteisiin ja

muutoksiin, identiteetteihin, arvoihin ja myös maailmankuvaamme suhteessa ”muihin ja meihin”.

Paikallisuus ja etnisyys matkailun voimavarana on paitsi ajankohtainen ja keskeinen myös haastava teema. Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa matkailun kehittymisen eräänä keskeisenä tukena tai sen esteenä on todettu olevan paikallisväestö ja sen asennoitumistavat matkailuun ja sen vaikutuksiin. Samalla tutkimuksissa on korostettu paikallis- ja alkuperäisväestön mahdollisuutta osallistua matkailusta saataviin hyötyihin, elinkeinon kehittämiseen ja sen kautta rakentuvien uusien paikallisuuden muotojen ja kuvausten määrittelyyn.

Paikallisuus ja etnisyys eivät ole uusia kehittämisen, nykykielellä tuotteistamisen, kohteita matkailussa. Niitä, erityisesti etnisyyttä, on käytetty ajoittain runsaasti ja mielikuvituksellisesti luotaessa mieli- ja tuotekuvia Lapista matkakohteena. Paikallisuuden ja etnisyyden hyödyntämiselle matkailussa onkin muodostunut ajan kuluessa myös kielteistä painolastia. Siitä olisi Lapissa ja laajemminkin matkailukehityksessä päästävä eroon, jotta paikallisuudesta ja etnisyydestä olisi mahdollista tehdä matkailun voimavaroja sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäväällä tavalla.

Matkailun paikallisuus?

Paikallisuus ja etnisyys ovat käsitteellisesti ja käytännön määrittelyn kannalta varsin ongelmallisia hahmottaa. Mitä paikallisuus on, mikä tekee jostakin asiasta paikallisen tai vastaavasti ulkopuolisen, kuka on paikallinen asukas tai kuinka kauas paikallisuus ulottuu ajassa ja tilassa ovat vaikeita kysymyksiä vastattaviksi, enkä edes pyri tässä yhteydessä niihin yksityiskohtaisesti vastaamaan. Sen sijaan lähestyn paikallisuutta matkailun yhteydessä hieman laajemmalla ja yleisemmällä tasolla. Sen yhteydessä käsittelen etnisyyttä lähinnä yhtenä paikallisuuden piirteenä.

Pelkistetysti ajatellen paikallisuus on matkailun yhteydessä ja matkailutoimialan näkökulmasta jotakin, mitä liitetään matkailun kohdealueeseen. Keskeistä tässä yksinkertaisessa paikallisuuden määritelmässä on se, että ”jotakin liitetään”. Toisin sanoen matkailun kohdealueeseen mieltämämme kulttuurin, talouden ja luonnon eri elementit eivät ole automaattisesti osa kohdealueen matkailullista identiteettiä, vaan usein hyvinkin aktiivisen tuotteistamisen ja historiallisten prosessien tuloksia. Matkailun kehittämisen yhteydessä tähän aktiiviseen kulttuurin, talouden ja luonnon elementtien valikoimiseen ja muunteluun kytkeytyy kysymys valtasuhteista: kuka liittää ja määrittää mitä paikallisuus pitää sisällään ja mitä jätetään sen ulkopuolelle, tai miten paljon perinnettä ja historiaa voi muunnella hukkaamatta niitä?

Matkailussa paikallisuuden ja paikallisten maantieteiden – kohdealueen kulttuurin, talouden ja luonnon eri piirteiden – tuottaminen ja valikoiminen tapahtuu usein ulkopuolisten toimesta ja/tai ulkopuolisia toimijoita varten. Matkailutoimialan pyrkimyksenä onkin ensisijaisesti palvella matkailun kohdealueen ulkopuolisia tarpeita. Tämä on tietysti mielessä itsestään selvää, sillä matkailu on ilmiönä ja toimintana jo lähtökohtaisesti jossain määrin ulkopuolista ja alueen ulkopuolelta määräytyvää. Alueellisesti nähtynä matkailu pyrkii miellyttämään ja vetämään puoleensa ei-paikallista – ulkopuolista – väestöä: matkailijoita, kuluttajia ja kehityksessä tarvittavien pääomien sijoittajia. Tämä lienee paitsi hyväksyttävää myös tavoiteltavaa matkailussa.

Tässä yhteydessä ei kuitenkaan saisi unohtaa paikallisuuden toista osapuolta: paikallista väestöä, heidän käsityksiään paikallisista maantieteistä ja niiden hyödyntämisestä. Heillä tulisi myös olla mahdollisuus hyötyä matkailusta konkreettisesti. Matkailun synnyttämät paikallisuuden kuvaukset, mukaan lukien käsitykset alueen etnisistä piirteistä, saattavat poiketa merkittävästi paikallisen väestön omasta alueellisesta ja kulttuurisesta identiteetistä. Tästä syystä matkailun tuottamat paikallisuuden muodot ja kuvaukset ovat usein kiistanalaisia. Niihin myös

kytkeytyy keskeisesti käsitys toiseudesta – näkemys muiden eroista suhteessa meihin. Toiseuden, erilaisuuden tai eksoottisuuden tuottamiseen liittyy kiinteästi kysymys vallankäytöstä ja paikalliskulttuurin mahdollisuudesta vaikuttaa matkailukehityksen kautta syntyviin kuvauksiin ja mielikuviin.

Matkailun tuotteistamisen ja markkinoinnin kautta kohdealuetta ikään kuin verrataan erojen kautta suhteessa matkailijan omaan tuttuun ympäristöön ja kulttuuriin. Erityisesti etnisyyden kohdalla tämä on synnyttänyt matkailussa hyvinkin vahvoja käsityksiä paikallisuudesta. Etnisyydellä on myös käsitteellisesti vahva kytkös toiseuteen, sillä varhaisessa merkityksessään etnisyys viittasi outoon ja vieraaseen ihmis- tai eläinryhmään. Vasta 1800-luvun tieteellisessä kirjallisuudessa sillä ryhdyttiin tarkoittamaan ihmisryhmää, jolla on yhteisiä ominaisuuksia, kuten syntyperä, kulttuuri ja identiteetti.

Paikallisuuden ongelmallisuus matkailussa

Historiallisesti on olemassa lukuisa joukko esimerkkejä eettisesti ongelmallisista ja sosiaalisesti kestävämmistä tavoista tuottaa ja hyödyntää paikallisuutta matkailussa. Tunnetuimpia ovat ulkomaiset matkakuvaukset Lapin paikallisesta kulttuurista, elämäntavasta ja niiden omituisista – kuvaajalle vieraista ja oudoista – erityispiirteistä. Niiden tarkempi esittelemine tässä yhteydessä ei kuitenkaan auta meitä löytämään paikallisuutta ja etnisyyttä matkailun uudenlaiseksi voimavaraksi. Toki ne voisivat toimia vertailupohjana ja on myös huomattava, että historiallisesti syntyneet stereotypiat paikallisuudesta, paikallisesta kulttuurista ja sen muodoista vaikuttavat monin paikoin yhä tänäkin päivänä. Monet tähän päivään siirtyneet historiallisesti tuotetut tavat kuvata ja hyödyntää paikallisuutta ovat nyky-muodoissaan harmittomia, toiset puolestaan kestävämpiä.

Esimerkkinä ulkopuolisen silmin harmittomasta Lapin nykymatkailussa tapahtuvasta paikallisuuden tuotteistamisesta on lapinkaste. Lapinkaste on matkailutuote ja ohjelmanumero. Se antaa eräänlaisen kulttuurisen viitteen paikallisuudesta ja aitoudesta, mutta sillä ei oikeastaan ole suoraan yhteyttä tai perustaa suhteessa paikalliseen alkuperäiskulttuuriin. Lapinkaste on puhtaasti matkailutoimialan kehittämä idea, joka sisältää viitteitä matkailun ja alkuperäiskulttuurin historialliseen suhteeseen. Rituaalina sillä on myös yhteys matkakirjallisuudessa kuvattuihin shamanistisiin riitteihin ja sitä kautta rakennettu suhde saamelaisiin kulttuuri-piirteisiin. Lapinkasteessa matkailija kastetaan, toisin sanoen liitetään ”yhteisöön” ja sen piiriin. Tässä yhteydessä kasteen yhteisönä voidaan ajatella olevan imaginaarinen ”lappalaisuus” (tai lievemmin ”lapinkävijyys”) paikallisuuden matkailullisesti tuotettuna sosiaalisena ryhmänä. Kaste tähän mielikuvalliseen yhteisöön tapahtuu yleensä kahdella rinnakkaisella tavalla. Rituaalissa tarjotaan usein alkoholia, jonka merkityksen voidaan nähdä nousevan matkakirjallisuuden kuvauksista. Esimerkiksi Giuseppe Acerbin mukaan lappalaisilla oli kolme mielihalua: 1. viina, 2. viina ja 3. viina, eivätkä takavuosien Pirkka-Pekka Peteliuksen ja Aake Kallialan hahmot juuri poikenneet tästä kuvaamisen linjasta. Toinen kasteen suorittamiseen käytetty tapa on noki, kasvojen likaaminen. Myös tällä voidaan nähdä olevan esikuvansa matkailun historiallisissa kuvauksissa, joiden mukaan lappalaiset olivat ”vieraita, likaisia ja oppimattomia mutta onneksi nöyriä”. Rituaali juomineen ja naaman sotkemisineen toimii kasteena, joka pesee turistisen ulkopuolisuuden (synnit?) pois ja liittää matkailijan paikallisuuteen. Lopuksi matkailija saa rituaalista sertifikaatin, (lapin)kastetodistuksen.

Matkailun ja siihen kytkeytyvän uudenlaisen paikallisuuden hyödyntämistavan löytämisen tekee vaikeaksi matkailu luonne ilmiönä. Matkailulle on toimintona

(i) luonteenomaista jatkuva muutos. Matkailua sanotaankin dynaamiseksi ilmiöksi. Tämä matkailun peruspiirre vaikuttaa suoraan sen kohdealueisiin:

(ii) matkailun hyödyntämät kohteet ja paikalliset maantieteet ovat jatkuvan muutoksen tilassa. Tällöin aiemmat paikallisuuden piirteet muuttuvat ajassa tai ne voivat korvautua osin tai täydellisesti uusilla matkailun tuottamilla paikallisuuden elementeillä. Kolmanneksi, kuten jo sanottu, matkailu

(iii) edustaa usein kohdealueen ulkopuolista muutosvoimaa pyrkien palvelemaan ei-paikallisia tarpeita ja kuluttamista. Samalla se edustaa alueen ulkopuolisia intressejä suhteessa paikallisuuteen.

Näiden tekijöiden seurauksena matkailun kohdealueet ja sen myötä syntyneet paikalliset maantieteet ovat jatkuvassa muutosprosessissa – transformaatioissa – jossa on tietyssä mielessä kyse kamppailusta tilasta, sen merkityksistä, mielikuvista, käytöstä ja hallinnasta.

Varsin yleisesti katsotaan, että matkailun kehitys samankaltaistaa matkailualueita yhä enemmän toisiaan muistuttaviksi tai matkailijoiden lähtöalueiden kaltaisiksi ”paikattomiksi” tai ”hengettömiksi” kohteiksi. Toisaalta matkailun kasvuun ja kehittämiseen liittyy kilpailua, joka osaltaan saa aikaan alueellista erilaistumista. Toiset alueet kehittyvät ja toiset taantuvat suhteessa matkailun kehitykseen ja matkailuun suoraan tai välillisesti kytkeytyviin elinkeinoihin. Nämä kaksi näkökulmaa – alueellinen samankaltaistuminen ja erilaistuminen – eivät ole toisiaan poissulkevia prosesseja vaan usein saman kolikon eri puolia. Matkailukohteiden samankaltaistuessa suhteessa muihin kohteisiin ja matkailijoiden lähtöalueisiin, ne myös erottautuvat rakenteellisesti, toiminnallisesti ja sosiaalisesti ympäröivästä aluerakenteesta ja elämäntavasta.

Laajemman matkailun kehittämisstrategian kannalta matkakohteiden samankaltaistuminen ei ole tavoiteltavaa. Tähän näkökulmaan liittyen Matkailun

edistämiskeskuksen (MEK) johtaja Jaakko Lehtonen on todennut: ”täytyy löytää erilaisia Suomi-kuvia erilaisille kohderyhmille... Jos kerromme Suomesta vain yhdellä kuvalla, niin asiakkaat kyllä harvenevat.” Tämä on varmasti totta, mutta se edellyttää vielä monilta osin käytännössä aktiivista muutosta verrattuna aiempaan ja nykyiseen matkailukohteiden kehittämiseen ja markkinointiin.

Paikallisuuden merkitys korostumassa

Matkailun kohdealueiden ja paikallisuuksien samankaltaistuminen ja erottautuminen ympäristöistään on matkailukehitykselle tyypillinen prosessi. Tähän liittyen matkakohteen kehitystä ja siihen kytkeytyviä muutoksia kuvataan usein ns. matkailun elinkaarimallin avulla. Sen mukaan matkailun kohdealue kehittyy ikään kuin vaiheittain. Alue löydetään matkailullisesti, jonka jälkeen se sitoutuu matkailuun tarjoamalla pienimuotoisia matkailupalveluja. Alkuvaiheessa matkailun myönteiset ja kielteiset vaikutukset samoin kuin matkailijamäärät ovat vähäisiä, mutta alueen siirtyessä nopean kehityksen vaiheeseen matkailijamäärät kasvavat. Tämä tuo mukanaan tarpeen lisätä ja kehittää palveluja sekä markkinointia. Matkailun myönteiset ja myöhemmin myös kielteiset vaikutukset kohdealueella kasvavat ja lopulta alue usein menettää alkuperäistä vetovoimaisuuttaan. Tällöin kasvu vakautuu ja lopulta tasaantuu, jos tuotekehityksessä ja markkinoinnissa ei löydetä uusia tapoja tuotteistaa paikallisuutta kuluttajia alati kiinnostavalla tavalla. Jos kehittämistoimissa onnistutaan, sitä voi parhaassa tapauksessa seurata uusi kasvu, mutta jo yksinomaan suurien matkailijamäärien ylläpitäminen kiristyneessä vakiintumis- ja tasaantumisvaiheen kilpailutilanteessa vaatii runsasta resursointia markkinointiin, tuotekehitykseen ja laatuun. Samalla kohteen vetovoimaisuutta on parannettava ja monipuolistettava. Tietyssä mielessä nykyinen pyrkimys ja tarve saattaa paikallisuus ja etnisyys Lapin matkailun voimavaroiksi liittyä tähän tilanteeseen ja prosessiin uusien vetovoimatekijöiden löytämisestä ja kehittämisestä. Kehittämistoimien ja uusien vetovoimatekijöiden tuottamisen epäonnistuessa kohteen kehitys voi lähteä

jopa laskuun. Tästä ”tuotteen elinkaaresta” on esimerkkinä mm. Aavasaksa loistavan menneisyyden matkakohteena, jonka kehityksen kääntäminen ylöspäin edellyttänee kuitenkin aivan uudenlaista perustaa paikallisuuden matkailullisessa hyödyntämisessä.

Paikallisuuden matkailulle tarjoamat voimavarat kytkeytyvät matkailun kohdealueen ja sen väestön oman – ei niinkään ulkopuolisen matkailutoimialan jo lähtökohtaisesti rakentaman ja valitseman – historian, perinteen, elämäntavan ja kulttuurin tarjoamiin mahdollisuuksiin. Näin ymmärrettynä ja lähestyttynä paikallisuus voisi tarjota lisävetovoimaisuutta matkakohteiden nykyidentiteeteille ja attraktioille, mutta myös mahdollisuuden profiloitua ja erottautua aktiivisesti muista kilpailevista matkailun kohdealueista.

Me elämme maapalloistuvassa maailmassa ja paikallistasolla juuri matkailu voi edustaa laajempia yhteiskunnallisia ja jopa globaaleja muutosprosesseja. Matkailun kehitys kytkee syrjäisetkin matkailun kohdealueet tiukemmin osaksi maailmantaloutta ja kulttuurien välistä vuorovaikutusverkostoa. Siitä huolimatta paikalla ja paikoilla on yhä merkitystä; juuri niiden erot saavat ihmiset matkustamaan. Samojen globaalien prosessien vaikuttaessa paikat yhä edelleen eroavat toisistaan juuri historian, perinteen, tarinoiden ja mm. elämäntapojen kautta. Paikoilla ja paikallisuudella on merkitystä, ja ne ovat merkityksellisiä niissä asuville ihmisille. Miksei paikoilla ja paikallisuudella voisi olla merkitystä uudella tavalla myös matkailuelinkeinolle?

Paikallisuuden merkityksen noususta ja uudenaikaisesta paikkakytköksestä on Lapissa jo pienimuotoisia merkkejä. Ainakin keskustelua asiasta käydään runsaasti. Esimerkiksi Santa Parkin viime aikainen muutos heijastelee tätä; aiempi ulkopuolisin silmin ja arvoin rakennettu luolasto on muuntumassa paikalliseen jouluperinteeseen aiempaa kiinteämmin nojaavaksi tuotteeksi. Kuitenkin yhä edelleen aiempi

ajattelumalli pyrkii ajoittain pintaan: Santa Parkiin nelostieltä ohjaavat suuret kynttilät ovat muovisia eivätkä esimerkiksi puisia jätkänkynttilä- tms. ”jäljitelmiä”. Tietynasteinen keinotekoisuus on matkailussa ymmärrettävää ja hyväksyttävää, mutta jäljitelmienkin kohdalla negatiivisten, paikallisuutta heikosti ilmentävien viittausten määrä tulisi tuotteessa ja sen toimintaympäristössä minimoida jos vain mahdollista. Santa Parkin aiempi ja ”ohjausvalojen” nykyinen ”plastic park” -tyyli on myös siirtynyt Rovaniemen keskustan kävelykadun joulukoristeluun.

Kestävän matkailun tarve

Paikallisuuden matkailulliseen hyödyntämiseen tulee aina liittymään ongelmia. Keskeisin kysymys liittyy matkailun tarjoamien hyötyjen ja haittojen kohdentumiseen ja jakautumiseen paikallistasolla. Viime vuosina onkin syntynyt yhteiskunnallinen tarve muuttaa matkailun käytäntöjä kestävämmiksi. Nykyisin ei itse asiassa ole enää mahdollista tarkastella matkailun kehittymistä ja paikallisuuden hyödyntämistä ilman kestävyiden ja kestävän matkailun näkökulmaa. Tosin kriittisesti tarkasteltuna viime vuosien kestävän matkailun kehittäminen ja siihen kytkeytynyt laaja keskustelu eivät ole perustuneet tiukasti tai aidosti kestävän kehityksen ajatteluun. Kestävän kehityksen vaatimukset ovat haastavia ja on selvää, ettei matkailu taloudellisena toimialana välttämättä pyri tai edes kykene globaaliin, tasa-arvoiseen, oikeudenmukaiseen ja tulevien sukupolvien tarpeiden tyydyttämiseen, vaan ensisijaisesti ja viime kädessä oman toimintansa kehitysedellytysten ja resurssiperustan turvaamiseen. Ollakseen olemassa kestäväkin matkailu edellyttää matkailutoimialan ja sen taloudellisen logiikan tunnustamista ja hyväksymistä; ilman matkailua ei ole kestävä matkailua. Siten kestävän matkailun kehittämisessä kysymys siitä, hyödynnetäänkö vai ei jotakin aluetta tai yhteisöä matkailullisesti, ei ole oleellinen tai edes mahdollinen – kysymys on lähinnä siitä paljonko ja miten hyödynnetään. Kestävän matkailun näkökulmastakin esitetyt kysymykset ovat kuitenkin hyviä ja relevantteja paikallisyhteisöille ja -kulttuureille.

Kestävän, erityisesti sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävän matkailun tarve korostuu juuri syrjäseutujen, kuten Lapin, matkailukehityksen yhteydessä, sillä niiden matkailunkäytön viime vuosien kasvu on perustunut luonnonympäristön, aitouden, alkuperäisyyden ja paikalliskulttuurien vetovoimaisuuden uuteen ja uudelleen korostumiseen kansainvälisessä matkailussa. Tämä on heijastunut viiveellä myös kotimaiseen kysyntään. Kestävän matkailun kehittäminen ei myöskään ole ristiriidassa vaan pikemminkin edistämässä matkailun turvallisuutta. Näin ollen sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävän matkailun kehittämisessä on samalla kyse matkailutoimialan pitkän aikavälin edusta ja nykymatkailussa korostuneesta turvallisuuden edistämisestä.

Jatkossa myös kysymys siitä, kuka voi määrittää paikallisuutta ja sen tuotteistamisen rajoja matkailussa, tulee edelleen olemaan oleellinen. Näiden kysymysten edes osittainen ratkaiseminen edellyttää nykyistä aktiivisempaa kansallisen ja aluetason matkailupolitiikkaa ja erityisesti paikallisuuden ja sitä keskeisesti rakentavien tekijöiden korostuneempaa huomioimista matkailun strategisessa suuntaamisessa. Viralliselta toiminta-ajatukseltaan Suomi profiloituu puhtaaseen luontoon perustuvien matkailuelämysten maana. Tämä lienee totta kysynnällisesti ja siitä on hyvä pitää kiinni, mutta samalla olisi tuotava nykyistä paremmin esiin, että tämä samainen luonto on paikallisesti edustanut ja edustaa syrjäseuduilla yhä edelleen myös arjen ympäristöä ja kulttuuriympäristöä. Sen huomioimisen kautta paikallisuus olisi osaltaan helpompi nostaa marginaalista todelliseksi matkailun kehittämisen voimavaraksi.

TIINA SANILA

Puheenjohtaja

Saamelaisnuorten yhdistys

Kommentti tutkimusjohtaja Jarkko Saarisen esitelmään

Paikallisuus ja etnisyys voimavarana

Tiorvv pukiid muu peálest se! Hyvää päivää kaikille minunkin puolestani!

Ajattelin lähestyä aihettani kertomalla taustastani ja että miksi sain tämän puheenvuoron. Olen lähtöisin kolttasaamelaisesta kylästä nimeltä Sevettijärvi, joka sijaitsee Inarinjärven pohjoispäässä Norjan rajalla 500 kilometriä pohjoiseen päin Rovaniemeltä. Perheelläni on siellä porotilamatkailuyritys. Äitini on suomalainen, isäni kolttasaamelainen ja minulla on kaksi pikku siskoa. Isäni kuollessa vatsasyöpään vuonna –85, äitini aloitti matkailuyrityksen, jonka töihin olen siskojeni kanssa kasvanut vuosien mittaan. Nyt on myös meidän teamiämme vahvistanut kymmenen vuoden ajan inarinsaamelainen isäpuoli. Äitini ei päässyt tulemaan tänne tänään puhumaan Teille, joten hän ehdotti minua, koska olen opiskelemassa lukiossa Rovaniemellä ja olin siten valmiiksi täällä. Olen myös Suomen Saamelaisnuoret ry:n

puheenjohtajana tällä hetkellä ja pystyn samalla tuomaan terveisiä myös sieltä suunnalta.

Paikallisuus ja etnisyys voimavarana tarkoittaa meidän perheyriyksessämme paikallista ja saamelaista huippuosaamista. Pyrimme siihen, että jokainen asiakas on meillä vieraana, joka voi halutessaan olla mukana perheemme elämässä niin poroja hoitaessamme tunturissa kuin kotona tilallamme arkiaskareita suorittaessamme. Majoitustilojen vaatimattomuus korvaantuu upealla puhtaalla luonnolla ja sen tarjoamalla mahdollisuuksilla ja missään nimessä ei saa unohtaa sitä rauhaa ja hiljaisuutta, joka vallitsee meitä ympäröivässä luonnossa. Panostamme myös perinne-, poronliha- ja kalaruokiin. Meidän ei ole koskaan tarvinnut keksiä mitään tekaistua ohjelmaa, joka olisi saattanut meidät pellen asemaan. Tästä hyvänä esimerkkinä on niin sanotut Lapin kasteet. Ja mielestäni aitous on juuri sitä etnisyyttä voimavarana.

Suomen Saamelaisnuoret ry:ssä olemme todella huolissamme saamelaiskulttuurin ryöstökäytöstä suomalaisessa turismiteollisuudessa. Turistioppaiden käyttämät fake-saamenpuvut ovat vaikuttaneet niihin saamelaisnuoriin, joilla on heikko identiteetti, siten, että hävetään omaa saamelaistaustaa, ei haluta pukea saamenpukua päälle, toisin sanoen ei haluta olla pellejä. Suomalaisen turismiteollisuuden kantava teema on, että saamelainen on vanha, nokinaamainen, kodassa asuva, alkoholisoitunut, rähjäiseen, siniseen lapinpukuun pukeutuva sekä elantonsa poronhoidosta saava ihminen. Kuka haluaa leimautua epätrendikkääseen, vanhanaikaiseen ja halveksittuun kulttuuriin, mitä saamelaiskulttuuri ei todellisuudessa todellakaan ole. Kaikki nuoret haluavat ympäri maailmaa tuntea kuuluvansa elinvoimaiseen ja kunnioitettavaan kulttuuriin.

Saamelaisnuoret ovat erittäin ylpeitä kulttuuristaan ja haluavat todella, että saamelaiskulttuuri elää, kehittyy ja näkyy. Yhtenä kehittämisen alueena näenkin

matkailun, jossa tulevaisuudessa aitous on sitä, mitä haetaan. Se luokin mitä parhaimmat mahdollisuudet saamelaiskulttuurin esilletuomiseen oikeissa olosuhteissa.

Lappi on monien mahdollisuuksien maa, kehittäkäämme sitä yhdessä!

MARIA LÄHTEENMÄKI

Dosentti

Helsingin yliopisto

KULTTUURIHISTORIA POHJOISEN VOIMAVARANA

Eksoottisen Lapin lumo

Petsamossa syntynyt kirjailija Erno Paasilinna kysyi 1960-luvun puolivälissä eräiltä suomalaisilta kulttuurivaikuttajilta, että mitä he tekisivät, jos asuisivat Pohjois-Suomessa. Pentti Saarikoski vastasi, että jos hän asuisi Pohjois-Suomessa, hän ei asuisi siellä. Jorma Cantell puolestaan lausui, että ”muuttaisin etelään”. Kai Linnilä totesi, että ”jos asuisin Pohjois-Suomessa, minulla olisi kuukausilippu Aeroon, 15 minuuttia pyörällä kentälle, tunti ja rapiat Helsinkiin”. Arvo Salo puolestaan pohti ”mutta ne etäisyydet: miten kantaa silmä tai korva Kuusamosta Ouluun. Mistä syntyvät aloitteet, kuka sytyttää virit?”

Tätä samaa ajattelun rataa kulki myös Matti Kuusen pohdinnat hänen käydessään Rovaniemellä samoihin aikoihin. Hänenkin sanomansa oli selkeä. Hän kertoi

rovaniemeläisille, että kollektiivisen typeryuden ylivoima Rovaniemellä oli musertavampi kuin eteläsuomalaisissa kaupungeissa.

Kuten näistä esimerkeistä jo nähdään, vielä 1960-luvulla etelän kulttuurivaikuttajat näkivät pohjoiset alueet kulttuurivapaaksi vyöhykkeeksi, periferiaksi, missä kukaan sivistynyt ja tiedostava ihminen ei yksinkertaisesti voinut toimia. Ajateltiin, että siinä missä oli puunkasvun nollaraja, oli viimeistään myös kulttuurin tuottamisen raja. Jos tällainen katsantokanta olisi vallitseva edelleenkin, esitelmäni päättyisi lyhyeen: kulttuurihistoria ei voi olla Lapin voimavara, kun sitä ei ole ollut.

Lapin onneksi tilanne ei ollut todellisuudessa näin ankea. Eteläsuomalaisten kulttuurivaikuttajien tyrmäävä asenne pohjoiseen kulttuuritarjontaan ja mahdollisuuksiin tuottaa ”oikeata kulttuuria” nosti nimittäin oikeutetun kapinan pohjoissuomalaisten keskuudessa. Pohjoinen kulttuuriväki korosti alueen erikoisoloja: Lapissa on ollut kommunismi, lestadiolaisuus, Lapin polttaminen ja raskas jälleenrakennus, mutta silti alueella oli oma kulttuuriperintönsä, mikä ilmeni ennen muuta vahvana maakuntahenkenä. Kulttuurin eteen oltiin tehty työtä ja tehtiin vastakin, oli pohjoissuomalaisten vastaus etelän arvostelijoille.

1960-luvulla käydyt keskustelut olivat Lapin kulttuurisen vaikuttamisen kannalta käännekohta. Lapista lähtöisin olevat kirjailijat ja taiteilijat alkoivat entistä tietoisemmin pyrkiä maakunnallisen tunnettavuuden lisäksi hankkimaan itselleen valtakunnallista tunnustusta ja kuuluisuutta. Näitä olivat muun muassa alussa Erno Paasilinna sekä Timo K. Mukka ja Reidar Särestöniemi. Sittemmin Lapista, sen maisemasta, ihmisistä ja erityisistä kulttuuripiirteistä, kuten saamelaisuudesta, innoitusta saaneita kulttuurilähettäjiä on ilmaantunut lukuisia alkaen Nils Aslak Valkeapäästä ja Rosa Lixsomista aina Andreas Alariestoon, vain muutamia taiteen edustajia mainitakseni.

Eksoottinen pohjoinen

Lapin omat 1960-luvun kulttuurilähettiläät eivät kuitenkaan olleet ensimmäisiä alueen tunnetuksi tekijöitä. Lappi oli jo paljon varhemmin tunnetumpi keski-eurooppalaisten kuin eteläsuomalaisten parissa. Ensimmäisiä Lapin kulttuurilähettiläitä olivat nimittäin Lapissa matkailleet ulkomaalaiset matkailijat, jotka tekivät tunnetuksi Lappia Keski-Euroopassa 1600-luvulta lähtien. Pariisin hoveissa Tornio oli 1600–1700-luvulla huomattavasti kuuluisampi kaupunki kuin Turku tai puhumattakaan kyläpahasesta nimeltä Helsinki. Maailmankuulussa ranskalaisessa suuressa ensyklopediassa esitellään kyllä Lappi, muttei juurikaan muuta Suomea. Suomi oli Ruotsin itämaana läpikulkupaikka matkalla Lappiin. Suomen perifeerisyyttä vanhoissa matkakirjoissa kuvaa myös sanonta, että Etelä-Suomi kiinnosti matkailijoita siksi, että se sijaitsi Moskovan ja Tukholman välissä. Lapilla sen sijaan oli erikoinen eksoottinen kaiku: keskiyön auringolla ja erämaakoskien pauhulla oli kansainvälinen maine jo varhain. Etenkin 1700-luvun loppupuoli oli matkojen ja matkakertomusten kulta-aikaa. Kuvauksia julkaistiin ahkerasti ja niistä keskusteltiin innokkaasti. Lapin romantiikka uhmasi antiikin harrastusta. Koskematon jylhä luonto ja asumattomat seudut nousivat ihailun ja kaukokaipuun kohteiksi.

Eksotismi ei kuitenkaan yksistään selitä Lapin houkutusta. Paitsi uusien alueiden ns. löytämisen ilo, matkustushalu ja uteliaisuus sekä uskonnollinen lähetystehtävä, Lappi kiehtoi myös tieteelliseltä kannalta. 1700-luvulta lähtien luonnontieteiden suosio kasvoi ja niin sai Torniojokilaaksokin vieraakseen lukuisia maanmittareita, tähtitieteilijöitä, kasvinkerääjiä ja eläintieteilijöitä.

Nämä keski-eurooppalaiset matkailijat voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostivat ns. turistit. He olivat pääsääntöisesti sivistyneistöperheiden nuorukaisia, joiden kasvatukseen ulkomaanmatkat olennaisena osana kuuluivat. Toisen ryhmän muodostivat varsinaiset tutkijat, jotka oikeasti kokosivat aineistoja

Lapista. Oman ryhmänsä muodostivat lisäksi ruotsalaiset, suomalaiset ja venäläiset matkailijat.

Eräs tunnetuimmista Lapissa käyneistä tiedemiehistä 1700-luvulla oli ranskalainen tutkimusmatkailija, matemaatikko Pierre-Lois de Maupertius ja hänen retkikuntansa. Retkikunnan oli lähettänyt matkaan Ranskan tiedeakatemia, ja sen tarkoitus oli mitata maapallon muotoa napa-alueilta käsin. Euroopassahan käytiin tuohon aikaan kiivasta keskustelua Newtonin väitteestä, jonka mukaan maapallo oli navoiltaan litteä. Ranskalaiset puolestaan väittivät, että napa-alueet olivat pikemminkin venyneet kuin litteät. Retkikunnan tutkimus todisti Newtonin olleen oikeassa. Ranskalaisten matka kesti poikkeuksellisen kauan eli runsaan vuoden, kesäkuusta 1736 elokuuhun 1737. Retkikuntaan liittyi myös ruotsalaisia tiedemiehiä. Ruotsin kuningas antoi täyden tukensa retkikunnan työlle, joten Lapissa tehtiin myös kansainvälistä politiikkaa. Retkikunnan matka sai ennen näkemätöntä julkisuutta osakseen ja Tornion kauniit tytöt, sääsket, koskien kuohut ja väestön ystävällisyys tulivat tutuiksi lukevalle yleisölle koko Euroopassa. Muun muassa kuuluisa filosofi Voltaire kirjoitti populistisia kirjoituksia Lapista retkikunnan kertomusten pohjalta ja teki näin omalta osaltaan Lappia tunnetuksi. Tietoa levitti myös se, että matkakirja käännettiin lukuisille kielille, ruotsiksi jo ilmestymisvuonna 1738.

Vähemmän tieteellisesti suuntautuneita matkailijoita kulki Lapissa useita. Heistä ehkä tunnetuimpia lienevät italialainen Giuseppe Acerbi ja englantilainen Edward Clarke, jotka kulkivat peräkanaa väylänvarressa vuonna 1799. Heidän tapaisensa sunnuntai-matkailijat eivät juurikaan poikenneet kulkureitiltä ns. tavallisen kansan pariin ja heidän kuvauksensa Lapista perustuivatkin suurelta osin aikaisempiin kuvauksiin sekä paikallisten kirkkoherrojen selvityksiin. Acerbin kuvaus on tullut sittemmin tunnetuksi kielteisessä sävyssä: sen saamelaiskuvaukset olivat ajan tavan mukaan paikoin rasistisia. Matkakuvausten rasistisuus oli 1700–1800-luvulla pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Saamelaiset nähtiin yksinkertaisina ja likaisina, mutta

hauskoina ja viinalle persoina veijareina, joista mielellään piirrettiin muotokuvia. Valistuksen ja romantiikan ajan rotuajattelua äärimmillään kuvaa ranskalaisen kreivin de Cobineaun neliosainen teos rotuopista, jonka hän julkaisi 1850-luvulla. Sen pääteesi oli, että valkoiset ja etenkin arjalaiset olivat ylivoimainen rotu muihin verrattuna ja ainoastaan valkoinen rotu saattoi tuottaa kulttuuria ja sivistystä.

Kolmas ryhmä, joka teki Lappia alueena tunnetuksi, olivat kotimaiset matkailijat. Tunnetuimpia lienevät 1800-luvun alkupuolella Lapin halki kulkeneet Elias Lönnrot ja Mathias Aleksanteri Castrén. Heidän matkojensa uusi anti oli se, että he uskaltautuivat väylänvarresta Keski-Lappiin. Itse kuvaukset kertovat uudisasukkaiden oloista ja alueiden köyhyydestä. 1900-luvulla Lönnrotin ja Castrénin jalanjäljillä kulkivat muun muassa Samuli Paulaharju ja Tuomo Itkonen, joiden kiistaton ansio on Keski-Lapin tunnetuksi tekeminen. Tämä antoikin aivan uuden ja monipuolisemman ulottuvuuden Lapin kuvauksiin.

Jos kotimaiset Lapin-matkaajat tekivät Lappia tunnetuksi Helsingissä, venäläiset matkailijat tekivät sitä Pietarissa. Osittain venäläisten matkailijoiden kiinnostusta Suomeen selittää kireä kansainvälinen tilanne. Venäläiset eivät päässeet matkustamaan perinteisiin lomapaikkoihinsa Keski-Euroopan kylpylöihin. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, kun mitään mainoskampanjoita ei vielä ollut, olivat matkailijat itse tärkeimmät mainostajat. Ei siis ihme, että myös Lapissa pyrittiin parhaan mukaan varautumaan matkustajien tarpeisiin, usein toki valmistelut tehtiin viranomaisten kehotuksesta.

Väylänvarresta koko Lapin tuntemukseen

Minkälaista kuvaa nämä kulttuurilähettiläät sitten Lapista alueena tuottivat. Ensinnäkin luodun kuvan taustalla oleva fyysinen alue oli vielä 1700-luvulla ja pääosin 1800-lukuakin keskittynyt lähestulkoon Tornionjoki–Muonionjoki–

Könkämöeno -jokilaaksoon. Eurooppaan viedyt kuvaukset eivät näin kertoneet läheskään kaikkia puolia Lapinmaan oloista, mutta toisaalta väylänvarsi oli oivallinen otos Lapinmaata: etelässä Lapin portti, markkinoistaan tunnettu kauppakaupunki Tornio herrasväkineen, sitten kalastuksesta ja karjanhoidosta elävien uudisasukkaiden tilukset ja pirtit jokivarsissa ja lopuksi paimentolaisuutta harjoittavat saamelaiset pohjoisessa.

Ne, mitkä säätelivät matkailijoiden reittejä ja siten myös luotua kuvaa, olivat liikenneyhteydet. Lapissa kuljettiin vielä 1800-luvulla jokiteitä myöden kesäisin ja pororaidoilla talvisin. Yksinkertaisesti ulkolaisten matkailijoiden pääsy keskiseen Lappiin koettiin liian vaikeaksi ja rasittavaksi. Niinpä matkailijat toinen toisensa jälkeen kulkivat samaa Torniojoki-reittiä, pysähtyivät samoissa kievareissa, pappiloissa ja joenmutkissa. Tämä vaikutti tietysti luotuun kuvaan. Kuten sanottua, Keski-Lappi tuli enemmän tunnetuksi vasta 1900-luvun alkupuolella teiden rakentamisen myötä.

Näin siis matkailijat ottivat Lapin alueena haltuun. Kokonaan toinen taso näissä matkakuvauksissa on paikallisten ihmisten kuvaaminen. Aina tuo luotu kuva ja viesti ei ollut pohjoisen alueen ihmisiä mairitteleva, kuten edellä jo Acerbin yhteydessä kävi ilmi. 1700–1800-luvun matkailijoiden antama kuva paikallisista ihmisistä ei perustunut kuitenkaan yksinomaan heidän osin lyhyisiin vierailuihinsa, vaan enemmän tai vähemmän jo varhemmin julkaistuihin teoksiin Lapista. Mehän tiedämme, että varhaisimmat maininnat Lapista on löydettävissä jo ennen ajanlaskun alkua, mutta Lappi-kirjallisuuden perustana voidaan pitää Olaus Magnuksen 1500-luvun puolivälissä julkaistua ”Pohjoisten kansojen historiaa”. Olaus Magnus kävi myös itse paikan päällä Tornion markkinoilla vuonna 1519. Toinen paljon käytetty Lappi-kirja oli upsalalaisen professorin Johannes Schefferuksen Lapponia 1600-luvun lopulta. Kulkijoilla oli myös muutamia karttoja käytössä, joten eivät he aivan erämaissa kulkeneet.

Lappi osaksi Eurooppaa

Mikä merkitys näillä vanhoilla, kulttuurihistoriallisesti arvokkailla matkakirjoilla sitten on? Vaikka ulkomaalaisten kertomukset pohjoisen oloista olivatkin osin värittyneet, rakensivat he kuitenkin ensimmäisiä mielikuvia Lapista suuren yleisön tietoisuuteen. Kertomusten valtava merkitys tässä suhteessa on kiistaton: itse asiassa tutkijat alkoivat vasta 1980–90-luvulla kyseenalaistaa näitä mielikuvia ja Lappiin liitettjä myyttejä, stereotypioita ja representaatioita.

Toinen seikka, minkä takia nämä matkakirjat ovat merkittäviä, on se, että niissä Lappi liitettiin osaksi Eurooppaa. Vielä 1600-luvulla Lappia saattoi sanoa hyvin ulko-eurooppalaiseksi takamaaksi, joka juuri ja juuri oli merkitty kartoille alueena. 1700–1800-luvun matkailijoiden suuri saavutus oli Lapin sijoittaminen osaksi asuttua Eurooppaa.

Ulkomaalaisten tutkimusmatkailijoiden ja turistien kertomusten kulttuurinen anti onkin ollut hyvin merkittävä paitsi Lappi-tietoisuuden lisääjänä ja kokonaisen Eurooppa-kuvan rakentajana, myös lappilaisen itseymmärryksen näkökulmasta. Aikana, jolloin esi-isämme eivät juurikaan jättäneet kirjallisia selostuksia elämästään, tarjoavat matkakirjat kuvia menneisyyden lappilaisten elämästä. Matkakirjat ovat muokanneet – halusimme tai emme – kollektiivista muistiamme ja tietoisuuttamme kotiseudustamme.

Neljäs anti vanhoissa matkakirjoissa on se, että jo niissä marssitettiin esiin Lapin mainonnan kolme peruspilaria. Ne olivat keskiyön aurinko, pohjoisten asukkaiden poikkeava elämäntapa sekä luonnon karu kauneus. Nuo samat elementit ovat edelleenkin löydettävissä Lapin matkailumainoksista. Pohjois-Suomen tulevaisuuden onneksi ne eivät kuitenkaan ole ainoita Lapin brändejä. Voisi sanoa, että vanhat

matkakirjat ovat tehtävänsä tehneet Lapin mainostajina Euroopassa, nyt on kotimaisten tieteen ja taiteen edustajien vuoro.

Oma-apu paras apu

Vastuu maakunnan kehittämisestä siirtyi entistä selkeämmin lappilaisten omiin käsiin 1960-luvun kulttuuripoliittisen uudelleenorientaation aikana. Tiukasta maakuntahengestä siirryttiin aluksi niin taiteen kuin tieteenkin piirissä kansalliseen kontekstiin ja 1980-luvulta lähtien kansainvälisille foorumeille. Akateemisen tutkimuksen suhteen kehitys on ollut nopeaa, perustettiinhan Oulun yliopisto vasta 1950-luvun lopulla ja Lapin yliopisto 1970-luvun lopulla.

Kun puhumme kulttuurihistoriasta alueellisena voimavarana, on se äärimmäinen rikas ja lakea kenttä. Niinpä teknologiakylien rakentaminen on elävää kulttuurihistoriaa, mutta sitä on myöskin kansantarinoiden kokoaminen, kotiseutumuseoiden ylläpitäminen ja maakuntahistorioiden rahoittaminen, luonnonpuistot ja kulttuurimatkailu. Kun Lappi ei voi tarjota lisää luonnonresursseja puun ja sähkön lisäksi, on oikeastaan ainoa tulevaisuuden turva lappilaisten omissa innovaatioissa, vahvassa itsetunnossa ja oman kulttuurin tuntemuksessa. Siksi investointi kulttuuriin kannattaa aina.

ANNA-KAISA TEURAJÄRVI

Tutkija

Osuuskunta Pohjoiset projektiosaajat

MATKAILU OSANA LAPIN KEHITTÄMISSTRATEGIAA

Lapista tunnetaan satoja, jopa tuhansia esihistoriallisia löytöpaikkoja. Tarkkoja lukuja en uskalla esittää muuttuvan tutkimustilanteen takia. Vanhimmat tunnetut esihistoriallisen ihmisen aiheuttamat jäännökset ovat noin 8000 vuotta vanhoja. Eli Lapissa on asuttu ja eletty jo silloin, kun Helsinki oli vielä merenpohjaa.

Lapissa on säilynyt myös historiallisen ajan jäänteitä kuten rakennuksia, kalmistoja, pyyntipaikkoja jne. Vanhin säilynyt rakennus taitaa olla Keminmaan vanha kivikirkko 1500-luvun loppupuolelta. Sota-aikana tuhoutui paljon rakennuskantaa, lopun ovat tuhonneet nousukauden ihmiset joko ahneuksissaan tai tyhmyyksissään. Yhtenä ongelmana ovat olleet myös riitaiset perikunnat, joiden jäljiltä lahoaa monta historiallisesti arvokasta kohdetta.

Lapissa on onneksi vielä jäljellä myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kokonaisuuksia, esimerkiksi Tornion vanhakaupunki 1700-luvulta olevine rakennuksineen tai Suvannon kylä, joka edustaa perinteistä peräpohjalaista rakentamista.

Samaan kategoriaan kuuluvat myös arvokkaat kulttuurimaisemat, esimerkiksi Ounasjoki-varsi on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Kulttuuriantropologina ajattelenkin, että ihmisen muokkaama luonto on jo sinällään kulttuuria. Vanhat kulttuurimaisemat eivät tosin säily ilman hoitoa ja vaalimista.

Kulttuuri, tutkimus ja raha

Lapissa on siis tutkittu jo paljon historiaan ja kulttuuriin liittyviä asioita ja paikkoja, paljon tutkittavaa on silti jäljellä. Tutkimusta vaikeuttaa tietysti kaikilla aloilla ikuinen rahapula. Yhtenä syynä on myös tutkijoiden ja tutkimustulosten eriytyminen ympäröivästä yhteiskunnasta. Toisena syynä voi olla se, että esimerkiksi laadullista tutkimusta ei voi muuttaa rahaksi – vanha totuus pitää paikkaansa, raha tulee rahan luo. Teknologiaan ja tietoverkkoihin löytyy helpommin rahaa kuin hyödyttöminä pidettyihin entisöinteihin tai arkeologisiin inventointeihin.

Yhtenä ongelman ratkaisuna voisi olla tutkimustulosten laajempi ja järjestelmällisempi popularisointi. Toisena ratkaisumallina voitaisiin ajatella tutkimuksen ja elinkeinoelämän yhteensaattamista myös humanistisilla aloilla. Esimerkiksi muutamissa Lapin matkailukeskuksissa on jo tehty arkeologisia inventointeja, joissakin jopa matkailuyrittäjien toivomuksesta. Tällä tavoin toteutettuna tutkimus palvelee monia eri ryhmiä.

Historia ja sen hyödyntäminen

Historian hyödyntäminen matkailussa on Lapissa vielä lapsenkengissä. Mahdollisuuksia on monia, näkökulmia yhtä monta. Mielestäni tulisi pohtia, halutaanko historiasta itseisarvo vai käytetäänkö sitä lisämausteena?

Mikäli jokin historiallinen paikka, aikakausi, tarina tai esine halutaan pääosaan eli itseisarvoksi, täytyy se tuotteistaa eli siitä tehdään matkailutuote. Tästä hyvänä esimerkkinä Kierikki-keskus Yli-Iissä, jossa on tuotteistettu kivikausi. Kulttuurin tai historian tuotteistaminen on pitkäjänteisen työn tulos. Yrittäjän täytyy miettiä tarkkaan, riittääkö tuotteen attraktio niin, että siitä syntyy kannattava tuote.

Toisena vaihtoehtona onkin esimerkiksi historian käyttäminen jonkin valmiin matkailutuotteen lisämausteena. Esimerkkinä vaikkapa kalastusmatkailuyrittäjä, joka kertoo asiakkaalleen vanhoista pyyntitavoista. Tällöin historialla saadaan syvyyttä itse tuotteeseen.

Erilaisia elementtejä voidaan hyödyntää matkailussa. Historian avulla saadaan aikaan jatkuvuutta, yhdistetään menneisyys ja tulevaisuus. Matkailijan hakema elämys syntyy sisällöstä, oivaltamisesta. Kulttuurimatkailija ei tarvitse vauhtia eikä moottorin pörinää, vaan matkan menneisyyteen.

Ei vain matkailijoille

Paikallisen kulttuuriperinteen tuntemus lisää myös paikallisten ihmisten itsetuntoa. Tieto oman alueen menneisyydestä voi lisätä myös kunnioitusta omaa kotiseutuaan ja juuriaan kohtaan. Syrjäseutujen ongelmia voi auttaa myös parantuneella itsekunnioituksella ja paikallisen identiteetin vaalimisella.

Kun arvostetaan omaa ympäristöä, kulttuuria ja historiaa, niin ehkä halutaan myös toimia sen hyväksi. Matkailu on yksi niistä harvoista elinkeinoista jotka vielä kannattavat Lapissa. Onneksi matkailua voi harjoittaa myös isojen matkailukeskusten ulkopuolella, pienimuotoinen kulttuuriin ja historiaan pohjautuva tuote voi olla hitti muutaman vuoden kuluttua, jos ei jo ensi kesänä.

**MATKAILUN TUOTTEISTAMISEN
TULEVAISUUDENNÄKYMÄT LAPISSA**

JOULUPUKKI JA PORO MYYNTIVALTTEINA

PANEELI

SEPPO AHO

TIMO HELLE

JUHANI KANGAS

KAISA SIRÉN

SEPPO AHO

Dosentti

Lapin yliopisto

**MATKAILUN OHJELMAPALVELUT
TULEVAISUUDEN RESURSSEINA LAPISSA**

1 Johdannoksi: matkailu on erikoinen ala

Matkailulla on sekä elinkeinona että inhimillisenä toimintona lukuisia erityispiirteitä. Niiden hahmottaminen on tärkeitä varsinkin silloin, kun pyrkimyksenä on kehittää matkailua joko matkailijoiden tai elinkeinon tarpeisiin. Ensimmäinen erityispiirre onkin näiden kahden asian tiivis yhteenkietoutuminen: matkailuelinkeino menestyy parhaiten, jos se kykenee sopivin tavoin vastaamaan kuluttajien – matkailijoiden – tarpeisiin, mutta myös luomaan (tai paljastamaan) niitä jatkuvasti lisää. Vapaaehtoisena ja monien vaihtoehtojen rinnalla ihmisten suosioista kilpailevana toimintona matkailu on huomattavasti alttiimpi kuluttajien tarpeiden muutoksille kuin useimmat muut elinkeinot. Matkailua voidaan luonnehtia eräänlaiseksi ”toiminta-

vapauden areenaksi” niille, joilla riittää varaa tähän välttämättömän peruskulutuksen jälkeen mahdolliseksi tulevaan toimintaan.

Varsinkin ulkomaanmatkailussa kuluttajien vaurauden merkitys tulee selvästi esiin: valtaosa näistä matkoista on ostettu ns. rikkaissa maissa – kohteina sitä vastoin ovat niin kehittyneet kuin köyhätkin maat.

Vuonna 2000 tehtiin 699 miljoonaa ulkomaanmatkaa. Koska monet ihmiset tekevät vuosittain useita ulkomaanmatkoja, voidaan ulkomailla käyneiden matkailijoiden määräksi arvioida karkeasti 200-300 miljoonaa ihmistä. Enintään 5 prosenttia maailman hieman yli kuudesta miljardista ihmisestä matkaili tämän arvion mukaan vuonna 2000 ulkomailla. Uusien ulkomaanmatkailijoiden potentiaali on siis valtava. Sen mukaantulon aikataulu riippuu pääosin taloudellisesta kehityksestä eri puolilla maailmaa, mutta jossain määrin myös poliittisesta kehityksestä.

Kansainvälinen matkailu on kasvanut nopeasti: vuodesta 1960 (69 miljoonaa ulkomaanmatkaa) vuoteen 2000 kymmenkertaiseksi. Mutta näihin matkoihin käytetty liikevaihto on kasvanut vielä huomattavasti nopeammin: neljässäkympmenessä vuodessa yli 70-kertaiseksi. Matkailu onkin sikäli hyvin poikkeuksellinen tuotannon ala, että ”tuoteyksikköä” (siis ulkomaanmatkaa) kohden käytetty kulutuksen määrä on jatkuvasti kasvanut. Matkailu on selvästi hyvin dynaaminen ala, sekä elinkeinona että kulutuksen muotona.

Matkailua on luonnehdittu liikevaihdoltaan ”maailman suurimmaksi elinkeinoksi”. Työvaltaisena alana se monissa muodoissaan työllistää hyvin runsaasti ihmisiä. Erityispiirteenä on myös se, että tarkan rajan vetäminen ”matkailun työpaikkojen” ja esimerkiksi ”teollisuustyöpaikkojen” välille on usein mahdotonta. Kuuluvatko elintarviketeollisuuden matkailukeskuksiin tuottamat ja lähettämät ateriavalmisteet

ensisijaisesti matkailun vai teollisuuden tuotantoon? Samaa voidaan kysyä hiihtohissien ja muiden matkailijoiden käyttöön tuotettujen laitteiden valmistuksesta.

Matkailun osuus maailmankaupasta on nykyisellään noin 13 prosenttia. Tämä osuus on suurempi kuin esimerkiksi kulkuneuvoteollisuuden tai öljyn ym. energiakaupan. Matkailun erikoisuutena on myös se, että sen vientituote käytetään pääosin paikan päällä tuottajamaassa. Ulkomailta tulevat matkailijat (matkojen ostajat) toteuttavat siis matkailun viennin. Suurimmat ulkomaanmatkojen ostajamaat ovat Yhdysvallat ja Saksa. Esimerkkinä matkailun kulutuspotentiaalista mainittakoon, että Suomen osuus viimeksimainitun ulkomaanmatkojen ostoista on ollut vain vajaat kaksi prosenttia.

Kuluttajan kannalta katsoen matkailusta on tullut osa 'nykyaikaista elämäntapaa' eli normaaliin elämänrytmiin kuuluva asia, jota harjoitetaan yleisesti ja melko säännöllisesti. Kehittyneissä maissa matkailu ei myöskään rajoitu vain "parempiosaisiin", vaikka heillä tietenkin usein on enemmän pelivaraa matkojensa toteutukseen.

Matkailu tarjoaa ihmisille monenlaista elämänsisältöä. Se tarjoaa mahdollisuuksia erityisesti "itsensä toteutukseen", joka useissa tarveluokituksissa mainitaan henkisten tarpeiden yhtenä tärkeänä toteutusmuotona. Monet ihmiset kokevat olevansa matkoillaan vapaampia kuin normaalissa arkiympäristössään. Ihmiset tavoittelevat matkoiltaan elämyksiä. Matkailun tuottama tarpeentyydytys suuntautuu näiden abstraktien muotojen ohella myös hyvin konkreettisiin kohteisiin: hyvään syömiseen, terveyspalveluihin, mielenkiintoisiin ostoksiin jne. Kaikille näille on kuitenkin yhteistä tavalla tai toisella toteutuva hyvinvoinnin lisä.

Vapaa-ajan matkailu ei ole samassa mielessä välttämättömyys kuin esimerkiksi asuminen tai ravinnonsaanti. Siksi matkailun kulutus on hyvin joustavaa suhteessa kuluttajien tulotason muutoksiin.

Taloudellinen kasvu merkitsee normaalioloissa matkailun kasvua, lama ja taantuma selvää vähenemistä. Tämä yhtälö on hyvä lähtökohta matkailupotentiaalin muutoksia arvioitaessa.

Matkailuelinkeinon erityispiirteisiin kuuluu myös sen tietynlainen alueellinen ”polarisaatio” eli matkailun suuntautumisen melko tasavahva jakaantuminen vahvoihin keskuksiin (metropoleihin) ja maaseutumaisiin periferioihin, kuten Lappi. Kun teollisuus- ja palvelutuotannon valtavirtana on yleisesti siirtyminen yhä suurempiin tuotantoyksikköihin ja keskuksiin, on matkailussa nähtävissä aivan päinvastaista tendenssiä. Pako keskuksista onkin tyypillisesti nykyaikaisen matkailun yksi tärkeä motiivi.

2 Matkailu on innovaatioille altis ala: esimerkkitapauksena Lappi

Matkailussa kohtaavat erilaisista asumisympäristöistä ja kulttuureista tulevat ihmiset. Nämä kohtaamiset sisältävät tilanteita, joissa on mahdollista arvioida ja verrata niin tuotteiden, tuotantotapojen kuin ympäristöjenkin ominaispiirteitä. Tältä pohjalta kertyvää tietoa voi hyödyntää oman toiminnan parannuksiin; näin syntyy innovaatioita.

Matkailulle on luonteenomaista runsas tiedonvirta sekä erilaisuuden etsiminen ja siihen tutustuminen. Nämä seikat tarjoavat jatkuvasti ainesta ja ärsykettä vanhojen toimintamallien kyseenlaistamiseen sekä uusien, entistä parempien käytäntöjen kehittämiseen. Erityisen yleistä tämä on matkailuelinkeinon piirissä, jossa tietoisesti pyritään seuraamaan laajalti alan kehitystä ja parantamaan jatkuvasti omia toimintatapoja. Matkailutuotannon useille rakenteille on tyypillistä varsin suuri joustavuus, mikä suo mahdollisuuden nopeisiinkin muutoksiin.

Matkailualalle on tyypillistä jatkuva ”uuden kaipuu”, mikä käytännössä merkitsee innovaatioiden jatkuvaa tarvetta ja kysyntää. Ne voivat toteutua lukemattomilla eri tavoin: materiaalisessa tuotannossa, palvelusten tuottamisessa, matkojen sisällöllisessä annissa, markkinoinnissa, jakeluteiden määrityksessä, palautteen keruussa ja huomioonotossa jne.

Matkailussa myös innovaatioiden lähtökohdat ovat hyvin moninaisia: tuotantoteknologian kehittyminen, tarve mukautua kysynnän muutoksiin, mutta myös ”hullut ideat” uusista palveluista voivat käynnistää innovatiivisia prosesseja.

Matkailu on Lapissa, kuten paljolti muuallakin, pienyritysvaltaista avoimen sektorin toimintaa. Tämä merkitsee lukuisten itsenäisten ja keskenään kilpailevien yritysten olemassaoloa. Uusien tuoteideoiden toteutus ei läheskään aina edellytä suuria investointeja. Myös nämä seikat edistävät innovaatioiden toteutumista.

Esimerkkinä matkailualan innovatiivisuudesta voidaan tarkastella viime vuosikymmenien Lappia. Elinkeinoon kehitys on 1960-luvun lopulta lähtien ollut varsin voimasta; sen tuloksena on syntynyt monia uusia matkailupalvelujen (ja kulutuksen) muotoja. Aikaansaaduista suurista muutoksista mainittakoon:

- palveluksiltaan monipuolisten matkailukeskusten muodostuminen
- joulu-teeman kehittyminen Lapin vahvaksi vetovoimatekijäksi
- uusi matkailun huippusezonki joulukuulle ja vuodenvaihteeseen
- Lapin uusien safarituotteiden tarjonta
- matkailun infrastruktuurin olennaiset parannukset liikenteessä, majoituksessa ym.
- Lapin saaminen incentive-matkailun kohteeksi.

Lapin johtavat matkailukeskukset ovat nykyisellään kansainvälisessäkin vertailussa vetovoimaltaan vahvoja ja niiden palvelustuotanto hyödyntää pätevästi sekä osaavaa

työvoimaa että huipputeknologiaa. Niille on myös ominaista yleinen dynaamisuus, jatkuva kehittämistyö sekä moderni verkottuminen esilläolossa ja markkinoinnissa. 1960-luvulla alkaneesta laskettelukeskusten rakentamisesta on edetty monipuolisiin, ympärivuoden toimiviin loma- ja palvelukeskuksiin.

Jouluteemaa alettiin määrätietoisesti kehittää Lapin vetovoimatekijäksi 1980-luvun puolivälissä. Asian edistämiseksi asetettiin maaherran johdolla arvovaltainen ja laajapohjainen joulumaan valtuuskunta sekä palkattiin pari henkilöä perustettua projektia toteuttamaan. Ensi tehtäväksi otettiin Lapin ”varaaminen” joulupukin – Santa Clausin – kotialueeksi. Tässä onnistuttiinkin hyvin ja 1980-luvun loppuun mennessä jouluteemainen Suomen Lappi oli ollut laajalti esillä tiedotusvälineissä eri puolilla maailmaa. Pääosin tämän seurauksena Lapissa asuvalle Joulupukille (Santa Claus) on jo kohta 20 vuotta lähetetty enemmän kirjeitä kuin minnekään muualle kilpaileviin kohteisiin. Jouluinen esilläolo alkoi vähitellen tuottaa myös uudenlaista matkailun kysyntää, jossa ”kaamoksen valolla” on oma erityinen viehätöksensä.

1980-luvun puolivälissä alkoi ulkomaalaisten joulumatkailu Lappiin lisääntyä. Eräänlaisena käännekohtana voi pitää ylääänikone Concorde Lontoosta tuomaa brittiryhmää jouluna 1984. Sen tulo edesauttoi Lapin lentokenttien avautumista joulupäivien lentoliikenteelle (aiemmin ne olivat olleet ”ydinjouluun” suljettuina). Concordea seurasivat tavanomaisemmat charter-koneet, joihin mahtuu enemmän ihmisiä ja jotka myös viipyvät perillä pidempään. Näitä joululentoja on Lappiin järjestetty viime vuosina 70-110 kpl. Niiden myötä joulukuusta on muodostunut ulkomaalaismatkailun vilkkain kuukausi Lapin hotelleissa. Joulusesonki on venäläismatkailun kasvaessa venymässä tammikuulle loppiaiseen asti ja ylikin.

Lapin uudet safarituotteet sisältävät sekä talvi- että kesäaktiviteetteja. Talviset moottorikelkkaretket, poro- ja husky-ajelut laavulounaineen ym. oheistoimintoineen – samoin kuin kesän veneretket – ovat useiden tuntien ohjelmakokonaisuuksia, joiden

osilla on omat erikoistuneet tuottajansa. Toimintamalliin kuuluu tuottajien välinen verkottuminen läheiseen yhteistyöhön. Tämä suo mahdollisuuden jopa yli 500 matkailijan ryhmien täyteen yhtäaikaiseen palveluun, vaikka millekään yksittäiselle yritykselle tämä ei olisi mahdollista.

Ohjelmapalvelutarjonnan ohella myös matkailun infrastruktuurissa on tapahtunut olennaisia parannuksia, osin lisääntyneen matkailun ansiosta. Lentovuoroja on lisätty ja yhteyksiä avattu entistä useammalle paikkakunnalle. Tiedonvälityksen teknologialtaan Lappi on huippuluokkaa maailmassa. Myös hotellien kapasiteetti on kasvanut. Palvelusten laatutasoon kiinnitetään entistä enemmän huomiota. Palaute-tiedon keruu matkailijoiden kokemuksista ja tyytyväisyydestä on melko laajaa ja suhteellisen järjestelmällistä.

Yllämainitut innovaatiot ovat myötävaikuttaneet siihen, että kansainvälinen incentive (eli kannuste)-matkailu Lappiin on lisääntynyt huomattavasti 1990-luvulla. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että Lappi on hyväksytty eri puolilta maailmaa tarkkaan valittujen, arvostettujen ”laatukohteiden” melko suppeaan joukkoon. Tätä voi pitää melkoisena saavutuksena ja myös osoituksena tarjolla olevien ohjelmapalvelujen arvostuksesta.

3 Mahdollisia kehittämisen alueita

Matkailun nykyinen tilanne Lapissa tarjoaa varsin hyvän lähtökohdan muutamien pohjoiseen sijaintiin sopivien ohjelmapalveluteemojen jatkokehittelyyn. Näitä voidaan ryhmitellä seuraavasti:

- 1) uusimuotoinen matkailullinen liikunta eri muodoissaan: Lapin perinteisen liikuntamatkailun (vaellukset, maastohiihto, laskettelu, kalastus ja metsästys) oheen on 1990-luvulla matkailijoiden tarpeisiin kehitetty joukko liikunnan uusia muotoja

(esim. ruskamaraton, maastopyöräily, uusimuotoiset kalastus- ja metsästysretket sekä lumilautailu). Lisäinnovaatiot ovat edelleen mahdollisia esimerkiksi yhdistämällä liikuntaan uudella tavoin aineksia matkailun erilaisista motiivitekijöistä (kuten seikkailu ja jännitys, oman terveyden ylläpito ja tarkkailu, vetäytyminen pois urbaanista kulkuneuvokulttuurista).

2) pohjoisen kulttuurin valmiiden lähteiden hyödynnys: Tässä tarjolla on sekä olemassa olevien konkreettisten historia-aineisten (kuten virastojen ja yksityiset arkistot sekä Lapin maakuntakirjaston vanhojen kirjojen ainutlaatuinen kokoelma) että Lapin vahvan tarinaperinteen hyödyntäminen, mikä matkailupalvelujen toteutuksessa on vasta alkuvaiheessaan. Myös pohjoinen ympäristö (maisema, rauha, selkeät vuodenaajat) ja sen tietyt pohjoiset ainekset (lumi, jää, eräät kasvit) suovat erityisiä mahdollisuuksia matkailijoiden opastettuihin taiteellisiin ja muihinkin itsensä toteutuksiin.

3) pohjoiseen suuntautuvan ”sosiaalimatkailun” edistäminen: Harvan asutuksen ja pitkien etäisyyksien Lapissa ihmisten välisen kanssakäymisen perinteiset mallit ovat jossain määrin erilaisia kuin muualla. Tämä voi palvella yhtenä lähtökohtana uudentyyppisten palvelukonseptien kehittelyyn, joissa keskeistä olisi ihmisten välinen kanssakäyminen, auttaminen ja solidaarisuus.

4) tarkoin kohdennetut pohjoista ympäristöä hyödyntävät erityisteemat: Kulttuurin alalla Lappi on jo tuottanut muutamia hyvin onnistuneita innovatiivisia toimintamalleja (esim. Velho-ryhmä: oopperaa tunturissa ja Sodankylän yöttömän yön elokuvajuhlat), joissa kaikissa pohjoinen ympäristö on tärkeänä elementtinä kulttuurielämyksessä mukana. Kemin jäänmurtajaristeilyt voi mainita esimerkkinä pohjoiselle tyypillisen teknologian hyödyntämisestä matkailuelämyksiin. Myös revontulet ja niiden tutkimus tarjoavat käyttökelpoisia aineksia matkailullisiin innovaatioihin pohjoisessa.

* * *

Matkailun moderneissa ohjelmapalveluissa tarvitaan kantavia ideoita arkisten asioiden (kuten kuljetus, liikkuminen, ateriointi, tiedonsaanti jne.) uudenlaiseen ”tarjoiluun”. Erilaisin alueesta ja paikalliskulttuurista mielikuvaa muodostavin lisäelementein varustettuna arkisistakin asioista voi syntyä vahvoja matkailuelämyksiä. Se miten hyvin tässä onnistutaan, riippuu kohteen olemuksen perinpohjoisesta tuntemuksesta ja kyvystä yhdistää siitä viestiviä elementtejä erilaisiin matkailupalveluihin. Näin ollen innovaatioihin johtavat ideat ovat nykyaikaisen matkailun yksi tärkeä resurssityyppi.

TIMO HELLE

Erikoistutkija

Metsäntutkimuslaitos

PORO JA MATKAILU

Ennen kuin puutun porokysymykseen, jatkan Kaisa Sirénin omassa puheenvuorossaan esiin nostamasta aiheesta. Matkailu on paitsi merkittävä elinkeino ja sellaiseksi yhä selkeämmin kehittymässä myös äärimmäisen ristiriitainen ilmiö sekä ympäristön näkökulmasta että kulttuurisesti. Kaisa Sirén ehdotti, että tehkää Lapista rättiväsyneitten paratiisi. Tästähän seuraa ilman muuta – Kaisa ei sitä tosin tarkoittanut – että mitä huonommin, mitä epäviihtyvämmin ja mitä tylymmissä ympäristöissä ihmiset – eurooppalaiset ja muut – elävät, sitä paremmin Lapin matkailulla menee. Meidän pitäisi näin ollen kannattaa sellaista kehitystä, joka tekee elämän esimerkiksi Keski-Euroopassa sietämättömäksi, jolloin he voivat tulla tänne lepuuttamaan hermojaan. Näkökulma on täysin vastakkainen ympäristöliikkeen tavoitteiden kanssa. Ne korostavat lähiympäristön viihtyisyyttä ja kiinnostavuutta, jolloin tarve lähteä etsimään rauhaa ja elämyksiä muualta vähenee. Käytännössä tämä on vielä kaukainen utopia, mutta esimerkiksi ympäristöetiikassa bioregionalismi, paikkaan sidottu elämäntapa, on vilkkaan tutkimuksen kohteena.

Matkailuyrittäjät ovat tehneet hyvää työtä pyrkiessään ekologisoimaan itse matkailutapahtuman. Ei käytetä kertakäyttöastioita, jätehuolto toimii muutenkin, pidetään paikat siisteinä. Tästä on kuitenkin vielä pitkä matka ekologisesti kestävään matkailuun. Suurimmat ympäristökustannukset liittyvät matkustamistapaan, joista lentäminen on ympäristölle tuhoisinta. Kun liike-elämä on hylkäämässä lentämisen epärationaalina ja aikaa vievänä yhteydenpitotapana, yhä suurempi osa lentomatrustajista on matkailijoita. Lentomatrustaminen nauttii sitä paitsi monia erityisasetuja. Kioton sopimuksesta lentoliikenteen rajoittaminen jätettiin kokonaan pois. Toisen maailman sodan jälkeen tehty kansainvälinen sopimus estää käytännössä lentokoneen polttoaineen verottamisen, mikä tietysti parantaa lentämisen hintakilpailukykyä. Jokin vuosi sitten EU:n liikennekomissaari Loyola de Palacio ehdotti lentoliikenteelle ekoveroa. Hän oli huolissaan Välimeren matkailun kasvusta, jonka aiheuttama ympäristön pilaantuminen ja ruuhkautuminen uhkaavat pudottaa pohjan koko elinkeinolta. Kun ehdotin Suomen luonnonsuojeluliiton puheenjohtajana samaa, minua pidettiin Lapissa lähes maanpetturina.

Myönnän, että tällaisena kuva matkailusta on mustavalkoinen. Kysymys on ”use or loose” -periaatteesta (käytä tai menetä). Kun Pohjois-Suomen vanhojen metsien suojelusta käytiin kiistaa puolen kymmentä vuotta sitten, luonnonsuojelutahot toivat voimakkaasti esiin luonnontilaisten alueiden merkityksen matkailulle ja luontomatrustailulle erityisesti. Tarkoitus ei ole ripotella matkailijoita joka paikassa vanhojen metsien suojelualueille korvaamaan menetettyjä metsätyöpaikkoja ja tukemaan paikallisia matkailuyrittäjiä, vaan koskemattomaan luontoon liittyvistä mielikuvista yleisemmällä tasolla.

Muutama sana poronhoidosta ja matkailusta, jolla on Lapissa itse asiassa paljon pitemmät perinteet kuin yleensä tullaan ajatelleeksi. Kyrön paliskunnan pitkäaikainen poroisäntä Eelis Autto Raattamasta muisteli Pallas-hotellissa ennen pidettyjä juhlia, joihin osallistui ministereitä ja muita merkkihenkilöitä. Heidät kuljetettiin poroilla

tien päästä Särkijärveltä tai Kutunivasta hotellille. Ilta-asuna olivat frakki ja iltapuvut. Tällä hetkellä Paliskuntain yhdistyksessä on menossa luonto- ja poromatkailuhanke, jossa on mukana kymmenisen kuntaa Kuusamosta Sodankylään ja Savukoskelle. Mukana on 24 yrittäjää ja lisää on tulossa, jotka kehittävät omia matkailutuotteitaan ja verkottuvat keskenään. Valittavana on porotilamatkailua, jossa matkailija pääsee tutustumaan poromiesperheen elämään, ja monenlaista muuta takkahärkävaelluksia myöten (hihnassa perässä asteleva porohärkä kantaa tavarat kantosatulassa).

Yhtä poromatkailuun liittyvää asiaa olen vuosien varrella ihmetellyt. Lapissa on useita kymmeniä ellei peräti satoja koiravaljakkoyrittäjiä, mutta poroajelut rajoittuvat lähes poikkeuksetta lyhyelle reitille pellolla tai järven jäällä. Jos etsitään matkailusta aitoa ja alkuperäistä, koiravaljakot eivät sitä ole, eivätkä ole olleetkaan ainakaan muutamaan tuhanteen vuoteen. Kun tätä ihmettelee, yrittäjät vastaavat, että matkailijat kysyvät nimenomaan koiravaljakkoajeluita. Ketkä kysyvät? Ranskalaiset tietysti. Olen yrittänyt sanoa, että ranskalaiset kysyvät koiravaljakkoja, koska he eivät tiedä, että perinteellinen liikkumistapa täällä on poro. Heidän tietonsa pohjoisista alueista ovat peräisin heidän maanmiestensä kertomuksia Québecistä tai Jack Londonin ranskannoksia, joissa tietysti ajetaan koiravaljakolla. Sieltä on peräisin mielikuva, että aina kun ollaan tundralla tai tuntureilla, silloin ajetaan koirilla. Mutta jos joku valistaisi heitä, että täällä on ajettu porolla, niin porokyytejä alettaisiin kysyä ja siitähän voisi jotain tulla. Asiassa tarvitaan myös tuotekehittelyä, sillä perinteellinen pulkka tai reki eivät ole paras vaihtoehto, takaa jalaksilta ajettava reki koirareen tapaan voisi olla ensikertalaiselle helpompi.

Entä miltä kuulostaisi poro- ja revontulimatkailun yhdistäminen? Sen kehitti Ilmari Kianto lähes sata vuotta sitten ja siitä on kuvauksia vuonna 1911 ilmestyneessä Poro-kirjassa:

”Ken kerran on istunut poronpulkkaan Pohjolassa – kun kuun sirppi pakkasessa heläjää ja Kalevan miekka välkkyy pään päällä tai aurinko kultaisena tikarina pistää aamu-usvan läpi – hän istuu toisenkin kerran, henkensä uhallakin hän istuu.

Revontulten salaperäinen roihunta Pohjan vilutaivaalla – kuinka satumaisesti sointuukaan tuollainen luonto porolla ajeluun. Siellä ylhäällä, kaukana ja korkealla, leiskahtelee, loimahtelee, lentää, laukkaa, kieppuu ja puskee ...”

JUHANI KANGAS

Toimitusjohtaja

Lappset Group Oy

JOULUPUKKI

Oma näkökulmani joulupukkiin ja jouluiheen Lappiin on viisi kuukautta sitten Rovaniemelle muuttaneen helsinkiläisen yritysjohtajan näkökulma. Kokemusta ei siis ole kovin pitkältä ajalta. Tosin oma yhteyteni Lappiin on syntynyt jo paljon varhemmin. Olen nimittäin syntynyt Kokkolassa, mutta Lapin läänin keskus-sairaalassa, joka siihen aikaan oli Kokkolassa evakossa.

Kun teemanani on erityisesti joulupukki, niin on syytä todeta, että uskon joulupukkiin! Joulupukki on tuotteistettu, ja se on oleellinen osa pohjoista joulua, mutta joulupukkikin elää globaalissa kilpailutaloudessa. Meillä on kilpailijoita sekä kaukana että lähellä, lähimpänä ehkä Ruotsissa Morassa, jossa löytyy samantapainen keskus kuin Santa Park on täällä Rovaniemellä. Lapilla on kuitenkin mielestäni aivan erityisiä lähtökohtia tässä globaalissa kilpailussa, jota joulupukkien välillä käydään. Kaikkihan me yhdistämme joulupukin talviseen tähtitaivaaseen, lumeen, poroon ja

tuntureihin. Näistä jo sinänsä syntyy mielikuva joulupukin pohjoisesta sijainnista. Näin ollen ei ole vaikeata markkinoida maailmalle sitä perusajatusta, että joulupukin asuinpaikka on täällä Lapissa ja se on kilpailuetu, jota meidän tulee käyttää.

Asiakaskeskeisyys on lähtökohta, joka pitäisi olla itsestäänselvyys silloin, kun kehitämme palveluja. Meidän pitää ymmärtää, minkälainen asiakas on tuotetta ostamasta ja tarjoamastamme palvelusta maksamassa. Markkinointi, tuotteiden ja palvelujen kehittäminen alkaa kysymyksestä, kuka on asiakas ja mitä asiakas haluaa? Liian usein vastauksen etsiminen tähän keskeiseen kysymykseen jää liian vähälle miettimiselle. Markkinoilla on erilaisia asiakkaita erilaisine tarpeineen. Jos jonkin erityisen ryhmän haluaa poimia esille, joka selvästi on matkailussa lähivuosi-kymmeninä kasvamassa, niin tämä ryhmä on vanhenevat ihmiset, suuret sotien jälkeen syntyneet ikäluokat, jotka seuraavan kymmenen, viidentoista vuoden aikana siirtyvät eläkkeelle. Heillä tulee olemaan runsaasti aikaa varoja käytettävissä myös matkailuun.

Toinen keskeinen asia on palvelutarjonnan aitous, josta tämän päivän aikana on täällä paljon puhuttu. Me voimme kehittää ja markkinoida joulupukkia ja joulua, jota ei löydy mistään muualta. Meillä löytyy sen tueksi historiaa ja tarinoita, joita voidaan edelleen kehittää. Tätä historiaa voidaan tänne konkretisoida ja rakentaa lisää. Hyvänä esimerkkinä käynee Santa Park -alueen yhteyteen suunnitteilla oleva joulupukkimuseo.

Kolmas keskeinen asia on tuotetarjonnan laajentaminen. Santa Parkin palvelun hinta on 120 markkaa, joka toisesta näkökulmasta kertoo sen, mikä on asiakkaalle tuotettu lisäarvo. Jotta asiakas tämän lisäarvon voi saada, hän joutuu esim. Keski-Euroopasta tulevana panostamaan tähän matkaansa tuhansia markkoja. Tällöin on selvää, että 120 markan suuruinen lisäarvo ei yksin riitä, vaan asiakkaalle täytyy olla jotakin enemmän tarjottavaa. Erityisesti Rovaniemen näkökulmasta ajateltuna keskeinen

haaste on se, miten täällä voidaan kehittää nykyistä laajempia palvelupaketteja. Edellytyksenä tällaiselle toiminnalle on yritysten yhteistyö ja verkottuminen. Vain siten voidaan tällaisia paketteja kehittää ja markkinoida ja luoda tälle kokonaisuudelle yhtenäinen integroitu ilme.

Me jokainen tiedämme, että kun käymme pankkiautomaatilla ja nostamme rahaa, niin olemme useimmiten saamaamme palveluun aika tyytyväisiä. Todettu tosiasia on se, että kun asiakas itse osallistuu palvelun tuottamiseen, niin hän on palvelun laatuun tyytyväinen. Näin ollen meidän pitäisi tuotteistamisessa ja palvelun kehittämisessä etsiä myös mahdollisuuksia saada asiakas mukaan palvelun tuottamiseen. Hyvä esimerkki tästä oli kuulemamme esitys asiakkaan osallistumisesta porotilan hoidon jokapäiväisiin askareihin.

Tuotteessa pitäisi olla erilaisia tasoja: elämys- ja tunnetasoja. Jos joulun ja joulupukin osalta ajattelemme näitä kahta tasoa, niin elämyksellisiä tasoja löytyy varmasti aika monenlaisia täältä Rovaniemen alueelta, mutta löytyykö meillä tunnetasolla riittävästi tarjontaa? Elämystasolla tarjolla olevat joulunaikaan liittyvät palvelut ovat suunnattu ensisijaisesti lapsille ja nuorille. Löytyykö meiltä riittävästi tunnetason tarjontaa vanhemmille ja varttuneemmille ihmisille? Itsestään selvä asia on, että meillä täytyy olla oikea hinta suhteessa laatuun. Laadun kehittämisessä meillä on aikamoinen haaste siinä, että luomme sellaista palvelukulttuuria, joka luo edellytykset korkealle laadulle.

Joulu ja joulupukki tarjoavat lappilaiselle matkailupalvelujen kehittämistyölle ehtymättömiä lähtökohtia. Meillä on kuitenkin niiden kesken se periaatteellinen ristiriita, että joulu on antamisen juhla, jonka symboli joulupukki osaltaan myös on, ja siihen kaupallisuuden ja markkinoinnin yhdistäminen ei kovin helposti luonnistu. Jouluun ja joulupukkiin liittyvien matkailupalvelujen kehittämisen täytyy tapahtua hienovaraisesti muistaen niihin liittyvät muut arvostukset ja lähtökohdat.

KAISA SIRÉN

Johtaja

JOULUPUKKI JA PORO

Tänään vuonna 2001 Joulupukki ja poro ovat erittäin näkyviä ja vetovoimaisia tekijöitä Lapin matkailuelinkeinossa ja etenkin joulukuun sesongin aikana. Näiden tekijöiden vahva tuotteistaminen sai kunnan sykäyksen eteenpäin vuonna 1984, kun 26.12.1984 ensimmäinen Concorde-yliäänikone toi 100 brittivierasta päiväksi Napapiirille. Tämän vuoden joulukuussa charter-lentoja saapuu sadoittain kaikille Lapin lentokentille ja eteläisempäänkin Suomeen. Joulupukin, poron ja lumen taika on hyvin tuotteistettu tälle lyhyelle noin 5 viikon mittaiselle kaudelle, mutta nyt tarvitaan uusia tekijöitä tasoittamaan matkailun suuria sesonkivaihteluita. Joulusesongin kasvattaminen ylisuureksi ei saa olla itsetarkoitus. On syytä miettiä järkevää, jopa vaarallista, että monen yrityksen liikevaihdosta 1/3-1/2 tehdään tämän viiden viikon aikana. Vaikka on hienoa, että jollain lentoasemilla chartereiden määrä nousee vuonna 2001 jopa 60% viime vuodesta, näen tilanteen myös vaarallisena. Miten voimme taata ohjelmien korkean laadun ja vastata asiakkaidemme korkeisiin odotuksiin jatkossakin, kun sesonkien vaihtelut kasvavat entisestään. Miten saamme

entistä suuremmat ammattitaitoiset työntekijämäärät tulemaan töihin entistä lyhyemmäksi aikaa.

Miksi joulukuun menestystarinaa ei pystytä monistamaan muille kuukausille? Kysynkin nyt, johtuvatko sesonkien suuret vaihtelut siitä, että ei ole tehty systemaattista tuotekehitystä Joulupukin ja poron tiimoilta muuhun kuin joulusesonkiin. Vai kenties siitä, että asiakassegmentti joka tulee Lappiin nimenomaan Joulupukin takia on liian kapea monistettavaksi. Kenties syy on siinä, ettei Joulupukin karisma vain sovellu kesähahmoksi. Kun itse olen vienyt ryhmiämme tapaamaan Joulupukkia joulukuussa, otetaan hänet aikuistenkin keskuudessa todesta. Kesäkuussa aikuisille hän on lähinnä hyvä vitsi.

Nyt on Joulupukin ja poron rinnalle tuotteistamiseen kesäkuukausille on syytä etsiä uusia lääkkeitä ja tuotteita. Tämän päivän kiireisyyden ja tuloksellisuuden yhteiskunnassa Lappi tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden rauhoittumisen. Lapista voitaisiin tehdä ihmisten henkisen hyvinvoinnin hoivaamisen ja parantamisen tyyssija, eräänlainen rättiväsyneiden paratiisi. Jo yksistään Suomessa on joka yö noin 500 000 henkilöä, jotka eivät nuku hyvin uupumuksen, stressioireiden ja masennuksen vuoksi. Kansakunnan työkyvyn ylläpitämisestä puhutaan yhä enemmän ja työuupumus – burn out – on jo kansantautimme numero yksi. Tämä on se asiakasryhmä, jolle Lappi voi tarjota parastaan jokaisena vuoden kuukautena ja päivänä. Rättiväsyneet, henkistä ja fyysistä eheytymistä tarvitsevat ihmiset eivät kaipaa Joulupukkia, poroja, koneita tai moottoreita. He eivät kaipaa aurinkoista laskettelusäätä tai kovaa menoa tanssiparketilla. He kaipaavat luonnonrauhaa ja käyntiä omalla sisäisellä Korvatunturillaan. Lappi on kuin luotu uupuneiden ”korjauskeskukseksi”, täällä on tilaa, rauhaa ja elinvoimaa. Ja paikkoja jotka soveltuvat rättiväsyneille on jo nyt monin paikoin Lappia, kyse on enää tuotteistamisesta ja markkinointinäkökulmasta.

Ja varmaa on, että ne jotka täällä saavat pitkiäkin aikoja tankata itseensä elinvoimaa ja parantua uupumuksesta, tulevat myöhemmin takaisin tervehtyttyään todennäköisesti perheensä tai ystäviensä kera. Uupumisesta ja masennuksesta tervehtyminen on niin ”kova juttu”, että keinot jotka sitä edesauttavat ovat todella läheisiä. Jos yksi keino on ollut sielunrauhan ja luonnonrauhan löytäminen, haluaa sinne varmasti palata, usein. Silloin on tarvetta myös Joulupukille, porolle, moottorikelkoille, suksille ja koiravaljakoille, muun muassa.